

148239

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL BOYUTU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mehmet Zahir SARITAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : KAMU YÖNETİMİ
Enstitü Bilim Dalı: SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Davut DURSUN

HAZİRAN - 2004

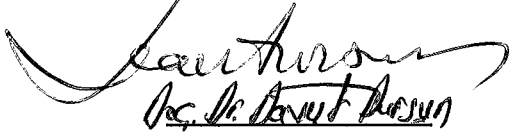
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL BOYUTU

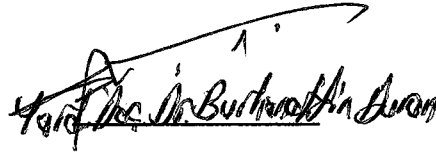
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mehmet Zahir SARITAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : KAMU YÖNETİMİ
Enstitü Bilim Dalı : SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER

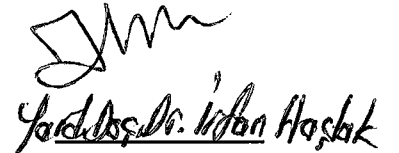
By tez 21/6/2004 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Davut Dursun

Jüri Başkanı

Prof. Dr. İbrahim Altınbaş

Jüri Üyesi

Yard. Doç. Dr. Nilhan Hoşak

Jüri Üyesi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ	1
1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE GELİŞİMİ	4
1.1. Küreselleşme Kavramı ve Tanımı.....	4
1.2. Küreselleşme Olgusuna Kuramsal Yaklaşımlar	7
1.3. Küreselleşmeyi Doğuran Faktörler	12
1.4. Küreselleşme Süreci	13
1.5. Küreselleşme İle Gelen Zihniyet Değişimi	16
1.6. Küreselleşmenin Aktörleri	20
1.6.1. Ulus-Devletler	21
1.6.2. Uluslararası Örgütler	22
1.6.3. Çokuluslu Şirketler	23
1.6.4. Sivil Toplum Örgütleri	26
1.7. Küreselleşmenin Farklı Boyutları	27
1.7.1. Ekonomik Boyut	28
1.7.2. Teknolojik Boyut	34
1.7.3. Kültürel Boyut	35
1.7.4. Hukuki Boyut	38
1.7.5. Siyasal Boyut	40
2. KÜRESELLEŞME TARTIŞMALARI	43
2.1. ABD Hegemonyası ve Küreselleşme	51
2.2. Karşı Küreselleşme Hareketi	60
2.3. Küreselleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler	73
3. KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL BOYUTU	78
3.1. Küreselleşmenin Ulus-Devlet Yapısına Etkisi	80

3.1.1. Ulus-Devlet Egemenliğini Zorlayan Şartlar	84
3.1.2. Ulus-Devlet Üstü Yapılanma	89
3.1.3. Dünya Vatandaşlığı Anlayışı	90
3.1.4. Anayasallık Dayanaklarının Farklılaşması	92
3.2. İnsan Haklarına Duyarlılığın Küreselleşmesi	94
3.2.1. İnsan Hakları Ve Küresel Normatif Düzen	98
3.2.2. İnsan Hakları Ve Ulusal Egemenlik	100
3.2.3. İnsan Haklarının Güvencesi İçin Küresel Yaptırımlar	102
3.3. Küresel Sivil Toplum	104
3.4. Küresel Demokrasi	110
3.5. Küreselleşme Yerelleşme Paradoksu (Glokalleşme)	117
3.6. Küresel Yönetim (Yönetişim) Anlayışı	123
3.7. Yeni Dünya Düzeni	128
3.7.1. Dünya Devleti Oluşturulabilir mi?	135
3.7.2. Yeni Dünya Düzeninde Bölgesel Bütünleşmeler	138
3.7.3. Küreselleşmeye Model Olarak Avrupa Birliği	141
3.8. Küreselleşme ve Türkiye	144
SONUÇ VE ÖNERİLER	155
KAYNAKLAR	162
ÖZGEÇMİŞ	181

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü (WTO)
IMF	: Uluslararası Para Fonu
GK	: Güvenlik Konseyi
G8	: Gelişmiş Sekiz Sanayi Ülkesi (ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada ve Rusya)
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MERCOSUR	: Güney Amerika Ticaret Bloku
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
NGO	: Sivil Toplum Örgütleri
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
s	: Sayfa
ss	: Sayfalar Arası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

ÖZET

ANAHTAR KELİMELEER: Küreselleşme, Ulus-Devlet, Demokrasi, Yeni Dünya Düzeni, Türkiye.

Çalışmamızda küreselleşmenin siyasal boyutu çerçevesinde ulus-devlet yapısında, insan hakları, sivil toplum, demokrasi ve yeni yönetim anlayışında meydana gelen değişim ve dönüşümün boyutunu ve etkilerini; bunlardaki değişim ve dönüşümün yeni dünya düzeni oluşturma tartışmalarına ne tür etkilerinin olduğunu daha çok karşılaştırmalı yöntemle başvurarak tartışmaya çalıştık.

Küreselleşme ile ilgili bütün boyutları ve sorunları eksiksiz olarak algılayıp tartışmasız çözümler sunma iddiasında olmadığımız çalışmamızda, küreselleşmeyi anlama çabalarına katkı sağlamak, getirdiği sorunları ve yararları tespit etmek ve sorunların çözümü noktasında geliştirilen düşüncelere ve tartışmaya katılmak, küreselleşmenin siyasal boyutuyla ilgili gelişmelerin ana parametrelerini ortaya koymaya çalışıp, bütüncül bir bakış açısının oluşmasına hizmet etmesi hedeflenmiştir.

Küreselleşmenin siyasal boyutu daha çok, ulus-devlet mantığındaki değişimler, sivil toplumun öneminin artması, vatandaşlık statüsünün farklılıkları benimseme temelinde yeniden yapılandırılması, yeni yönetim anlayışının ortaya çıkması, katılımcı demokrasi anlayışının küresel bir boyut kazanması, yerelliğin önemszenmesi ve insan haklarının evrensel bir boyut kazanması çerçevesinde kendisini toplumlara dayatmakta ve bu alanlardaki dönüşümü adeta zorunlu hale getirmektedir. Bu gelişmelerin, ulus-devleti etkileyip egemenlik anlayışını ve örgütlenme yapısını dönüştürdüğü görülmektedir. Çalışmamızın amacı küreselleşme sürecinin yarattığı hızlı değişim ve dönüşümler çerçevesinde siyasal anlamda meydana gelen değişimleri incelemektir.

Küreselleşme sürecinde siyasetin yönlendiriciliğine olan ihtiyacın arttığından hareketle, ulus-devletlerin işlevlerinin farklılaştığı ve önemlerinin arttığı sonucuna varılmıştır.

SUMMARY

THE POLITICAL DIMENSION OF GLOBALIZATION

KEYWORDS: Globalization, Nation-State, Democracy, New World Order, Turkey.

In our work, by using comparative method, we tried to discuss, in the framework of political dimension of globalization, dimension and influences of change and transformation occurring in the nation-state structure, human rights, civil society, democracy and new government idea and how this change and transformation affect the occurrence of new world order.

In our work in which we do not expect all the dimensions and problems related to globalization to be comprehended and present agreed-upon solutions, we aimed to contribute efforts of understanding globalization, determine the problems and benefits stemming from it and agree with arguments and ideas developed to solve these problems, put forward main parameters related to political dimension of globalization and serve the occurrence of a wholistic point of view.

The political dimension of globalization mostly imposes itself to societies in the framework of changes in the mentality of nation-state, the increasing significance of civil society, the reorganization of status of citizenship based on adoption of differences, the occurrence of new government idea, the concept of participative democracy's gain of a global dimension, attaching importance to localization, human right's gain of a universal dimension and makes transformation in these areas inevitable. It is observed that the developments have influenced nation-state and transformed the idea of sovereignty and organization structure. In our work, we aim to investigate political changes in the framework of swift changes and transformations stemming from globalization process.

In the course of globalization, looking at the need for political directorship, it has been concluded that the functions of nation-states have differentiated and they have gained significance.

GİRİŞ

Çalışmanın Önemi

Günümüzün dünyası hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecini yaşamaktadır. Bu değişim ve dönüşümün toplumsal etkileri geçmişe oranla insanları daha çok etkilemekte ve onların hayatlarının bir parçası haline gelmektedir. Dünya toplumunu ve dünya düzenini yeniden biçimlendiren hızlı toplumsal, siyasal, kültürel, teknolojik ve ekonomik etkileşim, değişim ve dönüşümlerin arkasındaki temel itici güç olarak küreselleşme, günlük yaşantımızda bile en çok kullandığımız ve bütün tartışmalarda atıfta bulunduğumuz en önemli kavramlardan biri haline geldi.

Soğuk Savaş sonrası dünyadaki gelişmeleri iyi okuyup doğru değerlendirmek için küreselleşme sürecinin anlaşılması çok önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla küreselleşme olgusunun son zamanların en popüler ve toplumsal etkisi en çok olan kavramlardan biri olması kendisiyle ilgilenmenin önemini de ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın konusunu küreselleşme ile birlikte toplumların siyasal hayatında meydana gelen değişim ve dönüşümler oluşturmaktadır. Küreselleşmenin siyasal boyutunun çalışma konusu olarak belirlenmesinde çeşitli etkenler söz konusudur. Özellikle yeni çağa ismini verecek kadar belirginleşen bilginin, teknolojinin, sermayenin, kültürel değerlerin, küresel ölçekli sorunların, insan hakları, demokrasi, sivil toplum, yeni yönetim anlayışı ve yeni dünya düzeninin dünya ölçeğinde yaygın tartışılması ve bunun dünya toplumunu hangi yönde dönüştüreceği merakı bulunmaktadır.

Küreselleşme çok karmaşık bir süreci ifade ettiği için bu karmaşık süreçte siyasal anlamda meydana gelen değişim ve yeni anlayışların gerek ulusal gerekse uluslararası önemi artmaktadır. Çünkü sürecin toplumsal yararı maksimize edecek tarzda doğru algılanması zorlaşmaktadır. Çoğu konuda geçmişin değerleriyle yeni değerler arasında tercih yapmak zorunluluğu doğmakta, bu da toplumların geleceği açısından çok önemli bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla günümüzde güven bunalımı içinde olan siyaset kurumunun güven tazelemesi ve süreci

yönlendirmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle son zamanlarda siyasetin ekonomiye bağımlı hale geldiği yönündeki kanaatlerin yanlışlığı ortaya çıkmakta ve bunun demokrasileri zayıflatan bir işlev gördüğü gerçeğinin farkına varılmaktadır. 21. yüzyılda siyasetin yönlendiriciliği ve güveni tazelenmektedir. Toplumsal sorunların çözümsüzlüğü ve daha da derinleşmesi, küresel sorunların ortaya çıkması ve sorunların çözümü noktasında sorumluluğun siyaset kurumuna yüklenmesi siyasetin sorumlu yönlendiriciliğine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Küreselleşme süreci uluslararası ilişkilerde olsun, ulusal ve yerel ilişkilerde olsun yönetimi çok aktörlü ve katılımcı bir hale getirmeye zorlamaktadır. Günümüzde küreselleşme sürecini etkileyen aktörler sadece ulus-devletler değil, uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri, çokuluslu şirketler ve bireyler gibi bir çok yeni aktörün etkin katılımı söz konusudur. Dolayısıyla bu hem ulus-devlet anlayışında hem de bu yeni aktörlerin konumunda değişim ve dönüşümleri kaçınılmaz kılmaktadır.

Biz çalışmamızda küreselleşmenin siyasal boyutu çerçevesinde ulus-devlet yapısında, insan hakları, sivil toplum, demokrasi ve yeni yönetim anlayışında meydana gelen değişim ve dönüşümün boyutunu ve etkilerini; bunlardaki değişim ve dönüşümün yeni dünya düzeni oluşturma tartışmalarına ne tür etkilerinin olduğunu tartışmaya çalıştık.

Çalışmanın Amacı

Küreselleşme ile ilgili bütün boyutları ve sorunları eksiksiz olarak algılayıp tartışmasız çözümler sunma iddiasında olmadığımız çalışmamızda, küreselleşmeyi anlama çabalarına katkı sağlamak, getirdiği sorunları ve yararları tespit etmek ve sorunların çözümü noktasında geliştirilen düşüncelere ve tartışmaya katılmak, küreselleşmenin siyasal boyutuyla ilgili gelişmelerin ana parametrelerini ortaya koymaya çalışıp, bütüncül bir bakış açısının oluşmasına hizmet etmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın metodolojisi

Çalışmamızda küreselleşmenin siyasal boyutu çerçevesinde ulus-devlet yapısında, insan hakları, sivil toplum, demokrasi ve yeni yönetim anlayışında meydana gelen değişim ve dönüşümün boyutunu ve etkilerini; bunlardaki değişim ve dönüşümün yeni dünya düzeni oluşturma tartışmalarına ne tür etkilerinin olduğunu daha çok karşılaştırmalı yönetime başvurarak tartışmaya çalıştık.

Çalışmanın İçeriği ve Kapsamı

Küreselleşme geniş bir konu olduğu için bütün boyutlarıyla ayrıntılı ele alınmasının çok zor olacağından çalışmayı daha çok küreselleşmenin siyasal boyutuyla sınırlandırdık. Konuyla ilgili kaynakların çokluğu ve özellikle ekonomik boyutuyla ilgili olması çalışmayı zorlaştıran bir etki yarattıysa da siyasal boyutuyla ilgili kısımları titizlikle ayırarak bu zorluğu aşmaya çalıştık.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümlerde çalışmamızın daha iyi anlaşılması için küreselleşme süreci tüm boyutlarıyla kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde küreselleşmenin kavramsal çerçevesini, kuramsal yaklaşımları, sürecini, küreselleşmeyi doğuran faktörleri, meydana getirdiği zihniyet değişimini, aktörlerini açıkladıktan sonra kısaca ekonomik, kültürel, teknolojik, hukuki ve siyasi boyutlarına değinildi.

İkinci bölümde küreselleşmenin anlaşılmasını kolaylaştırması açısından küreselleşme tartışmalarına, ABD'nin küreselleşme sürecindeki etkisine ve mevcut küreselleşme sürecinin doğurduğu küresel ölçekli sorunlara karşı oluşan muhalefetin veya alternatif küreselleşme hareketlerinin muhalefet gerekçeleri ve talepleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise, çalışmamızın ana konusunu oluşturan küreselleşmenin siyasal boyutu geniş bir şekilde incelenmiştir. Bu bölümde, küreselleşmenin ulus-devlet yapısını nasıl etkilediği ve ulus-devleti hangi yönde dönüştürdüğü, insan hakları, demokrasi ve sivil toplum anlayışlarının küreselleşmeyi nasıl etkiledikleri ve ondan ne ölçüde etkilendikleri, küreselleşme-yerelleşme paradoksu, çok aktörlü ve katılımcı yeni yönetim anlayışı ve yeni dünya düzeninin oluşturulmasıyla ilgili düşünceler, bölgesel bütünleşmeler ve küreselleşmenin Türkiye'yi nasıl etkilediği tartışılmıştır.

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE GELİŞİMİ

1.1. Küreselleşme Kavramı ve Tanımı

Günümüzde küreselleşme, günlük yaşantımızda bile en çok kullandığımız ve bütün tartışmalarda atıfta bulunduğumuz en önemli kavramlardan biri haline geldi. Çok yaygın kullanımına rağmen herkesin üzerinde uzlaştığı bir anlamının olmadığını söylemek mümkündür. Herkes kendi dünya görüşü ve düşünce perspektifine göre kavramı farklı anlamlandırmaktadır. Kavramın en iyi bilinen anlamı 1960'lardan günümüze dek meydana gelen hızlı değişim ve dönüşüme işaret etmesidir.

Kavram olarak “küresel” (global) sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine gitse bile, “küreselleşme” (globalization), oldukça yenidir. İlk olarak 1960'larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980'lerde ise daha sık kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde de, bilim adamlarının önemini kabul ettiği dikkate değer bir sözcük haline gelmiştir [Lubers'ten aktaran Bozkurt, 2000a: 18]. Küreselleşme kavramının kullanımında 1980'lerden sonra büyük bir artışın olduğunu bütün çevreler kabul etmektedir. Kavram olarak küreselleşme, “hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yapar” [Robertson, 1999: 21]. Burada “küre”nin dünya, yeryüzü yuvarlağını; “küreselleşme”nin de birçok şeyin dünya çapında yaygınlaşması ve bunun başkaları tarafından da paylaşılmasını ifade ettiği söylenebilir.

Dünyanın küçülmesi ve küreselliği bir bütün olarak algılama bilincinin yükselmesi önce Mc Luhan'ın “küresel köy” kavramlaştırması ile ifade edilmiştir. Mc Luhan'a göre iletişim ve hızlı ulaşımın yarattığı etki küresel yüzeyde hissedilen bir “iç patlama”dır. Bununla çok uzaklarda olan olaylardan haberdar olunması kastedilmektedir [Mc Luhan'dan aktaran Aslanoğlu, 1998: 138]. Kavramdan çıkarılabilecek en kapsayıcı ve öz anlamın dünya genelinde karşılıklı etkileşimin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda artmasıdır. Giddens'in da vurguladığı gibi, küreselleşme kavramı, günümüzde önünü görmeye çalışan herkesin dikkate almak durumunda olduğu ve yok sayamayacağı bir kavramdır [Giddens, 2000a: 19]. Küreselleşme kavramı, değişik açılardan hareketle farklı anlam ve içerikte

kullanılabilmektedir. Bazı yazarlar, küreselleşmenin ekonomik boyutunu öne çıkarırken, bazıları da siyasal, sosyal ve kültürel boyutunu vurgulayabilmektedir. Bu durum küreselleşmenin ne olduğu ile ilgili tartışmaların devam ettiğini göstermektedir.

Kavram, sermaye akışkanlığı, yatırımların, malların, hizmetlerin ve paranın küresel hareketliliği, ekonomilerin bütünleşmesi, küresel pazarların oluşması, ulus-devlet sınırlarının aşılması, çokuluslu şirketlerin küresel etkinlikleri, insanların küresel hareketliliği, toplumsal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması, küresel sivil toplumun ortaya çıkışı, küresel kültürün doğuşu, tüketim kalıplarının küresel bir hale gelmesi, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artması, bilginin küresel akışkanlığı, paylaşılan çıkarlar, küresel ve ortak sorunların farkına varılması, küresel bilinçlilik, küresel kimlik, küresel siyasalar ve küresel kurumların işlevselleşmesi gibi birçok şeyi her birisini ayrı ayrı veya bir bütün olarak kapsayacak şekilde kullanılabilmektedir.

Küreselleşmenin çok farklı tanımlarının olması konu üzerinde bir uzlaşmanın olmadığını göstermektedir. Konunun anlaşılmasında yardımcı olması bakımından farklı tanımların sunulması zorunlu olmaktadır. Tüm boyutları göz önüne alındığında küreselleşmenin, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslar arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen, ancak birbirleriyle bağlantılı konuları içeren bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile “küreselleşme, ülkelerin sahip oldukları maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin, ulusal sınırları aşarak dünyaya yayılması ve farklılıklardan bir bütünlük ve uyum sağlamanın gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir” [Tuna’dan aktaran Kurubaş, 1998: 15; Dursun, 1999: 175].

Küreselleşme başta iletişim, enformasyon ve ulaşım olmak üzere insani etkileşimin çeşitli biçimlerinin, uluslar arasındaki coğrafi sınırların önemini yitirmesine yol açacak şekilde dünya ölçeğinde hızla yayılması ve bunun sonucunda insani gündem ve ilgilerin dünyalaşması süreci olarak da tanımlanabilir [Erdoğan, 2002: 27]. Altan

küreselleşmeyi, “ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel anlamda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması” [Altan, 2002a: 75], Bozkurt ise, “bu alanlarda mesafenin daha az önemli hale gelmesi ve dünyanın daha çok bütünleşmesi” [Bozkurt, 2000a: 30] olarak tanımlamaktadırlar.

Keyman’a göre, “Globalleşme¹, içerisiyle dışarıyı, ulusal ile uluslararası, Batı ile Doğu, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya, modern ile geleneksel, kimlik ile fark ve benlik ile öteki arasında çizilmiş zamansal ve mekansal ayırımların ortadan kalkmasını ve böylece dünyanın global bir topluma ve global bir kültüre sahip olma durumuna geldiğini niteliyor” [Keyman, 2000a: 1].

Bu bağlamda küreselleşme, paradoksal bir durumu ifade etmekte bu da dünyanın bütünleşmesi ve parçalanması süreçlerinin aynı anda oluşması anlamına geliyor. Bu paradoksal durumu Bauman şöyle ifade etmektedir: “Küreselleşme birleştirdiği kadar böler de yerkürenin tek tipliğini arttıran nedenlerle bölen nedenler özdeştir. İş ve finans dünyasının ve enformasyon akışının yerküre çapında ortaya çıkışının yanı sıra, bir ‘yerelleşme’, mekân sabitleme süreci de işlemektedir... Bazıları için küreselleşme olarak görülen şey başkaları için yerelleşme anlamına geliyor” [Bauman, 1999: 8].

Küreselleşmeyi, “ekonomik boyutuyla Batı emperyalizminin yeni adı” [Boratav, 2000: 8; Timur, 2000: 86], “Batının, alt yapısıyla ve üst yapısıyla tüm dünyaya yayılması” [Oran, 2001: 4] olarak da tanımlayanlar var. Küreselleşmeyi yeni dünya düzeniyle özdeşleştirenlerin aksine, bu düşünceyle yaklaşanlar yeni dünya düzensizliği olarak görmektedirler.

Bir başka açıdan küreselleşme, “ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesidir” [Yeldan, 2002a: 13]. Başka bir deyişle, kapitalist ekonominin işleyişinin, sürekli artan bir biçimde ulusal

---

¹Çalışma boyunca direk alıntılar dışında aynı anlamda kullanmak üzere “küreselleşme” kavramını kullanacağım.

sınırların dışına taşıp dünyasallaşması ve kapitalizmin yasalarının dünya çapında işlevselleşmesidir [Savran, 1994: 60].

Günümüz küreselleşme kavramının dört önemli vurgusu, ulus toplumlar, bireyler, uluslararası ilişkiler ve insanlıktır [Robertson, 1999: 173]. Genel anlamda en kısa ve öz olarak küreselleşmeyi, “bütün toplumları ve dünya düzenini yeniden biçimlendiren hızlı toplumsal, siyasal ve ekonomik etkileşim, değişim ve dönüşümlerin arkasındaki temel itici güç” [Held’den aktaran Fox, 2002: 31] olarak tanımlamak mümkündür.

1.2. Küreselleşme Olgusuna Kuramsal Yaklaşımlar

Küreselleşme sürecini açıklamak konusunda dünya literatüründe farklı yaklaşımlar ileri sürülmüş, bu yaklaşımlar değişik yazarlarca belirli bazı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalardan biri küreselleşmeyi modernite kavramı ile bağlantılı olarak açıklamaya çalışan homojenleştiriciler; diğeri de postmodern heterojenleştiriciler. “Modernistler küreselleşmeyi, başlangıcı ve nihai hedefi belli olan homojen bir süreç olarak değerlendirirken; postmodernistler, heterojen kültürler arası bir etkileşim süreci olarak değerlendirirler ve Batı modernitesi ile ilişkilendirilmesini eleştirirler” [Tümay, 2002: 58].

Postmodernistlere göre küreselleşme, bir belirlilik değil bir belirsizlik sürecidir. Modernistler ise, Fukuyama’nın tarihin sonu tezinde belirttiği gibi Sovyet sisteminin çökmesinden sonra siyasal düzeyde liberal demokrasinin, ekonomik düzeyde serbest piyasa ekonomisinin ve kültürel düzeyde Batı modernitesinin evrenselleşmesi olarak görürler [Fukuyama, 1993].

Kapitalizmin küreselleştirici etkisine dikkati çeken ilk düşünürlerden birisinin Marx olduğu söylenebilir [Yüksel, 2001:32]. “Marx’ın ‘emperyalizm kuramı’, temel varsayımları itibariyle bir anlamda küreselleşmenin erken versiyonu da sayılabilir” [Coşkun, 2002: 24]. Marx’ın kâr güdüsünün sınır tanımazlığına yaptığı vurgu ve “bütün dünya işçileri birleşin” çağrısı onun küreselleşme kuramının öncülerinden biri

olduğunu göstermektedir. “Küreselleşme, Marx’ın ekonomi politiği üzerine kurulduğunda organik bir bütünsellik şeklindeki sistemin mantığının bir sonucu olarak değil, kendi tarihselliği içerisinde ele alınır. Küreselleşme, belirli bir zaman ve mekânda, çeşitlilik içerisinde oluşan birliğin tarihsel olarak izahını hesaba katacak şekilde evrensel ile yerel arasındaki eklemlenme tarzını anlamlandırır” [Keyman, 2000b: 33].

O halde geniş açıdan bakıldığı zaman “ulusal ekonomilerin artan bütünleşmesi, ticaret ve yatırımın küreselleşmesi, 1980’lerin ve 1990’ların yeni olguları değildir. Aksine bunlar en azından 19. Yüzyıla kadar geri giden eğilimlerin (küresel durgunluk, dünya savaşı ve bunların sonraki etkilerinin geçici olarak kesintiye uğrattığı eğilimlerin) yeniden başlaması olarak görülebilir” [McNally, 2001: 112]. Hatta gerçek bir global piyasanın 19. Yüzyıl sonlarında, günümüzden daha ileri bir seviyede ve dünya ekonomisinin bugün olduğundan daha entegre bir durumda olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır [Rodrik, 1997: 23].

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran tarihsel koşullardan ziyade küreselleşmenin sonuçları üzerinde yoğunlaşan Bauman’a göre küreselleşme, hayatın tüm alanlarında büyük bir belirsizlik doğurmaktadır. Belirsizliği doğuran mekanizmalar küresel olduğundan, mevcut siyasi kurumlar ve devletler bir çözüm sunmada yetersiz kalır. “Küreselleşmenin gizemli baskıları”na karşı koyabilme fikri, bu baskılara maruz kalan bireylerin çoğuna hayal gibi görünür [Bauman’dan aktaran Özyurt, 2002:30]. Küreselleşme sürecinin dışında kalanlar için doğru bir tespit olsa da, küreselleşmenin olumsuz yönleri yanında olumlu yönleri de önemsenmelidir.

Tablo 1: Küreselleşme Sürecine Kuramsal Yaklaşımlar

	Hiper-küreselciler	Kuşkucular	Dönüşümcüler
Yeni olan ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo-yönetişim (geogovernance)	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağıllık
Hakim özellikler	Küresel kapitalizm Küresel yönetim Küresel sivil toplum	Dünya 1890'larda olduğundan daha az karşılıklı bağılı.	Yoğun ve derin (thick) küreselleşme.
Ulusal hükümetlerin gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor Yeniden yapılıyor.
Küreselleşmenin itici gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Tabakalaşma kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hakim motif	McDonalds, Madonna, vs.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu
Küreselleşmenin kavramlaştırılması	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme..	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
Tarihsel yörünge	Küresel Uygarlık	Bölgesel bloklar Uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık: küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletinin sonu	Uluslararasılaşma devletinin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletinin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor.

Kaynak: Held, McGrow, Goldblatt ve Perration'dan aktaranlar Fox, 2002: 30-31; Bozkurt, 2000a: 19-23]:

Aşırı küreselleşmecilere göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir delili olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde kültürel karışım, küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının doğuşu köklü bir biçimde yeni dünya düzeninin delilleri ve ulus devletin ölümü olarak yorumlanmaktadır. Bunlar bütün dünyanın küresel piyasa ilkelerine tabi olacağını öne sürerler.

Kuşkucular ise, yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. Küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmiyorlar hatta küreselleşme sürecinin ekonomik yada teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu iddia ediyorlar. Bunlara göre, aşırı küreselleşmecilerin birçok argümanı temelsizdir.

Dönüşümcüler de küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki temel siyasal güç olarak görmektedir. Görüldüğü gibi küreselleşmeyi, salt küresel ekonomi değil, daha geniş kapsamlı terimler açısından değerlendirirler. Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul ettiği halde hem aşırı küreselleşmecilerin “ulus devletin sonunun geldiği” iddialarını, hem de kuşkucuların “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedirler.

Küreselleşmenin siyasal anlamda dünya çapında bir yeniden yapılanmayı, değişim ve dönüşümü zorunlu kıldığını ve ulus-devletin bu süreçte hala en önemli aktör olduğunu ileri süreceğim tezimin, dönüşümcülerin yaklaşımına daha yakın olduğunu söylemek mümkündür.

Küreselleşmeyi, modernleşmenin bir sonucu olarak gören ve toplumsal yaşamı kuşatan bir olgu olarak değerlendiren Giddens, “küresel sistemi; ulus devlet sistemi, dünya kapitalist ekonomi sistemi, dünya askeri düzeni ve uluslararası işbölümü”nden oluşan dört boyutlu bir oluşum olarak ele alıp açıklamaya çalışmaktadır [Giddens, 1994]. Robertson ise Giddens’ın bu yaklaşımını eleştirmekte ve küreselleşmenin modernliğin bir sonucu olarak ele alınmasını kabul etmeyip, bununla küreselleşmenin kapsamlı bir şekilde değerlendirilemeyeceğini belirtir. O

küreselleşmeyi açıklamak için geliştirdiği modelinde farklı yaşam biçimlerinin karşılaştırmalı etkileşimlerini içerdiğini belirtir. Küreselleşmeyi, ulus toplumlar, bireyler, dünya toplumlar sistemi (uluslararası ilişkiler) ve insanlık arasındaki karşılıklı etkileşim ve bağlılık olarak değerlendirir ve küreselleşme sürecini, küreyerelleşme olarak tanımladığı, küresel olan ile yerel olanın yada daha genel bir ifadeyle evrensel ile tikelin iç içe geçmelerinin sonucu olarak görür [Robertson, 1999].

Küreselleşme sürecinin belirsizliğine vurgu yapan Bauman'a göre, bu süreçte kontrolü elinde tutan bir otorite yok, daha da kötüsü kontrolü elde tutmanın neye benzeyeceği de açık değil. Bir bütün olarak insanlık adına ve insanlık için otorite olarak kabul edilebilecek bir kurumsallaşma veya küresel boyutta herkesin rıza gösterebileceği ve üzerinde uzlaşacağı tek bir olgu da kalmadı. Dolayısıyla O, küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlamın, dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğası, bir başka ifadeyle yeni dünya düzensizliği olduğunu savunur [Bauman, 1999: 69].

Böyle bir yaklaşımın küreselleşmenin nereye varacağı ve nasıl sonuçlanacağı konusundaki bir varsayım üzerine oturtulduğu açıktır. Ancak küreselleşmeye dinamik bir süreç olarak bakıldığında bu belirsizliğin olumsuz yönde yada küreselleşmeye karşı çıkma anlamında algılanmaması gerekmektedir. Çünkü küreselleşme dinamik bir süreç olduğu için somut bir fotoğrafını çekme şansına sahip değiliz. Dolayısıyla sürece katılıp süreci etkilemeye çabalama şansımızı zorlamaktan başka bir alternatif gerçekçi gözükmemektedir. Modern toplumsal dinamiklerin ürünü olan ve sürekli gelişen ve etkinliği artan kurumsallaşma düzeyi ve küreselleşmenin aktörleri göz önüne alındığında dünyanın, Bauman'ın korktuğu gibi bir kontrolsüzlük, belirsizlik ve başına buyrukluğa karşı karşıya olmadığına daha gerçekçi bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Küreselleşmeyi, zaman-mekân sıkışması olarak niteleyen Harvey, “değişim hızının mekânı kuşattığını ve zamanın mekânı aştığını” [Harvey, 1999: 340] belirtir. Küreselleşmeye, geç kapitalizmin kültürel mantığı (Jameson), risk toplumu (Beck),

kültürel küreselleşme (Waters), dünya sistemi (Wallerstein) olarak yaklaşanlar da bulunmaktadır.

1.3. Küreselleşmeyi Doğuran Faktörler

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında çok sayıda faktörün etkisi olmuştur. Bu faktörlerin çoğu, aynı zamanda küreselleşmeyle paralel bir gelişme seyri içerisindedirler. Her bir faktörün günümüzde küreselleşmenin geldiği aşamaya kendi açılarından büyük bir etkileri vardır ve bu faktörlerin hiç biri tek başına belirleyici değildir.

Günümüz küreselleşme sürecini doğuran faktörlerin en belirleyici olanları, küresel kapitalizm ve teknolojik gelişmelerdir. “Friedman küreselleşmeyi doğuran faktörleri, teknolojinin demokratikleşmesi, finansın demokratikleşmesi ve enformasyonun demokratikleşmesi olarak sınıflandırır” [Friedman’dan aktaran Tözüm, 2002: 162-165]. Bu alanlardaki demokratikleşmeyi, teknoloji, finans ve enformasyonun insanlık için sağladığı kolaylıklar ve olanaklar çerçevesinde değerlendirir. “Küreselleşmeyi hazırlayan ana faktörler serbest piyasa ve demokrasidir. Bugünün dünyasında gelişmiş ülkelerin temel niteliği, serbest piyasa ekonomisini ve demokrasiyi referans değerler olarak kabul etmeleridir” [Toprak, 2001: 14].

Küreselleşme olgusunu büyük ölçüde belirleyen gelişmeler, bilişim teknolojisi ve haberleşmede sağlanan teknolojik devrim; dış ticaret ve sermaye hareketlerinin kurallara ve kurumlara dayandırılmasıdır [Togan, 2001: 103]. Ulagay da, küreselleşmeyi doğuran faktörler arasında öncelikle sayılması gerekenleri, teknolojideki atılım, üretim tarzının dönüşümü, kapitalizmin sınır tanımazlığı, ABD’nin hegemonya tutkusu ve az gelişmiş ülkelerin yükselme çabası olarak sıralıyor [Ulagay, 2001: 52-53]. Kılıçbay da ilk önce 11. yüzyılda Batı Avrupa’da başlayan daha sonra günümüze kadar bütün dünyaya yayılan Batı Avrupa doğumlu kapitalizmin küreselleşmeyi inşa eden temel etken olduğunu belirtir [Kılıçbay, 2002: 86]. Bütün bunlar, karşılıklı ilişkileri hızlandırıp yoğunlaştırıyor ve küreselleşmenin ortaya çıkmasında etkili oluyor.

Küresel kapitalizm çerçevesinde küreselleşmeyi doğuran faktörler, özelleştirme, sınırsız piyasa ekonomisi, finans merkezlerinin bütünleşmesi, koruyucu gümrük vergilerinin en aza indirilmesi ya da sıfırlanması, sermayenin dış hareketini sınırlandıran engellerin ortadan kaldırılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve küresel sermaye lehine ulusal egemenliğin sınırlandırılmasıdır [Ali, 2001: 57-58]. Bu faktörleri aynı zamanda, gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere dünya ekonomisi ile eklemlenmeleri ya da küreselleşme sürecine katılmaları için yerine getirmeleri gereken koşullar olarak da görmek mümkündür.

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında etkili olan başka nedenler de, 70'lerden başlayarak, çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine egemen olması; 80'lerde Batının optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar, internet gibi teknolojik buluşları devreye sokarak yarattığı bilişim devrimi; 90'larda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) dağılması sonucu güç dengesinin ortadan kalkması ve Batı'nın yeniden tek güç odağı konumuna gelmesi veya soğuk savaşın bitmesi olarak belirtilebilir [Oran, 2001: 9; Kongar, 2002: 21].

Günümüzde küreselleşmeye paralel olarak şekillenen ve gelişen bilgi toplumu, neo-liberalizm, post-modernizm, demokratikleşme, yerelleşme, katılımcılık, şeffaflık, bireysel hakların ön plana çıkarılması, bölgesel entegrasyonlar, çokuluslu şirketler, doğal kaynakların ve çevrenin korunması, azınlık ve grup hakları, kalite, bilişim teknolojisi, ileri üretim teknikleri gibi oluşumlar dünyadaki hızlı dönüşümün ve küreselleşmenin açık belirtileridir [Dulupçu, 2001: 27].

1.4. Küreselleşme Süreci

Küreselleşmenin bir durum mu yoksa bir süreç mi? olduğu konusunda farklı görüşler olmakla beraber, literatürde onun bir süreç olduğunu söyleyenler daha yoğunluktadır. Küreselleşmenin durum olarak değerlendirilmesi, sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde onun bir belirginliğinin olmasını gerektirmektedir oysa küreselleşmenin belirgin bir durumdan çok bir belirsizliği, hızlı değişim ve dönüşümü ifade ettiği söylenebilir. Bunun için küreselleşmenin bir süreç olarak algılanması daha doğrudur.

Globalleşmeyi, sınırları belli ve bir özü olan bir “durum” olarak düşünmek yerine, globalleşmenin birbirleriyle çelişkili, toplumsal yaşam için sonuçları açısından bir “belirsizlik” niteliği içeren, ama bununla birlikte “varolan iktidar ve otorite ilişkilerinden” bağımsız olmayan, ve bu anlamda bir “iktidar geometrisi” içine yerleşik bir “süreç” daha doğrusu, bir “süreçler bütünü” olarak düşünülmesi gerektiğini belirten Keyman’a göre: “Globalleşme, ekonomik, siyasal ve kültürel globalleşme süreçlerini içermekle birlikte, bu süreçlerin herhangi birisine indirgenemeyecek, fakat bu süreçler arasındaki çok boyutlu, çok nedenselli ve çelişkiler içeren ilişkiler tarafından kurulmuş ‘tarihsel bir süreçtir’. Bu anlamda da, toplumsal değişimi anlamamızda kullanabileceğimiz bir kavramdır. Bununla birlikte, globalleşme ‘uluslararası sistem’, ‘uluslararası toplum’, ‘dünya düzeni’, ya da ‘dünya sistemi’ kuramlarında görülen yapısal ve büyük ölçekli değişim anlayışını simgelememektedir... Globalleşme toplumsal yaşamın sistemsel niteliğini değil, toplumsal ilişkilerin ‘günlük yaşam’ içinde zamansal ve mekansal kurulma sürecinin global-yerel boyutunu simgeler. Globalleşme homojenleşme kadar heterojenleşme, evrenselleşme kadar yerelleşme, modernleşme kadar gelenekselleşme, benlik kadar farklılığın da gündeme geldiği, bu oluşumların karşıtlığının değil, aksine eş-zamanlılığın ve birbirleriyle çelişkili beraberliğinin yaşandığı bir süreçtir. Globalleşme modern- geleneksel karşıtlığını değil, modernin içinde geleneğin canlandırıldığı ve önemli bir siyasal ve kültürel değişken olduğu bir toplumsal yaşamı; Doğu-Batı karşıtlığını değil, çok-kültürlülüğün ortaya çıktığı bir yaşamı ve vatandaşlık anlayışını; Batı- Batı dışı karşıtlığını değil, ‘melez benlik’ oluşumunun alternatif moderniteler yarattığı bir toplumsal değişim sürecini ve global-ulusal-yerel etkileşim ilişkilerinin çözümlenmesi yoluyla anlaşılması gereken bir süreçtir” [Keyman, 2000c: 25-26].

Küreselleşme sürecinde, kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılması ile beraber hiçbir devlet sermayeyi dışlayamamış, yani kendi hükmettiği toplumu kapitalist gelişmenin dışında tutmaya yeterli güce sahip olamamıştır [Keyder, 1996: 45]. Bauman’ın deyişiyle, “herkesin hemfikir olduğu nokta, küreselleşmenin dünyanın kaçamayacağı kaderi, geri dönüşü olmayan bir süreç olduğudur” [Bauman, 1999: 7]. Bilgi teknolojisi ve genetik biliminde kat edilen mesafe artık bize sadece

küreselleşmeye ayak uydurmamız gerektiğini söylüyor [Ülsever, 2000: 34].

“Genel olarak küreselleşme, sermayenin, malların, hizmetlerin ve kültür varlıklarının, bilim ve teknoloji imkânlarının sınırları aşan bir süreci hem de oldukça karışık, karmaşık, inişli-çıkışlı, zaman zaman çelişkili, etkilediği alanlarda ne gibi sonuçlar doğuracağı ve doğuracak sonuçlardan bizzat kendisinin nasıl etkileneceği bugünden asla kestirilemeyecek olan bir süreci, yahut süreçler topluluğunu akla getirmektedir” [Aydın, 2002: 13]. Böyle bir gelişme karşımıza birçok imkân ve problem de çıkarıyor. “Küreselleşme sürecinin anlaşılması ve ortaya koyduğu yeni ilişkilerin kıymetlendirilmesi gerekmektedir” [Dursun, 1999: 204].

Küreselleşme, son çeyrek yüzyılda bilgisayar teknolojisindeki patlama, ticari engellerin kaldırılmasıyla ve çokuluslu şirketlerin politik ve ekonomik güçlerinin artmasıyla hız kazanan bir süreçtir [Ellwood, 2002:13]. Küreselleşme sürecinin olumlu sonuçları yanında, adaletsizlik, eşitsizlik, güvensizlik ve toplumsal dayanışmayı olumsuz etkileyen yönlerinin de bulunduğu göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Bu olumsuzlukların, sürecin dışında kalarak değil, sürecin olumlu yönde değişim ve dönüşümüne katkıda bulunarak ortadan kalkacağını söyleyebiliriz. Herkesin bu bağlamda, sürecin bir parçası olduğu bilinciyle hareket etmesi gerekmektedir.

Küreselleşme süreci Robertson’a göre: Avrupa’da on beşinci yüzyılın başlarından on sekizinci yüzyılın ortalarına değin süren “oluşum evresi”; on sekizinci yüzyılın ortalarından 1870’lere değin süren “başlangıç evresi”; 1870’lerden 1920’lerin ortasına kadar süren “yükseliş evresi”; 1920’lerin ortasından 1960’ların sonuna kadar süren “hegemonya için mücadele evresi” ve 1960’ların sonundan günümüze dek gelen “belirsizlik evresi” olmak üzere beş evreye ayrılır [Robertson, 1999: 99-101]. Eroğlu ve Albeni’ye göre ise, Küreselleşmenin geçirdiği aşamaları ekonomik sistemizasyon, devletler arasındaki uluslararası ilişkiler ve doğmakta olan küresel kültür ve küresel bilinç olarak sıralamak mümkündür [Eroğlu, Albeni, 2001: 21].

“Küreselleşme tek bir süreç değil, çatışmalar, parçalanmalar ve yeni katmanlaşma

biçimleri üreten, genellikle çelişkili biçimlerde hareket eden karmaşık bir süreçler karışımıdır” [Giddens, 2002: 12]. Küresel bilincin artması, aya ayak basılması, materyalizm sonrası değerlerin vurgulanması, Soğuk Savaşın sona ermesi, uluslararası sistemin daha akışkan hale gelmesi ve iki kutupluluğun sona ermesi, nükleer silahların yaygınlaşması, çevre sorununa küresel duyarlılığın artması, küresel kurumların ve hareketlerin hızla artması, iletişim araçlarındaki hızlı artış, demokrasi talebinin yaygınlaşması, insan haklarının küresel bir sorun haline gelmesi, sivil toplumun ve çok kültürlülüğün önem kazanması, dünya çapında ekonomik bütünleşme, gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması vb. değerler günümüz küreselleşme sürecinin toplumsal hayata yansımaları olarak görülebilir.

“Küreselleşme süreci ulusal rejimlerde ve süreçlerde de büyük değişiklikler meydana getirmektedir. Dünyadaki bu gelişmelerden haberdar olan, onları iyi takip edebilen ve gelişmelerin nerelere doğru gittiğini iyi okuyabilen siyasi kadrolar kendi toplumlarının değer, kurum ve yapılarını buna uydurabilme konusunda başarılı olurken dünyadan kopuk, içe kapalı ve gelişmeleri iyi değerlendiremeyenler krizler ve sorunlar yumağı içinde bocalamaktadırlar. Artık ulusal sınırlar içinde, dışarıya kapalı olarak sorunları çözmek, sıkıntıları aşabilmek mümkün gözükmemektedir” [Dursun, 2001: 292]. Bu bağlamda, bütün toplumlar için küreselleşme sürecine katılmanın ne denli önemli bir zorunluluk olduğu ve toplumların bu sürecin dışında kalarak dünyayla rekabet etme olanaklarını bulmalarının adeta imkânsız olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

1.5. Küreselleşme İle Gelen Zihniyet Değişimi

Şu anda köklü bir tarihsel değişim ve dönüşüm döneminden geçtiğimiz kuşku götürmez bir gerçekliktir. Dünya çapında meydana gelen teknolojik gelişmeler olup biten her şeyden bütün insanlığı haberdar edecek boyutlara ulaşmış, adeta dünyayı küçük bir köy haline getirmiştir. Bu kadar küçülen dünyamızda olup bitenler bütün insanları etkileyebilecek duruma gelmiştir. Küreselleşme süreci ile oluşan bu yoğun etkileşim kaçınılmaz olarak küresel bir bilinci zorunlu kılmaktadır. Başka bir deyişle bizi etkileyen değişiklikler dünyanın herhangi bir yeriyle sınırlı olmayıp, bütün her

yeri kapsamaktadır. Bundan dolayı duyarlılığımızın da küresel boyutta olması gerekmektedir. Bundan böyle herhangi bir şeyi yapmaya karar verdiğimizde dünyadaki gelişmeleri de dikkate almak zorundayız, aksi taktirde doğru bir karar vermeyebiliriz.

Küreselleşme süreciyle birlikte hem ekonomik alanda hem de toplumsal ilişkilerin diğer alanlarında yeni bir zihniyetin, olaylara ve dünyaya bakış açısının gelişmekte olduğunu gözlemekteyiz. Sözünü ettiğimiz bu küresel zihniyetin en belirgin özelliği bireyin çevreye, insana, ekonomiye ve siyasete karşı ortaya çıkan duyarlılığında kendini göstermiştir [Dursun, 1999: 176-177]. Dünyanın neresinde olursa olsun, doğal, çevresel ve kültürel değerler bütün dünyanın değerleri olarak benimsenmektedir. Birey, bireysellik, sorumluluk, etik gibi kavramların özleri değişiyor. Eski görüşler, eski yargılar sorgulanıyor, değişiyor, kimileri yok oluyor yerine yenileri diriliyor [Selçuk, 2001: 16].

Aydın'a göre, "Eğer insani ilişkilerin önemli bir kısmı globalleşmiş ise, o ilişkilerin doğuracağı sonuçların da global ölçekte ele alınması gerekir... Eğer ortak aklımızı, sağduyumuzu, insaf ve vicdanımızı yerli yerinde kullanarak sorumluluk içinde hareket etmezsek insanlığa global felaketler getirmek uzak bir ihtimal olmaktan çıkar. Öyle görünüyor ki, insanlık artık global bir imtihanla karşı karşıyadır. Bu da global bir ahlâkî sorumluluğu beraberinde getiriyor" [Aydın, 2002: 20-23]. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin dünya toplumuna yüklediği sorumluluk ve duyarlılığın da küresel ölçekte olması gerekmektedir. Böyle bir anlayışın yeni zihniyet formunun en önemli yönünü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bir başka anlatımla, küreselleşmenin insanların zihniyetlerini dünyadaki gelişmelere karşı duyarlı ve sorumlu olmaya zorladığı söylenebilir.

Tarih boyunca, toplumdaki temel değişimler, hükümetlerin dayatması veya savaşların sonucu değil, çok sayıdaki insanın zihniyetlerini değiştirmesiyle veya yeni düşüncelerin toplumsal zihniyete dönüşmesiyle meydana gelmiştir. Bu değişimlerin bazıları köklü dönüşümlere kadar varmıştır. Roma İmparatorluğundan Ortaçağ Avrupa'sına geçiş veya Orta Çağlardan modern zamanlara geçiş gibi. Hiçbir

ekonomik, siyasi veya askeri güç zihniyet değişikliğinin gücü ile kıyas kabul edemez; özellikle, meşruiyeti sorgulama veya geri alma konusunda. Çünkü meşruiyet insanların anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Biz halihazırda zihniyet değişiminin içindeyiz. O bizim bilimi yorumlama biçimimizi, eğitimle ilgili telakkilerimizi değişime uğrattıyor, iş ve maliye dünyasında önemli değişmelere neden oluyor [Harman, 2000].

Küreselleşme sürecinin tartışılan temel sorunları, teknik değişimin hızından ve bütün dünyayı birbiriyle ilişkilendirmesinin zorluğundan doğmaktadır. İnsanlar ve toplumlar, tekniğin yol açtığı değişmelere yön vermek, anlam yüklemekten çok, uyum sağlayabilmeyi konuşmaktadır. Kurumlar ve insanların da, geleneksel zihniyet ve tutumlarla yeni gelişmelerin yol açtığı ve talep ettiği zihniyet ve tutumlar arasında uyum sağlamaları gerekmektedir [Kösoğlu, 2002: 110]. Bu uyumun sağlanabilmesi için de, dünyayı bir bütün olarak düşünme bilincinin gelişmesi gerekmektedir. Hatta bu bilincin oluşması da küreselleşme sürecinin bir parçası ve tamamlayıcısıdır.

Küreselleşmenin zihinsel anlamda yarattığı en büyük etki Mahçupyan'ın da belirttiği gibi, iktisadi rekabetçilik ve siyasi çoğulculuğun birlikte yarattıkları dinamiğin tüm dünyada birey ve grupların ufkunu, anlam dünyalarını değiştirmesidir. İletişim alanındaki büyük yaygınlaşma ve hızlanma ile birlikte, insanlar hem tüm dünyayı kendi doğal çevreleri olarak benimsemeye, örneğin çevre sorunları ile ilgilenmeye başladılar, hem de kendilerini farklılaştırmaya çalıştılar. “Eşit” olma hakkı “farklı” olma hakkı ile bütünleşti [Mahçupyan, 2000: 154]. Bu, insanlardaki karşılıklı saygı ve birbirlerine karşı sorumluluk duygularının olduğu yeni bir anlayışın yansımasıdır. Bu anlayışın oluşmasında büyük ölçüde ahlâki değerlerin etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bilgi devrimi dünyanın iktidar yapılarını tehdit etmektedir ve bunun için geçerli bir nedeni de vardır. Uydu teknolojisi dünyayı sonsuza dek değiştirmiştir. Bu uydular şimdi haber, para ve bilgiyi dünyanın her yerine ışık hızıyla ileten elektronik bir altyapı ile dünyayı sarmaktadır [Wriston, 1994: 108]. Aslında bilginin yaygınlaştırılması, Batı'da üretilen bilgi formunun yaygınlaştırılması anlamına

gelmektedir. Dünya şuurı oluşması da buna bağlıdır. Mevcut bilgi ve değer sistemine katıldığınız zaman bir bütün olarak dünya şuurı oluşmaktadır [Aslan, 2002: 66]. Bu bağlamda Batı kökenli olan modernite ile küreleşme arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Evensel insan ve insanlık kavramını, ahlaki içeriğiyle birlikte esas alan düşünce ve anlayışlar küresel bir bilinci gerektirir [Müftüoğlu, 2002: 75]. İnsanı merkezine alan yeni küreselleşme yaklaşımı çevrenin korunmasını, değişen üretim ve tüketim modellerinin sebep olduğu sıkıntıların hafifletilmesini, bütün insanların güvenliğini ve iktisadi ve sosyal haklarını sağlayacak örgütlenmelere imkan verilmesini, dünya ölçeğinde şiddetin azaltılmasını hedeflemesi gerekmektedir [Falk, 2002: 68].

Dünya toplumlarının ortak değerlerde buluşmalarını sağlayacak en önemli unsurlardan biri küreselleşmenin toplumların zihniyeti açısından da gerçekleşmesi veya küresel bir zihniyetin oluşturulabilmesidir. Bu bağlamda küreselleşmenin, toplumunun kurumlarını dönüştürdüğünü, aile değerleri ve kadın erkek ilişkilerini etkilediğini söyleyebiliriz [Al, 2002: 92]. Nitekim insanların herhangi bir konuda karar alırken dünyadaki gelişmeleri (ekolojik sorunlar, ekonomik sorunlar, savaş durumları, salgın hastalıklar, küresel terör vb.) dikkate almak zorunda kalmaları da küresel zihniyetin onlar için ne kadar önemli bir hale geldiğini göstermektedir.

King'e göre kültürler her geçen gün daha çok yurtsuzlaşıyor [King, 1998: 23]. Yani evrensel bir kültürün oluşum sürecinde olduğu söylenebilir. Nitekim Wallerstein, evrensel ölçülere gönderme yapmaksızın kültürel değerlerin ve/veya pratiklerin meşrulaştırılamayacağını savunmaktadır [Wallerstein, 1998: 121]. Yeni küresel zihniyetle artık ulus-devletlerin kültürün tek taşıyıcıları olmadıkları ortaya çıkmaktadır.

Kültür ile zihniyetin bir bütün veya birbirinin tamamlayıcısı olarak algılanması gerektiğini belirten Adanır'a göre, kültür ve zihniyetin birbirinden ayrılmaz bağlarla bağlı olduklarını, birinden söz etmenin zorunlu olarak diğerinden söz etmek anlamına geldiğini söyler. O'na göre, "kültürü bir biçim olarak kabul edersek

zihniyeti bu kültüre biçimini veren içerik olarak kabul etmemiz gerekir” [Adanır, 2003: 23-26]. Bu bağlamda bunlardan herhangi birisindeki değişim ve dönüşüm karşılıklı olarak diğerinin de değişim ve dönüşümünü beraberinde getireceği söylenebilir. Bir başka ifadeyle, küresel kültür küresel zihniyetin, küresel zihniyet de küresel kültürün oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ve iletişim devrimi ile birlikte ortaya çıkan küreselleşme sürecinde yeni bir sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu değişim ve dönüşümü iyi ve doğru bir şekilde algılamak, maksimum seviyede yararlanmak gerekmektedir. Sanayi toplumunun yerini bilgi toplumu almakta, geçmişin değer yargıları değişmekte ve postmodernizm denilen yeni bir bakış açısı doğmaktadır. Eşi ve benzeri görülmemiş bir hızla ve çok kapsamlı evrensel bir boyutta yaşadığımız bu değişim ve dönüşüme ayak uydurmak ve küresel bir bilince sahip olmak gerekmektedir.

1.6. Küreselleşmenin Aktörleri

Devletlerarası ilişkiler temeli üzerinde şekillenen uluslararası sistemin giderek küresel bir sistem haline geldiği ve bu sistem içinde devletlerin yanında, uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler ve sivil toplum örgütleri gibi yeni aktörlerin yer aldığını görmekteyiz. Bunlara bireyleri de eklemek mümkündür. Görüldüğü gibi dünya çapında etkinliği olan her bir birimi küresel sistemin aktörleri olarak görmemiz gerekmektedir.

“Bütün aktörlerin ortak özelliği; ister devletler, isterse şirketler ya da örgütler olsun, hepsinin çevresine ve sisteme etki edebilme ve daha küçük politik birimleri yönlendirebilme yeteneğine, az ya da çok sistemli ve örgütlenmiş bir yapıya sahip olmalarıdır” [Yüksel, 2001: 136]. Global sistem, onu oluşturan birimler arasında çeşitli düzeylerde yoğun ilişkilerin bulunduğu ve bu ilişkilerin dünya çapında yaygınlaştığı bir bütünsel yapıdır. Ulus-devletlerin birer aktör olarak XVII. yüzyılda dünya sahnesine çıkmalarından bu yana devletlerarası bir sistem olarak şekillenen bu yapı, iletişim teknolojisinde görülen devrimsel yenilikler, devlet dışı aktörlerin

gittikçe artan önemi ve ekonomik ilişkilerde yaşanan sınırlar aşırı yoğunlaşma nedeniyle XX. yüzyılın sonlarına doğru çok farklı bir biçime bürünmüştür... Bir başka deyişle “global sistem” devletler, hükümetler arası örgütler, hükümetler dışı örgütler, global şirketler, bankalar, yasadışı örgütlenmeler ya da bireyler, gruplar gibi birçok aktörün karşılıklı etkileşiminden doğan bir ilişkiler bütünü haline gelmiştir [Arıboğan, 1996: 75].

Friedman’a göre ise, küreselleşme sisteminin aktörleri ulus-devletler, süper piyasalar ve bireylerdir. Sistem bu aktörler arasındaki karşılıklı etkileşimden oluşmuştur [Friedman, 1999: 35 vd.]. Ayrıca küreselleşme sürecinde 2000’li yıllarda ortaya çıkan ve süreci önemli ölçüde etkileyen “küresel kamuoyu” da önemli bir aktör olarak görülebilir.

Burada, küreselleşme sürecinin aktörleri olarak ulus- devletler, uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler ve sivil toplum örgütlerini üçüncü bölümde geniş olarak ele alacağımızdan kısaca açıklamakla yetineceğiz.

1.6.1. Ulus-Devletler

Kapitalizmin gelişmesi, coğrafi keşiflerin ve buluşların yoğunlaşması, bunlara da bağlı olarak okyanus aşırı ticaretin artması, değişik bölgeler ve yöreler arasındaki temasların çoğalması, parçalı bir görünüm arz eden feodal toplum yapısını ve örgütlenme sistemini çözerek, daha kapsayıcı, genel ve örgütlü bir yapının ortaya çıkışını zorlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde sosyal ve ekonomik bakımdan belli ölçüde şekillenen ulus-devlet, Avrupa’daki monarşiler arasındaki din savaşlarına son veren 1648 Westfalya Barışı ile siyaseten ve hukuken tanınmıştır. Bu antlaşmaların da teyit ettiği yeni uluslararası sistemde; sınırları belirlenmiş bir coğrafi alan üzerinde devletlerin kendi hükümetlerine sahip olmaları ve diğer devletlerle eşit konumda olmaları, yani içte egemen, dışta ise bağımsız olmaları kabul edilmiştir [Yüksel, 2001: 137].

Görüldüğü üzere ulus-devlet, bugün anladığımız şekliyle dört yüz yıllık Batı düşünce evriminin bir sonucu olduğu söylenebilir. Günümüzün modern ulus-devletine son şeklini veren Avrupa'daki ve ABD'deki Sanayi Devrimi olmuştur. Bu bağlamda ulus-devlet Batı kökenlidir.

17. yüzyılda başlayan ulus-devletler dünyası 20. yüzyılda doruğa ulaştı, yani bu yüzyıl adeta bir ulus-devletler yüzyılı oldu dersek abartı olmaz. Ulus-devlet, siyasal anlamda 20. yüzyıla damgasını vuran kavram olmuştur. Günümüzde küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devletler ayrıcalıklı, uluslararası sistemin tek aktörü olma konumlarını kaybetmekle birlikte halen küresel sistemin en önemli aktörüdürler. Küresel çapta çok boyutlu ve çok aktörlü bir sürecin yaşanmakta olduğu herkesçe kabul edilmektedir.

“Birleşmiş Milletler” ifadesinden de anlaşılacağı gibi, günümüz siyasi dünya toplumu ulus-devletlerden oluşmaktadır. Bu durum kesinlikle küçümsenmemelidir [Habermas, 2002a: 13]. Günümüzde ulus-devletler uluslararası ilişkiler sistemi içinde önemli bir aktör olmakla beraber eskisi kadar egemen ve bağımsız da değildirler. Egemenlik ve bağımsızlıklarını küresel sistemin diğer aktörleri ile paylaşmakta ve küreselleşme süreciyle birlikte yeni nitelikler ve işlevler kazanmaktadır.

1.6.2. Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütler, bir taraftan devletler tarafından kurulup devletlerce yönlendirilmelerine rağmen, diğer taraftan amaçlarıyla ve ilkeleriyle ulusal hükümetler üzerinde etkili olabilmekte ve onları yönlendirebilmektedirler. Bu örgütlerin standartlarına devletler büyük önem atfetmekte ve onların koyduğu yükümlülükleri yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar. Bunların aldığı kararlardan bütün dünya kamuoyu etkilenmektedir. Bu durum uluslararası örgütlerin küresel sistemin çok önemli aktörleri olduğunu göstermektedir.

1945’li yıllardan sonra sayıları ve etkileri artan uluslararası örgütler, bir yandan küresel bağların yoğunlaşmasına neden olurken diğer yandan ulus-devletlerin karar alma süreçlerini belirleyen ve sınırlayan öğeler olarak işlev görmüşlerdir. Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB), Avrupa Birliği (AB) gibi küresel ve bölgesel örgütler ve bu ülkelerin ulusal ekonomilere ve politikalara müdahale gücü, egemenliğin sadece devlete ait olmadığını göstermektedir. Bu tür örgütlenmeler, egemenliğin yer aldığı siyasal mekânı çoğullatırlar [Keyman, 1995: 48].

Uluslararası örgütler, dünya sistemi içinde daha fazla kurumsallaşmaya, standartlar geliştirmeye, ulus-devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeye katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, uluslararası örgütleri kuran ana sözleşmelerin getirdiği hüküm, norm ve standartlar, üye ülkeler için modellik fonksiyonu görmektedir [Yüksel, 2001: 161]. Örneğin Avrupa Konseyi’nin (AK) 1950’de kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) getirdiği yükümlülükler bütün üye devletleri bağlamaktadır.

Bilindiği gibi özellikle II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası kuruluşların küresel boyutta sayısı ve dünya siyaseti üzerindeki etkinliği müthiş şekilde artmıştır. Avrupa Birliği gibi ulus-devlet üstü kuruluşlar doğmaktadır [Sözen, 2002: 57]. Birleşmiş Milletlerin kendisi de küreselleşmenin başlıca unsurlarından biridir. 1970’lerden bu yana onun anahtar örgütleri olan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO), en başta Amerika, Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya’nın egemen olduğu bu süreçte güçlü araçlar haline gelmiştir. Son 20 yıldır bu ulus-ötesi yapılar, uluslararası yardım arayan yoksul ve az gelişmiş ülkelere dayattıkları yapısal uyarılama programlarıyla küreselleşmede etkin rol oynamışlardır [Farazmand, 2001: 257]. Bunların yaptığı yardımlar sonucu yoksulluktan kurtulan ülke sayısı çok az olsa da, bu uluslararası örgütlerin önemli işlevleri bulunmakta çoğu kez istikrar sağlamanın aracı olmaktadır.

1.6.3. Çokuluslu Şirketler

Küreselleşme sürecinin temel aktörlerinden birisi de, küresel çapta faaliyette bulunan çokuluslu ya da uluslar ötesi şirketlerdir. Fakat, ulusal sınırları aşan düzeyde etkinliklerde bulunan, yani buldukları ülkenin sınırları dışında üretim ve dağıtım yapmak yeni bir olgu değildir.

Modern çokuluslu şirketler, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1870'ten sonra ortaya çıkmıştır. Çokuluslu şirketlerin bu dönemdeki yaygınlığı 1870 ile I. Dünya Savaşı arasında gerçekleşen uluslararası ekonomik faaliyetlerdeki yükselişin bir parçası olarak değerlendirilebilir [Dicken'den aktaran Yüksel, 2001: 163]. “Küresel çapta etkinlikte bulunan şirketlerin temel ve yan birimleriyle dünya ölçeğinde ağ kurdukları; ekonomiden kültür, siyaset ve hukuka kadar birçok konuya el attıkları görülmektedir” [a.g.e., s. 170]. Günümüzde, şubeleriyle birlikte otuz sekiz bin çokuluslu şirket dünya ticaretinin üçte ikisini yönetmektedir ve en güçlü seksen altı girişimin toplam satışları neredeyse şu anki uluslararası toplumu oluşturan ulus-devletlerin ihracatından daha fazladır [1995 Dünya Yatırım Raporu'ndan aktaran Rivero, 2003: 40]. Nitekim 1999 BM İnsani Kalkınma Raporu'na göre, dünyanın en büyük yüz ekonomik gücünden yarısı devletler değil çokuluslu şirketlerdir.

Kapitalizmin yüksek kâr güdüsünden hareketle, çokuluslu şirketlerin çok güçlendiği görülmektedir. Bu bağlamda yeni dünya düzeninin aristokratlarının çokuluslu şirketler olduğu söylenebilir. Dünya toplumunun kaderi eğer bu çokuluslu şirketlere bağlanacaksa gelecekte endişe duymamak adına başta ulus-devletlerin ve uluslararası örgütlerin duyarlı ve etkili olmaları gerekmektedir. Aksi halde dünyadaki artan yoksul ve işsiz insanlara durumu anlatmak ve onları kaos ortamı yaratmamak adına ikna etmek çok güç olacaktır ve bunun sorumluluğunu çokuluslu şirketler değil devletler yüklenmek zorunda kalacaklar. Dolayısıyla sorumluluğunu alacakları bir durumun önlemini almak da onlara düşer.

Hirst ve Thompson'na göre, “bir çok insan, küreselleşmiş ekonominin kontrol dışı piyasa güçlerinin egemenliği anlamına geldiğini ve bu piyasalardaki egemen güçlerin ulusal düzenlemelerden kaçan çokuluslu şirketler olacağını düşünmektedir. Bu şirketler, ekonomik avantaj nereye gösterirse oraya yerleşeceklerdir. Maliyetleri yerel

hükümetlere ve vergi mükelleflerine yükleyecekler, rahatsız edildiklerinde gitme tehdidinde bulunacaklar ve hem ücretleri hem de sosyal maliyetleri aşağı çekmek isteyeceklerdir... Sermaye hareketliliği de serbest ticaret de başıboş şirketler yaratmaktadır. Çoğu şirket, üretimini ve satışını birden fazla ülkede yapsa da, ulusal tabanına bağlı kalmaktadır... Özellikle kendi ana bölge/ülke piyasalarını göz ardı edemezler. Yani ne ulusal düzenleme alanının dışındadırlar ne de ulusal kamu politikasına kayıtsız kalabilirler. Çünkü hem ulusal hükümetlerden etkilenirler hem de onları etkilemeye çalışırlar” [Hirst, Thompson, 2000: 15-16].

Bir yandan teknolojik gelişme ve beraberinde getirdiği iletişim devrimi, bir yandan da sermayenin doğal büyüme ve yoğunlaşma eğilimi şirketlerin ülke dışına taşma hızını arttırdı. Önceleri zengin ülkelerin şirketleri diğer zengin ülkelerde yatırım yapıyorlardı, gelişen ülkelerin altyapı ve işgücü durumları düzelince yatırımlar oraya da kaymaya başladı. Bu dönüşümlerin neticesinde dünyadaki tüm büyük şirketler çokuluslu oldular ve kendi devletlerinin denetiminden kaçınma imkanı elde ettiler [Keyder, 1996: 47]. Bu durum çokuluslu şirketlerin tamamen denetim dışı oldukları anlamına gelmez. Uluslararası denetim mekanizmaları ulus-devletler arası anlaşmalarla sağlanmaktadır.

Günümüzde uluslararası şirketlerin ulus-devletlerin koruyuculuğu altında daha büyük pazarlar ve ekonomik faaliyet alanları yaratma çabaları bakımından kritik bir eşişe geldikleri söylenebilir. Uluslararası şirketler, giderek, belirli bir ulus-devlette yerleşik çokuluslu şirketlerden, hiç bir devlete bağlılık duymayan ulus ötesi şirketlere dönüşmektedir. Bir süreden beri, uluslararası sermayenin çıkarları ile ulus-devletlerin politikaları çatışmaya başlamıştır. Hızlı küreselleşme süreci içinde, sermayenin küresel ölçekte serbestçe ve güven içinde hareket etmesini sağlayacak Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve DB gibi ulus-üstü kurumlar oluşturulmuştur [Uygun, 2001: 92].

Son olarak ulus-devletler ve çokuluslu şirketler karşılıklı olarak birbirlerinden faydalanmaktadırlar. Timur’a göre devlet, çokuluslu şirketlerden istihdam ve zenginlik yaratmalarını beklerken; çokuluslu şirketler de devletten vergi kolaylıkları getirmesini, araştırmalara finansman sağlanmasını ve koruma önlemlerini almasını

talep etmektedirler [Timur, 2000: 91]. Görüldüğü gibi çokuluslu şirketler ve devletler birbirlerine hem muhtaçtırlar hem de rekabet halindedirler. Küreselleşme sürecinde çokuluslu şirketlerin ne anlama geldiği konusunda şu tespit çok önemlidir: “Bir şirket, ne çalışanlarına, hizmet verdiklerine ne de kurulduğu yöreye aittir, şirket ona yatırım yapmış insanlara aittir” [Dunlap, Andelman’dan aktaran; Bauman, 1999: 13]. Bu bağlamda düşünülmesi gereken önemli bir sorunda bu şirketlere yatırım yapan insanların dünyadaki küresel sorunlardan ve özellikle yoksulluk ve sosyal adaletsizlikten ne kadar sorumluluk duyduklarıdır? Bu soruya verilecek cevap çokuluslu şirketlerin küresel aktör olma noktasında nasıl bir rol üstlendiklerini daha da netleştirecek ve giderek artan mevcut küreselleşmeye karşı çıkan hareketlerin bu konudaki kuşkularını da kısmen giderebilir.

1.6.4. Sivil Toplum Örgütleri

Sivil toplum örgütleri, devletlerle herhangi bir ilişkisi bulunmadan, devlet sınırları dahilinde veya bu sınırları aşacak şekilde örgütlenen, zaman zaman devletlere alternatif güçler olarak belli alanlarda etkinlikte bulunan kuruluşlar şeklinde tanımlanmaktadır [Arıboğan, 1996: 201]. Sivil toplum örgütlerinin, uluslararası örgütlerle karıştırılmaması gerekir. Uluslararası örgütleri devletler kurmasına karşılık, sivil toplum örgütleri devletlerden bağımsız olarak kurulurlar.

Bireylerin haklarını egemen devletlere karşı savunan sivil toplum örgütleri, II. Dünya Savaşı sonrasında dünya sistemi içinde giderek daha fazla yer ve rol almaya başlamışlardır. Günümüzün küreselleşen dünyasında, toplumsal talepleri dile getiren ve takip eden en önemli kuruluşlar sivil toplum örgütleridir. Dünya toplumu sivil örgütlenmelerle sesini daha çok duyurmakta ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla uluslararası ilişkilere yeni aktörler olarak katılmaktadırlar.

Uluslararası sivil toplum örgütleri, milli hükümetleri aşip doğrudan dünya siyaseti üzerinde faaliyet göstermek suretiyle, devletler arasındaki iç siyasi ilişkileri etkilemektedirler. Bu örgütlerin aynı zamanda ulusal ve uluslararası kamuoyu oluşturmak ve duyarlılığı arttırmak üzere bilgi toplayıp yayınlamaları ve kitle

iletişim araçlarını kullanmaları da mümkündür. Böylece küresel siyaset alanında faaliyet göstermekte ve yeni siyasal katılım ortamları oluşturmaktadırlar [Newman, 2001: 85]. Sivil toplumun güçlenmesi, global demokrasinin bir tezahürü olarak görülüyor. Sivil toplum örgütleri, kamusal ve özel sektörler dışında kalan “gönüllü sektör” olarak adlandırılmaktadır [Özdek, 2000: 168].

Küresel sistemin işleyişi, ne sadece ulus-devletler ne de ulus ötesi şirketler tarafından belirlenecektir. Küreselleşme sürecinde, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda etkili olabilecek tüm aktörler etkili olacaklardır. Bu aktörlerin kendi çaplarında her birisinin önemli işlevleri bulunmaktadır. Özellikle sivil toplum örgütleri bu sürecin en önemli aktörü konumundadırlar. 21. yüzyılda sivil toplum örgütlerinin önemi daha da artacaktır.

Sonuç olarak; küreselleşme sürecinde etkin olan aktörlerin sürece katkıları çok önemli hale gelmektedir. Özellikle küresel sistemi yönetme kaygıları iktidar yapılarını büyük bir değişime zorlamakta ve yeni yönetim anlayışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Günümüzde uluslararası ilişkilerin karşılıklı bağımlılığı göz önüne alındığında bu yeni yönetim anlayışının sadece ulus-devletleri temsil eden siyasal iktidar tarafından yönetilmesinin nerdeyse imkansızlaştığı söylenebilir. Bundan dolayı sürece, yönetimi paylaşmak ve katılımcı bir yönetim oluşturmak adına yeni birçok aktör katılmaktadır. Bu aktörler kendi alanlarında sistem içinde etkili olmaktadır. Bu aktörlerin sürece katılmaları yeni yönetim anlayışının oluşmasında da etkili olmaktadır.

Küreselleşme aktörlerinin en önemli katkıları, bizzat küreselleşme sürecinin gidişatı üzerindeki etkileridir. “Ulus-devletler”, “çokuluslu şirketler”, kendi alanlarında etkili olan “uluslararası örgütler”, toplumsal dinamikleri temsil eden “sivil toplum örgütleri” ve “bireyler” küreselleşme sürecinin birer parçasıdır ve her birisinin faaliyetinin sürecin oluşumunu etkilediğini söylemek mümkündür.

1.7. Küreselleşmenin Farklı Boyutları

Küreselleşme sürecinin birbiriyle bağlantılı farklı boyutları vardır. Küreselleşme, sadece ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamına gelmemekte, aynı zamanda günümüzde zamanın ve mekânın dönüşümüyle ilgili bir kavramdır. İletişim devrimi ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması, uzakta meydana gelen hadiselerin bizleri önceki dönemlere göre anında ve doğrudan etkilemesi gibi durumlar küreselleşme sürecinde etkili olabilecek farklı boyutların göstergesidirler.

Küreselleşme fikri, tam anlamıyla sadece dünya çapında gerçekleşen bağlantılarla ilişkilendirildiğinde ve sadece ya da öncelikle ekonomik bağlamda ele alındığında yanlış anlaşılabilir olur [Giddens, 2000b: 42]. Küreselleşme olgusuna çok boyutlu bir yaklaşım getiren, ekonomik faktörler yanında özellikle siyasal ve sosyo-kültürel etkenlere analizinde yer veren Giddens, küreselleşmeyi toplumsal yaşamı bütünüyle kapsayan bir süreç olarak görür [Giddens,1994].

Küreselleşme ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel, ekolojik, teknolojik ve ideolojik boyutlara sahip bir süreci ifade etmektedir. Söz konusu olgunun geçmişi, kapsamı ve boyutları dikkate alındığında; bunun yalnızca gelişmiş ülkeler tarafından manipüle edilen bir olgu olmaktan ziyade; tarihi süreçte, özellikle kapitalizm ile birlikte giderek gelişen bir olgu olduğu anlaşılmaktadır [Yüksel, 2001: 13].

Küreselleşme, ilk olarak ekonomik ilişkilerin uluslararası hale gelmesiyle başlamış olduğundan çoğunlukla ekonomik bir süreç olarak ön plana çıkmakla birlikte, aslında çok boyutlu bir süreçtir. Bu sürecin tek boyutlu incelenmesi günümüzün gelişmelerini kavramakta yeterli görülmemektedir. Bu gerçeklik bağlamında, küreselleşme sürecinin ekonomik boyutu yanında, teknolojik, kültürel, hukuki ve siyasal boyutunun da incelenmesi gerekmektedir. Böyle bir incelemenin kapsamı çok geniş olduğundan çalışma konusu olan küreselleşmenin siyasal boyutu üçüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenecek diğer boyutlara aşağıda alt başlıklar altında kısaca değinilecektir. Bu boyutların kısada olsa açıklanması çalışmanın daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

1.7.1. Ekonomik boyut

Küreselleşmeyi anlamak için onun ana motorunun ekonomik boyutu olduğunu bilmek gerekmektedir. Küreselleşme denilince akla gelen ilk şeylerden biri dünya ekonomisinin bütünleşmiş halidir. Bir çok yazara göre, ekonominin küreselleşmesi, farklı ülkelerin üretim ve pazarlarının her gün artan bir hız ve derinlikle birbirine daha çok bağımlı hale gelmesini ifade eden bir süreçtir. Bu da dünya ticaretinin ulusal sınırları aşma arzusundan kaynaklanan bir süreçtir ve bu bağlamda yeni olmayan bir süreçtir. Herkesin bildiği üzere dünya ticaretinin uluslararası hale gelmesinin tarihi çok eskidir. 19. yüzyılda sanayi devrimiyle beraber yoğunlaşmış ve 1970'lerden günümüze bugünkü şeklini almıştır. Hirst ve Thompson'a göre, eğer küreselleşmeyi, ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi diye yorumlarsak onun yeni olmadığı görülür. Gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ticaret sistemi 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşmuştur [Hirst, Thompson, 2000:8].

Son yirmi yıl içerisinde dünya ticaretinin hızla büyümesi, çokuluslu şirketler kanalıyla doğrudan yabancı yatırımların büyük hacimlere ulaşması ve sermaye hareketlerinin sınır tanımayan bir hareketlilik kazanması dünya ekonomisinin küreselleştiğinin en önemli göstergeleridir. Ekonomik bütünleşme öncelikle sanayileşmiş ülkelerde başlayan ve sonrasında tüm dünyaya yayılan bir küreselleşme sürecine dönüşmüştür [Selamoğlu, 2000: 33].

Teknoloji, taşımacılık ve iletişimdeki gelişmeler her şeyin yeryüzünün her yerinde imal edilebileceği ve her yerde satılabileceği bir dünya meydana getirmektedir. Bu gelişmeler küresel ekonomik ağlarının oluşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ulusal ekonomiler sönmekte, küresel şirketler ile kendi seçmenlerinin refahını öne alan ulusal hükümetler arasında temelli bir kopukluk meydana gelmektedir. Ülkeler parçalara ayrılmakta, bölgesel ticaret blokları gelişmekte, küresel ekonomi her geçen gün daha çok birbiriyle bağlantılı hale gelmektedir [Özel, 1998: 40].

Küresel ekonomi, dünya ticaret sisteminin artık tek bir ekonomik güç tarafından belirlenemeyeceğini, bu konuda dünya ekonomisinde aktif olan bütün güçlerin belirleyici rol oynayabileceğini göstermektedir. Bu süreçte ekonomik gücü olan ve

teknoloji üreten ve ihraç eden devletlerin belirleyiciliği ile gelişmekte olan devletlerin belirleyiciliği elbette aynı olmayacaktır. Hatta gelişmekte olan devletlerin bu süreçte pek söz hakları yoktur. Bunlar içinde zengin yeraltı kaynaklarına sahip olanlar da dahildir. Nitekim dünyada hammadde talebi düşmekte teknolojik ürün talebi artmaktadır. Küreselleşme sürecinde günümüzün rekabet eden ekonomileri, bilgi ekonomisine dayanan, teknoloji ihraç edebilen ülkelerin ekonomileri olacaktır.

Altan'a göre, ekonomik alanda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde benimsenen ekonomik sistem, ve buna bağlı olarak uygulanan ekonomi politikaları giderek benzerlik göstermektedir. Sovyet Bloku'nun çöküşü ile birlikte dünyada liberal ekonomik düzen, yani serbest piyasa ekonomisi giderek yaygınlaşmaktadır. Tüm dünyada kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonları yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Devletin sınırlanması ve küçültülmesi ve bu şekilde piyasa ekonomisine daha fazla işlerlik kazandırılması görüşleri önem kazanmaktadır. Dünya ticareti giderek serbestleşme eğilimindedir. Uluslararası ekonomik ilişkilerde eski korumacılık anlayışının yerine serbest ticaret görüşü benimsenmektedir [Altan, 2002a: 75-76].

Küreselleşmenin temelde siyaset, kültür ve ekonomi alanında etkisini gösterdiği gözlenmektedir. Eskisinden farklı bir üretim tekniğinin gelişmesine imkân veren küreselleşme süreciyle birlikte ekonomik alanda maliyetler düştü, rekabet ve bilgilenme imkânları arttı ve her şeyden önemlisi zihniyet değişikliği meydana geldi. Küresel ekonomiyle birlikte standart üretimden kişilerin özel taleplerinin dikkate alındığı esnek üretime geçildi [Dursun, 1999: 207]. Üretimin uluslararasılaşması, çokuluslu şirketlerin etkinliklerinin ve doğrudan yatırımlarındaki artışlar dünya ticaretini gerek hız gerekse hacim bakımından muazzam seviyelere getirmiştir. Elektronik ve telekomünikasyon teknolojisindeki gelişmeler sayesinde dünyanın en ileri finans merkezleri arasında 24 saat kesintisiz işlem yapmak mümkün hale gelmiştir. Bu durum dünya ekonomik sisteminin çok hassas dengeler üzerine kurulduğunu göstermektedir. Bu kadar bütünleşmiş bir ekonomik sistem içinde ulusal ekonomik tedbirler bir ülke için yeterli gözükmemektedir.

Pazarların küreselleşmesiyle birlikte uluslararası iktisadi sistem artık uluslar üstü iktisada dönüşmeye başlamıştır. Bu değişimin yansıması olarak, ilk etapta sermaye hareketleri bütün dünya çapında hızlanmış, ayrıca milli iktisadi mevziler küresel bağlantı içinde olan mali piyasalara bağımlı hale gelmiş ve bu mevziler, mali piyasaların gereklerine gösterdikleri uygunluk derecesine göre değer ve önem kazanmaya başlamıştır. Artık devletler ve milletler arası ilişkilerin esas yapısını, küresel münasebetler oluşturmaktadır. Geçmişte milli iktisatlar, devlet sınırları içinde yer alırken şimdi artık devletler pazarların içine yerleştirilmiş durumdadır [Habermas, 2002b: 26]. Bu durumun ekonomiye siyaset karşısında belli bir özerk alan oluşturduğu söylenebilir. Yani siyasetin ekonomi üzerinde belirleyiciliğini azaltmaktadır.

“Dünya ekonomisi gittikçe daha çok kendi içinde bağımlı bir bütün olmuştur. Parçalarının her biri bütüne bağımlı olmuş ve karşılıklı bir şekilde, parçaları etkileyen düzensizlik ve hatalar ister istemez bütünü de etkilemeye başlamıştır” [Morin, Kern, 2001: 31-32]. Radikal anlamıyla küreselleşme, sadece mevcut ekonomik ilişkiler çerçevesinde daha fazla uluslararası ticaret ve yatırıma yönelik konjonktürel bir değişiklik olarak değil, yeni bir ekonomik yapının ortaya çıkması olarak ele alınmalıdır [Hirst, Thompson, 2000: 32]. Küreselleşme sürecine yönelik tepkilerin büyük çoğunluğu ekonomik yönüyle alakalıdır. Bu bağlamda bu süreçte, yeni bir ekonomik yapının bu tepkilere cevap olacak şekilde oluşturulması gereği ortaya çıkmaktadır. Bunun için dünya ölçeğinde geniş kapsamlı bir tartışmanın başlatılması önemli katkılar sağlayabilir.

Toplumsal anlamda kabul edilmesi gereken önemli gerçeklerden biri de, küreselleşme sürecinde sadece ekonomik büyümeye dayalı bir yapılanmanın yeterli olmadığıdır. Özellikle yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, adaletsizlik ve gelir dağılımında yoksullar ile zenginler arasındaki uçurum gibi ekonomik ,sosyal ve siyasal nitelikli sorunlar çözüm beklemektedir. Bu sorunların çözümsüzlüğü toplumsal anlamda büyük bir güvensizlik yaratmaktadır. Dünya çapında gerçekleşen krizler durumun vahametini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu krizlerle mücadele etmek ulusal ekonomik politikalarla imkan dahilinde görülmemektedir. “Küreselleşme ekonomiye ulusal müdahaleyi yenilgiye uğrattıyor” [Brecher, vd., 2002: 60]. Elleri ulus devletlerin çoğundan daha fazla güç olan dev özel şirketler, ekonomik küreselleşmenin itici gücü haline geldiler. Yeni kamu yönetimi anlayışı olarak ortaya çıkan ve iş dünyasına ait değerler olan verimlilik ve rekabet; devletin işlevi, kamu çıkarı ve toplumsal politikalar konularındaki tartışmaya egemen olmaya başladı [Ellwood, 2002: 50]. Gönümüzde yaygın olarak küreselleşme, serbest piyasa kapitalizminin dünya çapında yayılması olarak anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca sadece ulusal politikalarla krizlerin aşılması zor gözükmemektedir.

Küreselleşme sürecinde aşırı sermaye birikimi çok kâr getiren alanlara kaymakta, toplumsal gereksinimi karşılamak gibi sorunlarla ilgilenmemektedir [Sertel, 1999: 140]. Dünya kapitalizminin en büyük kaygısı bu dev sermaye birikimini idare etmektir. Yeldan, dünya kapitalizminin 1970’lerden itibaren içinde bulunduğu küreselleşme sürecine yön veren dinamiklerin dört başlıkta toplanabileceğini belirtiyor Bunlar: birincisi kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz; ikincisi söz konusu döneme sermaye/emek çelişmesine damgasını vuran Fordist endüstriyel ilişkilerin beslediği kâr sıkışması; üçüncüsü uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması ve dördüncüsü finansal sistemin serbestleştirilmesi sonucu yükselen finansal sermaye ve spekülasyon birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi [Yeldan, 2002b: 21].

Küreselleşme bazıları için şans olmuştur. Dünya nüfusunun en zengin %20’sinin küresel üretimdeki payı bu yüzyılın son yirmi yılında %60’tan %80’e yükseldi. Özellikle de, tek taraflı yapısal uyum politikalarına maruz bırakılan Güney halkları ve dramatik çapraşıklıklara kilitlenen Doğu halklarının oluşturduğu büyük çoğunluk için ise bir felaket olmuştur [Amin, 2001: 103]. Bu uçurumu, yasalarla sağlanan biçimsel eşitliğin gerçek eşitlik olmadığını vurgulayarak belirten Başkaya buna her şeye sahip olanlarla hiçbir şeyi olmayanların “eşitliği” diyor [Başkaya, 2000: 63].

BM kalkınma programı (UNDP) 1999 İnsani Kalkınma Raporu’nda, artık bir çok

küresel şirketin ulus devletlerden daha fazla ekonomik güce sahip olduğu belirtiliyor. Bugün dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 50'si ülke değil, çokuluslu şirket. En büyük 200 şirketin toplam yıllık gelirleri, dünya nüfusunun %80'inin yaşadığı 182 ülkeninkinden daha fazla [Ellwood, 2002: 51]. Öte yandan, dünyanın en zengin üç adamının şahsi varlıkları en yoksul kırk sekiz ülkenin toplam milli hasılasından fazla; en zengin on beş kişinin serveti Sahra-altı Afrika'nın tamamının toplam hasılasını aşiyor. Rapora göre en zengin 225 kişinin kişisel servetlerinin yüzde 4'ünden azı, dünyanın bütün yoksullarına yeterli beslenmenin yanı sıra temel tıp ve eğitim hizmetlerini götürmeye yetiyor [Bauman, 2000: 185]. Dünyanın bu yapısı, küresel bir kaosa sebep olacak boyutlarda bir eşitsizliğin ve sosyal, dağıtıcı adaletin yokluğunu ortaya koymaktadır. Bu sistemin böyle yürümesi bu şartlar altında zor gözükmemektedir.

Küreselleşmenin getirdiği ekonomik ve ticari faaliyetler egemen unsurların istediği biçimde ve yönde oluşuyor. Az gelişmiş ülke, tamamen bağımlı duruma düşüyor. Ulusal bir sanayi ve ticaret politikası izleme olanağı kalmıyor, çokuluslu şirketlere ve güçlü ekonomilere ticari ve ekonomik kazançlarını büyük ölçüde aktarmaya başlıyor. Bunun sonucunda büyük dış ticaret açıkları ve artan dış borçlar oluşuyor [Manisalı, 2002: 4]. Bu konuda aracılık rolüne soyunan ve küreselleşmeyi liberalleşmeyle birlikte ele alan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları, gelişmekte olan ülkelere sağladıkları mali imkânları sürece uyum şartına bağlamakta, bu yönde telkin ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

Son olarak, küreselleşmenin ekonomik boyutuyla ilgili bir gerçeği de görmemiz gerekmektedir. Ulus-devletler küreselleşme sürecinde merkezi bir vasıta görevi görmüştür. Bugün geleneksel yönetim anlayışlarını terk eden, içte ve dışta siyasal güçlerini veya egemenliklerini paylaşmak durumunda olan ulus-devletler kesinlikle önemlerini korumaktadırlar. Sermayenin bu şartlar altında ulusal bir kimliğinin olması gerekmez. Özellikle de, çokuluslu şirketler ve küresel mali kurumlar çağında sermaye, kısmen çok uluslu biçimde örgütlenmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Dünya Bankası (DB) gibi, küresel ekonomik kurumların artan önemi, bir küresel kapitalist sistemin gerçekliğini gözler önüne

sermektedir. Yine, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), AB, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve Güney Amerika Ticaret Bloku (MERCOSUR) gibi çok taraflı ticaret ve yatırım anlaşmalarının çoğalması da aynı şeye işaret etmektedir. Bütün bunlar küreselleşmenin ekonomik boyutunun belirtileridir. Ayrıca ulus-devletlerin bu oluşumlarda temel belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

1.7.2. Teknolojik Boyut

Teknoloji, küreselleşme sürecinin günümüzdeki boyutunda en önemli rolü üstlenmiş hatta çoğu yazara göre, küreselleşmenin hem nedeni hem de sonucudur. Dünyayı küçük bir köy haline ve zaman mefhumunu mekânı aşan bir seviyeye getiren temel itici güç teknolojiadaki gelişmelerdir.

Yeni iletişim teknolojisi ve enformasyon devrimi dar anlamıyla sadece iletişim düzeyinde kalmaz, endüstriyel üretim ve örgütlenme ve ürünlerin pazarlanması üzerinde de etkileri vardır [Jameson, 2000: 39]. İnsanların bir çoğu küreselleşmenin teknolojik boyutunu tersine çevrilemez bir süreç olduğunu düşünmektedirler. Teknolojik buluşların ulaşım ve iletişim alanına kazandırdığı ivme, bütün dünyada sermayenin, icatların, bilginin, fikirlerin, haberlerin ve yeni değerlerin dolaşımını hızlandırmaktadır. Drucker'a göre, 15. yüzyılda basılı kitap nasıl eğitim için yüksek teknoloji haline geldiyse, bilgisayar da 20. yüzyılın yüksek teknolojisi haline gelmiştir [Drucker, 2000: 254].

Teknolojide meydana gelen yenilikler telekomünikasyonda büyük ilerlemelere neden olmuştur. Daha önce fiziki uzaklıkların neden olduğu engeller ve yüksek maliyetler ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri, teknoloji ve bilgi alışverişini önemli ölçüde kısıtlamaktaydı. Teknolojik gelişmeler hem yeni olanaklar sağlayarak hem de varolan araçların kullanım maliyetlerini düşürerek küreselleşmeye katkıda bulunmaktadır.

Küreselleşmenin maddi temeli, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelere dayanmaktadır. Ancak teknolojiadaki bu gelişmeyi mümkün kılan, kapitalist üretim

tarzı çerçevesinde, kapitalist sınıfın hedeflerine hizmet edecek şekilde, onun talepleri doğrultusunda teknolojinin gelişip biçimlenmesidir. Küresel bir dünya, her şeyin pazar için olduğu bir dünyadır [Cangızbay, 2000: 141].

Teknolojik araçların kullanım kapasite ve kapsamının yaygınlaştırılması, üretim ve tüketim kalıplarının dolayısıyla hayat tarzının hem değişimi hem de standardizasyonunu beraberinde getirmiştir [Davutoğlu, 2002: 210-211]. Amerika’da piyasaya sürülen yeni bir ürün çok kısa sürede bütün dünya insanlarına ulaşabilmekte, hamburgeri bütün dünya insanları tüketmekte veya adidası bütün insanlar giyebilmektedir.

Ülger’e göre, tüm iş kollarının ve tüm şirketlerin tam anlamıyla kozmopolit bir piyasada rekabet etmek için gereksinim duyacakları altyapıyı telekomünikasyon sağlayacaktır [Ülger, 2000: 272]. Aynı zamanda teknolojik anlamda, nükleer ve kimyasal ve konvansiyonel askeri silah sanayisindeki gelişmeler sonucunda insanlık için yıkıcı yeni tehdit unsurları ile çeşitli sağlık problemleri ortaya çıkmıştır. Bu durumlar karşısında gerek insanların kişisel güvenliği gerekse ulusal güvenlik için toplumlararası düzenlemelerin yapılması ihtiyacı kendini göstermiştir [Urry, 2001: 90]. Bu konuda küresel bir konsensüsün sağlanması ve herkesin kendi payına düşecek duyarlılık ve sorumluluğu yerine getirmesi gerekir.

Teknolojinin, küreselleşmeyi kaçınılmaz kılan unsurlardan en önemlisi olduğu söylenebilir. Bozkurt’a göre, “Teknoloji, küreselleşme sürecinde yeterli koşul değildir; ancak olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir hızla ucuzlayarak yaygınlık kazanan enformasyon teknolojileri, uluslararasıdaki değişim/etkileşim sürecinde, küresel dönüşümü hızlandırmaktadır. Nitekim 1945 yılından beri, okyanus ötesi nakliye bedelleri yüzde 50 ; hava taşımacılığı maliyetleri yüzde 80 ve transatlantik telefon bedelleri de yüzde 99 oranında gerilemiştir. 1999 yılı BM İnsani Kalkınma Raporu’na göre, 1990 değerleriyle, New York’tan Londra’ya üç dakikalık telefon görüşmesi bedeli, 1930 yılında 245 dolar iken, bu oran 1998 yılında 35 cent’e inmiştir” [Bozkurt, 2000a: 27].

1.7.3. Kültürel Boyut

Küreselleşme, yeryüzünün önemli bir kısmında kültürleri de birbirine yaklaştırıyor ve kültürlerin etkileşme alanını genişletiyor. Robertson'a göre, bir bütün olarak küresel saha, uygarlıkların kültürlerinin, ulus toplumların, ulus-İçi ve uluslararası hareketler ile uluslararası örgütlenmelerin, alt-toplumlar ile etnik grupların, toplum-İçi grupların, bireylerin ve benzerlerinin giderek daha fazla baskı altına alındığı ama aynı zamanda farklı bir biçimde güçlendirildikleri bir noktaya doğru sıkıştırılmasıyla ortaya çıkan toplumsal-kültürel bir "sistem"dir [Robertson, 1999: 103].

Kozmopolit kültürler ile ulusal kültürler etkileşim içindedir. Kültürel homojenliğin sağlanması ve başka her şeyi dışlaması olasılığı gitgide azalmaktadır. Kendi üyeleri üzerinde baskın olmak isteyen "ulusal" kültürler, giderek daha çok direniş gören ve yeryüzünden silinen projeler haline gelmektedirler. Yani, İçe dönük milliyetçilik ve kültürel köktencilik gözden düşmüş politiklardır [Hirst, Thompson, 2000: 214-215].

Kültürel oluşum, İki karşıt görüş arasında çelişkili bir süreçtir: biri, türdeşleştirme, bozulma ve farklılıkların kaybı; diğeri, karşı karşıya gelişler, yeni sentezler ve yeni farklılıklar [Morin, Kern, 2001: 37; Sarıbay, 2002a:52]. Bu bağlamda, günümüz küresel ilişkilerinin en önemli sorunu olan kültürel homojenleşme ile kültürel heterojenleşme arasındaki gerilim, çelişik ikili bir kültür yapısını ortaya koymakta ve bu anlamda, küreselleşmenin her İki yapıyı da çağrıştıran paradoksal bir görünümü oluşmaktadır.

"Küreselleşme batılı ekonomik davranışın kitleler tarafından içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Kültürel anlamda küreselleşme iletişim devrimi sonucunda dünyadaki bireylerin birbirlerinin hayat tarzlarından, zevklerinden ve tüketim eğilimlerinden haberdar olması anlamına gelmektedir" [Yıldırım, 2000: 74]. Küreselleşme ve tüm siyasi sistemlerin en önemli boyutu olarak çok kültürlü siyasetlerin ortaya çıkmasıyla birlikte dış dünyanın yabancıliğı algısının sürdürülmesi zorlaşmıştır, çünkü "öteki", beşeri hareketlilik, göç ve turizmin bir sonucu olarak tüm toplumlara ithal edilmiştir. Yani ötekilik evcilleştirilmiştir [Turner, 1999: 152]. Bu bağlamda küreselleşme, bir kültürel çeşitlilik yaratmaktadır ve günümüz insanları bunun farkındadırlar.

Toplumsal ve kültürel bakımdan birbirinden farklı birey ve gruplar arasında iletişimi sağlayacak evrenselci bir ilkeye başvurmayan bir çok kültürlü toplum olamaz. Ama bu evrenselci ilke, normal ve başkalarından üstün olarak nitelenebilecek herhangi bir toplumsal örgütlenme ve kişisel yaşam anlayışını dayatmaya kalkıştığında da, çok kültürlü toplumun varlığından söz etmek olanaksızlaşır. Kişisel yaşamın özgürce kurulmasına yönelik çağrı, hiçbir toplumsal örgütlenme ve kültürel davranış biçimi dayatmayan tek evrenselci ilkedir. Öncelikle herkesin özgürlüğüne saygı duyulması, dolayısıyla da dışlamaya karşı çıkılması gerektiğini benimsetir. Evrensel bir kültür meşruluğunu bütün bireylerin özgür ve eşit olmalarından alır [Touraine, 2002: 223-224]. Günümüz toplumlarında çok kültürlülüğün yeri, anlamı ve ona nasıl bir değer atfedilmesi gerektiği sorunu, barış içinde bir arada yaşama çabalarının ve özgürlükçü bir siyasi tasavvurun temel ilgi odaklarından [Ensaroğlu, 2001: 21].

Çok kültürlülük, farklı uygulama biçimlerine karşın, ortak bir düşünce sistematığının adıdır. Çoğulculuğun, çeşitliliğin bir sosyal zenginlik olduğunu özümsemektir. Siyaset ya da strateji olarak da, farklılığın yönetimidir [Öke, 2001: 80] diyebiliriz. Bugün, klasik ulus-devletin homojen toplum modeline karşılık, farklılıklar temelinde birlik esasını önceleyen çok kültürlülük modelinin yaygınlık kazandığı, bu modelin toplumsal uyum politikalarında popülaritesini gün geçtikçe arttırdığı gözlenmektedir [Vatandaş, 2002: 15]. Günümüzde azınlıklarla ilgili yaşanan insan hakları ihlallerinin önüne geçmek için de bu modele sıklıkla başvurulmaktadır.

Bir başka deyişle çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk ilkesi ile beraber işleyen ve özgürlük, hoşgörü, toplumsal ve bireysel farklılıklara saygı ilkeleri üzerinde şekillenen ve farklı etnik/kültürel kökenlere sahip toplulukların kendi özgün kimliklerini korumalarını onaylayan ve onlara gerekli güvence sistemini gerektiren bir modeldir. Bu model aynı zamanda insan hakları ve demokratik idealleri bütünleyici bir öneme de sahiptir.

Aslanoğlu'na göre, "küreselleşme sürecinin günümüzde ulaştığı aşamada kültürler arası etkileşimlerin yoğunluğu gündemdedir. Bu yoğunluk eş anlolu olarak küresel homojenleştirici güçlerle, heterojenleştirici güçler arasındaki gerilim düzeyini

yükselten etkenlerden biridir. Küresel gücün Batı merkezli olmaktan çıkarak, Batı dışına kayması, küresel akışların etkisi ile göç olgusunun hızlanması ve medya etkisi ile gerçekleşen kültürel akışların sınır tanımadan her yere ulaşması küreselleşmeyi heterojen bir süreç olarak değerlendiren yaklaşımları öne çıkartmıştır. Bu yaklaşımlar içinde kültürel karışım-hibritlik² olgusu organize edici tema olarak yer almaktadır. Bunun en önemli nedeni ise kültürel hibritlik değerlendirmelerinin “saf kültür” bulmanın imkansızlığını göstermesidir. Bu doğrultuda hibritlik farklılıkları zenginlik olarak değerlendirme potansiyelidir” [Aslanoğlu, 2000: 347].

Sonuçta kültürel anlamda küreselleşme, küresel ve yerel değerlerin karşılıklı yoğun etkileşimi ve karışımı olarak ifade edilebilir. Gelişen telekomünikasyon ve medyanın etkisiyle dünya ölçeğinde bilgiye ulaşmanın kolay bir hale gelmesi de bu etkileşim ve karışımı hem yerel hem de küresel anlamda daha anlamlı kılmaktadır. Yani farklı kültürler birbirine daha fazla yaklaşmakta ve birbirlerinden etkilenmektedir. Bu etkileşim çok kültürlülüğü ve küresel anlamda melez bir kültürü oluşturmaktadır. Hiçbir kültürün bu etkileşimden kaçma şansına sahip olduğu söylenemez.

1.7.4. Hukuki Boyut

Hukuk, küreselleşme sürecinin ekonomi ve teknoloji ile birlikte önde gelen taşıyıcılarından biridir. Küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan dünya çapında yoğun uluslararası ilişkiler hukuk kurallarıyla güvenceye bağlanmış, anarşik bir ortamın oluşması engellenmiştir.

“Küreselleşmenin hukuk üzerindeki etkisi en başta ‘evrensel normlar’ fikrinin yerleşmesiyle birlikte ‘hukukun üstünlüğü’nün global bir nitelik kazanmaya başlamasıdır. Bu süreçte bütün uluslar ‘evrensel’ diye anılan norm ve standartları benimseme eğilimi içine girmekte, hatta benimsemeye zorlanmaktadır” [Erdoğan, 2002: 34]. Hukuki anlamda evrensel norm ve standartlardan söz etmek hukukun küreselleştiği anlamına da gelmektedir. Çünkü evrensellik dünya çapında kabul görülmeyi ifade etmekte, bu anlamda küreselleşme ile örtüşmektedir.

---

² Burada kullanılan hibritlik kavramı melezlik yani kültürel karışım anlamına gelmektedir.

Küreselleşme aynı zamanda ulusal hukuk düzenlerini bazı stratejik alanlarda birbirine de yaklaştırıyor, hatta yeknesak hale getiriyor. Dünya ölçeğinde geçerli olmak üzere imzalanan birçok sözleşme ulus-devletlerin çeşitli konularda hukuki düzenlemelerini uyumlu hale getirmeleri sürecini de başlatmıştır. Örneğin insan hakları, telif hakları ve uluslararası ticaret konusunda böyle bir uyumdan söz edilebilir.

Hukukta küreselleşme ilkin insan haklarında olmuş, sonra vicdanlara ve denetim mekanizmasıyla da yazılı hukuka yerleşmiştir. Devlet egemenliği yeniden tanımlanmaktadır. İnsan haklarının olası çiğneyicisi devlet, haklarını hem korumak, hem de çiğnememek gibi yükümlülükler üstlenmiştir [Selçuk, 2001: 35].

Küreselleşme, bir taraftan güçleri ve şartları farklı ulus-devletler, uluslararası şirketler, uluslararası ve uluslararası oluşumlar arasında yoğun bir etkileşim ortamı yaratırken; diğer taraftan da bu etkileşim ortamının dünya ölçeğinde düzenlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu ihtiyacın karşılanması dahilinde küresel ölçekte bir toplumsal düzene kavuşmak mümkün hale gelebilir.

Yüksel'e göre, "özellikle 1990'lı yıllarda ticaretin dünya çapında büyümesi, iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişip yaygınlaşması, hukuksal bir çerçevenin oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede yapılan anlaşmalar ve hukuki düzenlemeler, eskisinden oldukça farklı bir nitelik göstermeye başlamıştır. Çünkü ulus-devletlerin yükümlülüklerini oldukça arttıran ve onların egemenliğine ciddi kısıtlamalar getiren anlaşmalar ve hukuksal düzenlemeler söz konusu olmaktadır" [Yüksel, 2001: 292].

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası alanda yeni bir hukuk türü, "uluslararası hukuk" belirmeye başlamıştır. Bunun en güzel örneğini Avrupa Birliği oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ulusal hukuk düzenlerinin üstünde yer alan bir "ortak hukuk" olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler de doğrudan doğruya bu uluslararası hukukun öznelere durumundadırlar ve hak ve yükümlülükler yüklenirler. Bir ülkenin vatandaşı aynı zamanda Avrupa vatandaşıdır. Ulusal hukuk

düzenlemeleriyle çatıştığı zaman AB hukuku öncelikle uygulanır. AB uygulamasının dünya ölçeğinde bir hukuk sistemine model oluşturması söz konusu olabilir.

1.7.5. Siyasal Boyut

Küreselleşmenin siyasal boyutu, daha çok ulus-devlet yapısında ve işlevlerinde meydana gelen değişim ve dönüşümün günümüz şartlarında yeniden anlamlandırılması ve eski yapı ve işleyişinin sorgulanması anlamını ifade etmektedir. Bu anlamda çok farklı görüşler ileri sürülmektedir. Kimilerine göre ulus-devlet rolünde meydana gelen değişiklikler egemenlik ve bağımsızlık tasarruflarını aşındırmış; kimilerine göre de, ulus-devlet tamamen işlevini yitirme sürecine girmekte küresel bir dünya devleti oluşturma aşamasına doğru bir gidişattan söz edilebilir; kimileri de ulus-devletin küreselleşme ile birlikte yeni işlevler yüklendiğini, egemenliği paylaştığını ancak en önemli aktör olma özelliğini hala koruduğunu belirtmektedirler.

Siyasal küreselleşmenin, postmodernizm tartışmaları ile birlikte, modern dönemin egemenlik birimi olan ulus-devlet yapısının sorunsallaştırılması, çok kültürlülük ve sivil toplum kavramlarının önem kazanmasıyla beraber 1970’li yıllarda uluslararası ilişkiler literatürüne girdiğini söylemek mümkündür.

Keyman’a göre, İkinci Dünya Savaşından sonra sayıları ve etkinlik alanları gittikçe artan uluslararası örgütler (BM, IMF, DB, GATT,vb.) ve çokuluslu şirketlerin varlığı “siyasal etkinliklerin artık ulus-devlet ile sınırlandırılmaması gerektiği, ve bu nedenle uluslar-arası ilişkileri transnasyonel ilişkiler olarak görmenin daha anlamlı olduğu” düşüncesini gündeme getiriyor. Uluslararası örgütlerin de ulus-devlet gibi uluslararası ilişkilerin önemli bir aktörü olduğunu savunan bu görüş, devlet egemenliği söyleminin kuramsal düzeyde ayrıcalıklı konumunu korumakla birlikte, devlet-merkezli bir dünya anlayışını bırakıp çok-merkezli bir dünya anlayışına geçmenin önemini vurguluyor. Siyasal etkinliği yaşama geçiren aktörlerin çok-merkezli niteliği temelinde uluslararası ilişkilere yaklaşan “transnasyonalizm” kuramının aynı zamanda bir siyasal globalleşme kuramı da olduğu söylenebilir

[Keyman, 1998: 37]. Egemen siyaset biliminin küresel gelişmelere yanıtı, genellikle “çok kültürlülük”, “farklılık siyaseti”, “müzakereci demokrasi” gibi yaklaşımların geliştirilmesi şeklinde olmuştur [Bayramoğlu, 2002: 103].

Küreselleşmenin siyasal boyutunu, “Amerika Birleşik Devletleri’nin siyasal liderliği” ve “dünya jandarmalığı” [Kongar, 2002: 23] olarak görenler de vardır. Sonuçta siyasal küreselleşmenin hegemonik güçlerin lehine bazı oluşumlara imkan verdiği veya önemli ölçüde küreselleşme sürecinin gidişatı konusunda bu güçlerin etkili olduğu söylenebilir, fakat önemli olan bu sürecin insanlara ve uluslara sağladığı yeni açılımlar ve kazanımlar olmalıdır. Başkasına sağladıklarından çok Batı dışındaki toplumlara ne kazandırdıklarının ortaya konması daha gerçekçi olur [Dursun, 1999: 209].

Güvenlik, barış ve demokrasi artık devletlerarası ilişkilerle sınırlanmaması gereken ve global bir yaklaşıma gereksinimi gündeme getiren sorunlar. Bu sorunların çözümü devletlerin egemenlik pratiğini ya devletler üstü siyasal birimlerle (AB örneğinde olduğu gibi) ya da uluslararası örgütlerle (BM, IMF gibi) paylaşması zorunluluğunu yaratıyor. Bu çerçevede bakıldığında siyasal globalleşme, siyasal mekanın devletler üstü bir tarzda yeniden eklemlenmesi ve devletler-arası ilişkilerin artık evrensel ya da bölgesel uluslararası örgütlerin çatısı altında yeni bir düzenlemeye girmesi anlamına gelir [Keyman, 2000a: 24]. Burada belirtilmesi gereken önemli bir hususun, gerek devletler üstü oluşumların gerekse uluslararası örgütlerin kurulmasında temel aktörün ulus-devletler olduğu gerçeğinin vurgulanmasıdır.

Küreselleşmenin siyasal boyutu daha çok, ulus-devlet mantığındaki değişmeler, sivil toplumun öneminin artması, vatandaşlık statüsünün farklılıkları benimseme temelinde yeniden yapılandırılması, yeni yönetim anlayışının ortaya çıkması, katılımcı demokrasi anlayışının küresel bir boyut kazanması, yerelliğin önemsenmesi ve insan haklarının evrensel bir boyut kazanması çerçevesinde kendisini toplumlara dayatmış ve bu alanlardaki dönüşümü adeta zorunlu hale getirmiştir.

Bu bölümde çalışmamızın daha iyi anlaşılmasını sağlamak için, küreselleşmeyi

genel olarak açıklamaya ve anlamaya, gelişim sürecini ve boyutlarını belirtmeye çalıştık. İkinci bölümde küreselleşme tartışmalarını da inceledikten sonra çalışmanın ana konusunu oluşturacak “Küreselleşmenin Siyasal Boyutu”na geçebiliriz. nc bölümde küreselleşmenin siyasal boyutunu çalışmada ileri süreceğimiz tez doğrultusunda ayrıntılı bir şekilde incelemeye ve açıklamaya çalışacağız.

2. KÜRESELLEŞME TARTIŞMALARI

Küreselleşme tartışmalarının, çok farklı alanlarda ve hızlı değişim ve dönüşüme sahne olan çağımız dünyasının nasıl şekilleneceğine ilişkin tasarımlarından oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede bütün aktörler küreselleşme süreci içindeki konularının kendilerine sunduğu perspektiften küreselleşme tartışmalarına katılmakta ve süreci etkilemeye çalışmaktadırlar. Küreselleşme sürecinde aktif rol alan kesimler daha çok gelecekte nasıl bir dünya arzuladıklarıyla paralel düşünceler üretmekte ve toplumları bu düşünceleri paralelinde etkilemeye çalışmaktadırlar. Sürecin dışında kalan veya süreçte etkinliği az olan kesimler de mevcut durumdan duydukları rahatsızlık ve gelecekle ilgili endişelerinden hareketle küreselleşmenin olumsuzluklarını öne çıkarıp bu olumsuzlukların giderilmesi perspektifiyle tartışmayı etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda tartışmaların, küreselleşmeden memnun olanlarla memnun olmayanlar arasındaki etkileşimi ifade ettiği söylenebilir. Yada daha genel anlamda ele alırsak tartışmaların gelecekte dünyanın nasıl şekilleneceği ve nasıl bir dünya arzulandığı ile ilgili tasavvurlardan ve taleplerden oluştuğu söylenebilir.

Küreselleşme tartışmalarının Batı merkezci yaklaşımlarla ifadelendirilmesi 1990'lı yıllarda adeta moda haline geldi ve Batı'nın küreselleşmeyle özdeşleştiği şekilde sunulması büyük bir tartışma alanı ve gündemi yarattı. Öncelikle Fukuyama'nın, küreselleşmeyi Sovyet blokunun çökmesiyle siyasal düzeyde liberal demokrasinin, ekonomik düzeyde serbest piyasa ekonomisinin ve kültürel düzeyde de Batı modernitesinin evrenselleşmesi olarak görmesi ve tarihin sonunu ilan etmesi [Fukuyama, 1993] küreselleşme tartışmalarına yeni bir boyut kazandırdı.

Fukuyama'dan sonra yeni dünyada mücadelenin esas kaynağının ideolojik ve ekonomik değil, kültürel olacağını medeniyetler çatışması tezinde ileri süren Huntington'a göre ise, "global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetler çatışması global politikaya hâkim olacak" [Huntington, 1997a: 15-16]. O'na göre, küreselleşme gittikçe dünyayı daha küçük bir yer haline getirmekte, farklı medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşimi arttırmakta ve medeniyetler arasındaki ayrılıkların fark

edilmesini güçlendirmektedir. Bu da medeniyetlerin çatışmasının en önemli sebebi olmaktadır [a.g.e., s. 19]. Soğuk savaşın bitimiyle global politikanın Batılı kültürlerle Batılı olmayan kültürler arasındaki mücadeleyle şekilleneceğini vurguladığı tezinde üzerinde on yıllık bir süre geçmesine rağmen kendisini doğrulayan bir gelişmenin olmadığı söylenebilir. Zaten Robertson'un da, küreselleşmenin kendisinin farklılık ve çeşitlilik ürettiğini, çeşitliliğin farklı açılardan küreselliğin temel bir boyutu olduğunu belirtmektedir [Robertson, 1999: 278]. Dolayısıyla küreselleşme çağında medeniyetlerarası çatışma, sürecin kendisiyle çelişmektedir. Çünkü, farklılıklar arasındaki yoğun bağımlılıklar üzerine kurulan küresel bir sistem söz konusudur ve bu karşılıklı yoğun etkileşim ve bağımlılığın çatışma yaratma ihtimali çok zayıf gözükmektedir. Küreselleşme aynı zamanda farklılıkların karşı karşıya gelmesini de sağladığından bu her zaman çatışma ihtimalini de içinde barındırmaktadır. Ancak bu çatışma ihtimalinin, medeniyetlerarası çatışmadan ziyade küçük çaplı çatışmalar yarattığını gözlemlemekteyiz.

Günümüzde bu iki tez için bir değerlendirme yapmak gerekirse her şeyden önce belirtilmesi gereken bu tezlerin doğru çıkmadığıdır. Bu tezleri sınamak için yeterli zamanın da geçtiği söylenebilir. Tezleri ileri süren yazarlarda bunu mevcut durumu açıklamak için kullanmışlardı ancak ne tarihin sonudur diyebiliyoruz ne de medeniyetler çatışıyor diyebiliyoruz. Başka bir anlatımla küreselleşme çağında karmaşıklaşan ilişkiler ağı dünyanın geleceği ile yada mevcut durumu izah etmekle ilgili kesin düşünceler ileri sürmenin çok güç bir hale geldiğini bu iki tezin yanlıgısı ortaya koymaktadır.

Liberalizmin zaferi olarak sunulan dünya kapitalist sistemi beklenen refah patlamasını gerçekleştirememekte ve toplumsal ve ekolojik etkenlere hiçbir önem vermeyen bir tutumla tarihin henüz sona ermediğini göstermektedir. Aksine tarih daha da karmaşık bir hale gelmektedir. Çünkü, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun küresel ekonominin dışında olduğu gerçeği söz konusudur [Rivero, 2003: 91]. Küreselleşme sürecinde artan yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik vb. küreselleşen sorunların serbest piyasa ekonomisine dayanan liberalizme karşı alternatif bir sistem yaratma potansiyeli taşıdıkları söylenebilir.

Dolayısıyla liberalizmin zaferini tarihin sonu olarak değerlendirmenin tutarlı olmadığı görülmektedir. Böyle bir yaklaşım gelecek adına tarihi bir durum veya kader olarak sunar; bu da toplumların gelişmesini olumsuz etkiler, düşünsel üretim anlamında toplumları köreltir ve yeni düşünceler üretme heyecanlarını ortadan kaldırabilir. Nitekim tarihin sonu gibi yaklaşımların küresel ölçekte toplumsal heyecanı ortadan kaldırması gerekirdi, oysa dünya toplumu her zamankinden daha heyecanlı ve kendi kaderini belirleme noktasında daha katılımcı ve söz sahibi bir dönemi yaşamaktadır. Demek ki tarihin sonu gelmedi ve tarihin nasıl sonuçlanacağı veya şekilleneceği de belirsiz olduğundan dünya toplumları gelecek nesillere mutlu bir tarih portresi bırakmak için heyecanla çalışmaya devam etmektedirler.

Yine medeniyetler çatışması tezi de gerçekleşmedi hem de onca yaşanan ve adeta küreselleşen terör olaylarına rağmen. ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırısı ve sonrasındaki olaylarda terörün küreselleştiği ve bununla mücadelenin de ancak küresel ölçekte olsa başarılacağı vurgulandı. Terörün kaynağı Batı dışı medeniyetler olarak adlandırılmasına rağmen bir medeniyetler çatışması tartışmasına birçok alanda süper güç olan ABD bile cesaret edemedi. Dolayısıyla günümüz gerçekliğinde, küreselleşmeyle birlikte adeta küçük bir köy haline gelen dünyada, medeniyetler çatışmasının olacağı yönünde bir belirti yok, tam aksine müşterek değerlerde bir uzlaşma ve diyalog arayışının daha görünür olduğunu söylemek mümkündür. Zaten böyle bir potansiyel olsa da hiçbir toplum buna cesaret edemez çünkü günümüzde yaşanacak bir medeniyetler çatışması bütün dünya toplumunu olumsuz etkileyecek ve bir kazananı da olmayacak. Bu bağlamda küreselleşme süreciyle birlikte medeniyetler arasındaki sınırların kalkmasıyla bütün medeniyetler birçok unsurlarıyla iç içe geçmiş ve birbirleriyle olan etkileşimlerinin boyutu itibarıyla birbirlerini dışlayamaz duruma gelmişlerdir. Ayrıca günümüzün çatışma yaratma potansiyelinin medeniyetlerin farklılıklarından değil, daha çok ekonomik-politik unsurlardan beslendiğini gözlemlemekteyiz.

Batı medeniyetinin evrensellik iddiasını eleştiren Şener'e göre, "kendi kendini yüceltmeyi ve dünyaya biçim vermeyi bir hak olarak gören Batı medeniyetini ciddi bir şekilde kritik etmek gerekmektedir. Bu çaba hem Batı medeniyetini yerli yerine

oturtmak ve hem de diğer medeniyetlerin rollerini ortaya koymak bakımından lüzumludur” [Şener, 1997: 301]. Batı medeniyetinin evrensellik iddiasını tehlikeli bulan yazarların sayısı oldukça fazladır. Bayart Batı medeniyetinin, “evrenselliğin tanımlanması farklılığın yeniden yaratılmasıyla mümkün olduğu” gerçeğini anlamakta zorluk çektiğini vurgulamaktadır [Bayart, 1997: 225]. Nitekim Batı medeniyetini merkeze alan ve ona karşı rakip medeniyetler olduğunu savunmak dünya barışı ve diyaloguna bir çözüm getiremez. Bu tür paranoyak teori ve spekülasyonlardan ziyade medeniyetlerin karşılaşmasında, diyalogun, işbirliğinin geliştirilmesi, uluslararası sistemde reform yapılması, devletler, kültürler ve halklar arasında barışın sağlanması çabalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir [Aguirre, 1997: 205]. “Son yıllarda Batılılar, Batı kültürünün dünya kültürü olacağı ve olması gerektiği şeklinde yorumlar yapmakta, buna kendilerini inandırmakta, Batılı olmayanları da öfkelenmektedirler” [Huntington, 1997b: 99]. Bu anlayışın medeniyetler çatışması yaratacağını belirten Huntington’un düşünceleri günümüz toplumları için geçerliliğini büyük ölçüde yitirmektedir. Nitekim küresel çağda toplumlar, farklılıkların kabulü temelinde çok kültürlülüğü benimseyen, hoşgörülü ve demokratik bir dünya erdeminin farkındadırlar ve geçmişin tecrübe ve birikimlerinden ders alarak çatışma kültüründen çok, uzlaşma kültürünü yaratmaya daha çok eğilimli oldukları gözlemlenmektedir.

Falk, medeniyetler çatışmasından ziyade medeniyetler arası diyalogdan bahsederek, devletlerin, davranış düzeyinde faal bir hoşgörü ethosunu sağlamalarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç bulunduğunu belirtmektedir [Falk, 2003: 68]. Dünya düzenin ve dünya toplumlarının küresel bir ahlâka zorunlu ihtiyacı olduğunu belirten Hans Küng’e göre de, “yeni bir dünya ahlâkı olmaksızın hiçbir yeni dünya düzeni olmayacak”. O, küresel ahlâkın, bütün dünya dinlerinin ayrılmaz bir parçası olan iki temel kaideden oluştuğunu ileri sürer: “Her insana insanca davranılmalıdır ve Size ne yapılmasını istiyorsanız siz de başkalarına onu yapın; negatif olarak da şöyle formüle edilebilir: Size yapılmasını istemediğiniz şeyi siz de başkalarına yapmayın” [Küng’den aktaran Falk, 2003: 160]. Bu bağlamda insan onuruna ve insanca yaşama erdemine dayalı evrenselci küresel bir ahlâk oluşturmak ve insan haklarına duyarlılık diyalogun gelişmesinde faydalanması gereken önemli unsurlardır. Ayrıca küresel bir

ahlâkın hem barışın ve diyalogun bir anahtarı hem de bu işleviyle medeniyetler arası çatışma söylemine açık bir meydan okuma olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde asıl mücadelenin farklı medeniyetler arasında değil de zengin ve yoksul toplumlar yada mevcut küreselleşmeden memnun olanlarla bunu değiştirmek isteyenler arasında olduğu söylenebilir. Wallerstein, bu iki grubun mücadele şartlarını vurgulamak adına şu tespiti yapmaktadır: “Gelecekte yaratacağımız tarihsel toplumsal sistemde hiyerarşi ve ayrıcalıkları korumak isteyenlerin ellerindeki güçten dolayı, onlara karşı mücadele edecek ve geleceğin tarihsel toplumsal sisteminin daha demokratik ve daha eşitlikçi olmasını isteyenlerden daha avantajlı durumda” olduklarını belirtmektedir [Wallerstein, 2004: 171]. Bu çatışmanın günümüz dünyasının temel bir siyasi gerçekliği olduğunu söylemek mümkündür. Yoğun bir şekilde yoksullukla ve işsizlikle mücadelenin bütün dünyanın gündeminde olması bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Küreselleşme dünya ölçeğinde özellikle ekonomik boyutuyla eşitsiz ve adaletsiz bir dünya yaratmıştır. Küresel dünyanın bir yeryüzü cenneti olmadığını belirten Bulaç’a göre, “dünyanın adil olmayan kaynak ve gelir bölüşümü, piyasa güçlerine dayalı sisteme karşı büyük ve yaygın tepkilere yol açıyor. Zenginler ve yoksullar arasında giderek derinleşen kutuplaşma bu yeni sistemin yıkıcı unsurlarını içinde barındırmaktadır” [Bulaç, 2000: 103]. Samir Amin’e göre de, “ekonomik küreselleşme mantıksal olarak, söz konusu meydan okumaya yanıt verebilecek bir dünya politik sisteminin, sosyal uzlaşmaları yönetebilecek bir iktidar sisteminin kurulmasını gerektirmektedir” [Amin’den aktaran Şenatalar, 2003: 88]. Görüldüğü gibi küresel ekonomiyi yönetmek için yeni bir sisteme ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bunun küresel bir devlet olması söz konusu değildir, ancak bu çerçevede küresel ekonomiyi yönetmek açısından mevcut uluslararası örgütler işlevsel hale getirilmelidir veya yeni bir sistem ve yeni örgütler kurulmalıdır.

Belirtilmesi gereken önemli hususlardan biri de evrensellik ve küreselliğin aynı anlama gelmediğidir. Çoğu kez bu iki kavramı aynı anlama gelecek şekilde kullananlar vardır. Gerçekte de bir şeyin dünya ölçeğinde yaygın kabul görmesi hem

küreselliği hem de evrenselliği ifade edebilmektedir. Ancak bu iki kavram arasında esaslı farklılıklar da mevcuttur. Aydın'a göre, "evrensel, mekânsal konumu olmayan bir olgudur. Dolayısıyla bir çıkış yeri, bir merkezi bulunmamaktadır. Yani onun yaygınlığının sebebi küre gibi bir mekân değil, insandır. Buna göre evrensel değer dendiği zaman bütün toplumlarca benimsenen ama herhangi bir yere ait bulunmayan, bir başka deyişle herhangi bir toplumun patentini taşımayan değer demektir. Buna karşılık küresel; lokal, toplumsal, konjonktürel ve alternatif bir oluşumdur" [Aydın, 2002: 37]. Küresel ve evrensel farkını daha iyi anlamak için örnek vermek gerekirse; adalet ve insan hakları evrensel değerlerdir. Hiçbir toplumun malı değil ve bütün toplumların benimsediği ve tanıdığı değerlerdir, buna karşılık demokrasi küresel bir değerdir. Onu çoğu toplum kabullenmiş ama o Batı patentlidir, çıktığı yer bellidir. Bu bağlamda ikisi arasındaki ilişkide küreselleşme sürecinin, evrensel değerlerin bütün dünya toplumu için yararlanan değerler haline gelmesinde önemli etkisi olduğu söylenebilir.

Küreselleşme tartışmalarının farklı bir boyutunu da Müslüman toplumların ve Batı dışı toplumların küreselleşmeyle eklemlenme sorunları veya küreselleşme karşısında nasıl konumlandırıldıklarını içermektedir. Bu çerçevede farklı görüşler mevcuttur. Küreselleşmeye karşı olan görüşler olmakla birlikte daha çok küreselleşmeyle eklemlenme ve küreselleşmenin yarattığı olumlu yönlerden maksimum düzeyde yararlanma düşüncesi hakim olmaya başlamaktadır. Batıyla diğer toplumları karşılaştırınca birinin diğerini etkisiz kılacağı endişesi duyulmaktadır.

Oysa Edward Said'in de belirttiği üzere, "Batı Batı'dır, İslam da İslam" [Said, 2001: 154] bu ikisinin karşı karşıya getirilmesi veya çatışması gerekmez, ikisi de bir arada yaşayabilir. O'na göre, "hepimiz, Batılılar da, Müslümanlar da ve diğerleri de aynı sulara yüzüyoruz. Bu sular tarih okyanusunun parçaları olduğu için, aralara bariyerler koyma çabası boşuna bir çaba. Gergin günler yaşıyoruz, fakat yine de anlık tatmin hissi veren devasa soyutlamalar yerine, güçlü ve güçsüz topluluklar, sağduyu ve cehalet, evrensel adalet ve adaletsizlik bağlamında düşünmek en doğrusu" [a.g.e., s. 159]. Bu düşünceden hareketle küreselleşmeyle adeta su misali iç

içe geçmiş ve kesin çizgilerle ayrılmalarının imkânsız olduğu medeniyetlerin çatışmasının güç olduğunu söylemek mümkündür.

“Küreselleşmenin en önemli unsuru insanın düşünce ve eylem boyutlarını olağanüstü genişletmiş olmasıdır. Bu sebeple Müslümanlar da kendilerini sürecin dışına iterek marjinalleştirecek bir yerleşmeye ve izolasyona yönelmemek zorundadırlar. Bu tür bir tavır, İslam’ın evrensel niteliğine ve Müslüman’ın mesuliyet alanı tanımına da aykırı düşer... Bu yeni olgu ile artık İslam’ı New York ya da Tokyo’da anlatamayan bir yaklaşımın Hakkari’nin bir köyünde de anlatma şansı yoktur. Her düzlem ve çevrede farklılaşan fakat her alana sirayet edebilen bir birikim ve söylemin geliştirilmesi gerekmektedir” [Davutoğlu, 2002: 219]. Ayrıca İslam’ın evrensel olması İslam için en büyük güvencedir. Dolayısıyla küreselleşme sürecine eklenen Müslüman toplumların İslam’ın zarar göreceği endişesine kapılmamaları gerekmektedir. İslam’ın kendisi değil de, Müslüman toplumların sürece eklenirken dini yozlaştırabilecekleri endişesi olabilir. Yani gerçek İslam’dan toplumların giderek uzaklaşacağı endişesi varsa bunu küreselleşmeye değil de bu toplumların yapısına veya dinlerine sahip çıkıp çıkmadıklarına bağlamak daha doğru olur. Bu çerçevede de küreselleşme bu toplumlara büyük imkânlar sağlamaktadır. Yani dinlerini güncel ve canlı tutabilirler, küreselleşme buna engel değildir.

İslam, toplumların birlikte yaşama ahlâkının, bilincinin, duyarlılığının zirvesidir [Müftüoğlu, 2002: 142]. Dolayısıyla İslam evrenselliğe önem vererek insanlığı bir bütün olarak algılayan ve dünyada yaşayan farklı halklar arasında bir ayrıcalık veya üstünlük öngörmeyen, insanın kutsal olduğunu söyleyen ve adalet üzerine kurulan bir dindir. İslam küreselleşmenin teknolojik ve bilimsel dayanağına karşı çıkmaz, ancak dünya ölçeğinde yarattığı ekonomik adaletsizliğe elbette karşı çıkar. Müslüman toplumların küreselleşmeden olumsuz etkilenmemeleri için kendilerine has bir modernite yaratmalıdırlar. Yani batı taklitçiliğinden ziyade kendi değerlerini ve İslam kültürünü yeniden yapılandırmalıdırlar.

Küreselleşme sürecinde medyanın rolü de önemli konulardan biridir. Günümüzde olayların seyrini büyük ölçüde etkileyen hatta çoğu kez gündemi belirleyen bir işlev

görmektedir medya. Bu kadar etkili olan medyanın hangi kurallara bağlı olacağı veya toplumu yönlendirme açısından en önemli propaganda aracı olarak ne kadar ahlâki olduğu önemli bir sorundur. Çoğu kez aynı olayın farklı medya gruplarınca birbirinin zıttı olacak şekilde yansıtıldığına tanık olmaktayız. Örneğin ABD'nin Irak'a müdahalesini terörle mücadele olarak sunan medya grupları olduğu gibi, Irak'ın işgali veya Irak'a saldırı şeklinde sunan medya grupları da oldu. Görüldüğü gibi medyanın bağımsız bir rol oynadığı pek söylenemez. Daha çok gücü elinde bulunduran çevrelerin propagandasını yaptığını söyleyebiliriz. Bu da medyanın objektifliğini sorunsallaştırmaktadır.

Günümüzde tüm dünyanın elektronik medya sistemlerine ulaşan küresel izleyicilerle birbirine bağlandığı iddia edilmektedir [Uluç, 2002: 205]. Medya, gündelik yaşamın bir parçası olarak bireylerin toplumsallaşma sürecinin önemli bir aracı haline gelmiştir [İmançer, 2003: 249]. İletişim ağları ve medya küreselleşmeyi büyük ölçüde desteklemektedir. Medya dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen bir olayı aynı anda tüm dünya toplumunun bilgisine sunabilmektedir.

Medya etiğinin global bir sorun haline geldiğine tanık olmaktayız. Medya kamu yararı ve kamusal söylemin değil, güç odakları ve rant kaynaklarının istediği yönde hareket etmekte bu da medyaya olan güveni zedelemektedir. Mutlu'ya göre, medyanın itibar kaybının tam da teknolojinin, çeşitliliğin, erişim imkanlarının geliştiği bir dönemde hızlanması çok ilginçtir. O bu itibar kaybını medyanın, kazalara, suçlara, çatışmalara ve skandallara prim vermesine; tercihini kötü ve anormal haberlerden yana kullanmasına bağlar [Mutlu, 2002: 21]. Gerçekten medya bu yönüyle özellikle çocuklar üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır.

Ekolojik dengenin tehlike sinyalleri vermesi de küreselleşme sürecinin önemli bir tartışma konusudur. Küresel ısınma, çevre kirliliği, orman yangınları, giderek insan hayatını olumsuz etkilemeye başlamaktadırlar. Bu olumsuzlukların insan sağlığı üzerindeki etkisi endişe verecek boyutlara ulaşmaktadır. Uluslararası camiada ekolojik güvenlik önemli bir tehdit olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Ekolojik tehditler sınır tanımamakta ve ne zaman gerçekleşeceği pek tahmin edilemez.

Dolayısıyla önlemin önceden alınmasına çaba gösterme toplumsal bilinci yaygınlaştırılmalıdır. Herkes çevreye karşı duyarlı ve bilinçli olmalıdır. Ekolojik dengenin korunması ancak küresel bir mücadeleyle mümkündür.

2.1. ABD Hegemonyası ve Küreselleşme

ABD, Birinci Dünya savaşı'ndan beri dünyanın en güçlü ekonomilerinden biriydi. İkinci Dünya Savaşı'nda da rakipleri güçsüz düştü ve o dünya zenginliğinin yarısına sahip, tarihte benzeri görülmemiş bir güç konumuna geldi. Bu gücünü kendi çıkarlarını maksimize etmeye yönelik küresel bir sistem kurmak için kullanarak günümüz dünyasının hegemonik gücü olmayı başardı. Ancak ABD'nin, bu gücünü, ulusal çıkarları uğruna çoğu kez uluslararası sistemi olumsuz etkileyecek şekilde kullanması ve günümüzde bölgesel yeni güçlerin ortaya çıkması bu hegemonik gücünü sorunsallaştıran bir boyut kazandırmıştır. Küreselleşmenin sağladığı olanaklardan da yararlanarak güçlenen yeni bölgesel güçler ve uluslararası örgütlenmeler yavaş yavaş ABD'nin bu gücünü sınırlandıracak konuma gelmektedirler. Bilgi devrimi ve küreselleşmenin etkisiyle dünya politikası, ABD'nin tüm uluslararası amaçlarına tek başına hareket ederek ulaşmasını engelleyecek şekilde değişiyor.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu bir uluslararası sistem oluşmuştur. Sovyetler Birliği ve ABD iki büyük güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu iki gücün oluşturduğu bu çift kutuplu sistemde güçler uluslararası sistemi dengeleyecek şekilde paylaşılmıştı. 1990'da SSCB'nin çöküşü ile dünyadaki tüm stratejik dengeler tarihsel bir dönüşüm geçirerek, çöküşle birlikte dünya güç dengesi ABD lehine dönmüştür. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde tek büyük güç olarak kalan ABD, dünya üzerindeki üstünlüğünü kanıtlamak için büyük bir hegemonik yapılanmaya girmiştir. 21. yüzyılın ilk yıllarında Afganistan ve Irak'a düzenlediği askeri müdahaleler BM ve diğer bir çok uluslararası örgütün onayı alınmaksızın, daha da önemlisi müdahale gerekçelerinin asılsız olmasının dünya kamuoyunda yarattığı tepki ABD hegemonyasına karşı bir meydan okumayı da geliştirebilir. Dünya tarihinde de gözlemlediğimiz gibi askeri güç, üstünlüğü korumaya hiçbir zaman yetmemiştir.

Üstelik bu askeri güç uluslararası meşruiyetten yoksunsa bu daha olumsuz bir etki yaratır. Çünkü uluslararası sistemde meşruiyet en önemli güçlerden biri olarak kabul edilmektedir. ABD'nin yaptığı müdahalelerin dünya kamuoyunun büyük bir bölümünde meşru kabul edilmeyişi, onun uluslararası ilişkilerde ve dünya toplumunda hegemonik ve üstün konumunu zayıflatmaktadır.

Küreselleşme sürecinde mevcut günümüz şartlarında ifade edilebilecek küresel hegemonya, uluslararası sistemi kapsayan ve bütün uluslararası yapıda ve ulus-üstü örgütlenmelerde liderlik rolünü üstlenerek ve sürdürerek kendini yaşatan bir oluşumdur. Hegemon ülke, bu pozisyonu güvence altına almak için her türlü ekonomik, politik, askeri ya da ideolojik üstünlüğünü değişik stratejik yöntemlerle diğer ülkelere nüfuz ederek hegemonik ilişkiler ağını genişletme yoluyla liderlik vasfını devam ettirmektedir [Akbaş, 2002: 159]. Bu hegemonya tanımlamasının ABD'ye tam anlamıyla uyduğu söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan IMF, DB, DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) gibi uluslararası kurumlar ABD'nin dünyadaki hegemonyasının bir yansıması olarak görülebilir. Soğuk Savaş sonrasında da ABD dünya lideri olma politikasını sununa kadar savunacaktır. Ancak gittikçe çok kutuplu bir dünya düzeni de gelişmektedir. Bu da ABD hegemonyasının devam edip etmeyeceğini belirlemede önemli bir gelişmedir. Yeni dünya düzeni dengelerini bu gelişmeler belirleyecektir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Amerika'nın savaştığı ve bombaladığı ülkelerin listesi oldukça kabarık. Çin (1945-46, 1950-53); Kore (1950-53); Guatemala (1954, 1967-69); Endonezya (1958); Küba (1959-60); Belçika Kongosu (1964); Peru (1965); Laos (1964-73); Vietnam (1961-73); Kamboçya (1969-70); Grenada (1983); Libya (1986); El Salvador (1980); Nikaragua (1980); Panama (1989); Irak (1991-99); Bosna (1995); Sudan (1998); Yugoslavya (1999); Afganistan (2001-02) ve şimdi tekrar Irak (2003-?). Bu liste ABD hegemonyasının hangi boyutlarda olduğunu gösteren en önemli portredir ve bu portre insanlık tarihinde her zaman hatırlandığında acıyı, ölümü, savaşı gösterecektir. Roy, ABD'nin bu listeyi "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" adıyla gerçekleştirdiğini savunmasının başkaları için aynı

anlama gelmediğini vurgulayarak, bazıları için “kalıcı özgürlüğün”, başkaları için “kalıcı tabiiyet” olduğunu belirtmektedir [Roy, 2001: 45].

Son Irak müdahalesinde de görüldüğü gibi ABD'nin savaşı meşrulaştırmak adına söylediği argümanların hiçbiri (Irak halkını Saddam'ın zulmünden kurtarıp insan hakları ve demokrasi götüreceğiz söylemi) Irak'ta ölen masum insanlar için bir anlam ifade etmiyor, onların acılarını ortadan kaldırmıyor. Tam tersi o acıların bizzat sebebi oluyor. Her gün öldürülen insanların müsebbibi olmak ve o öldürdüğünüz insanlara sizin için özgürlük ve demokrasi getirdik demek büyük bir çelişkidir. Bu çelişkiyi dünya kamuoyu görmezden gelmeyecek ve tepkilerin ABD hegemonyasına karşı en büyük güç olma potansiyeline ulaşması kaçınılmaz görülmektedir.

ABD hegemonyasına eleştirel bir yaklaşım sunan Wallerstein, ABD'nin dünyanın gidişatı üzerindeki söz sahipliğini sorgulamaktadır. Artık herkes için neyin iyi olduğuna tek taraflı olarak hegemon bir anlayışla karar verme gücüne, hatta kendisi için bile neyin iyi olduğuna tek taraflı karar verme konumunda olmayabilir ABD. Dolayısıyla dünyayla uzlaşması gerekmektedir. Küreselleşme sürecinin açığa çıkaracağı sonuç Wallerstein'e göre, “ABD hegemonyasına katkıda bulunmuş olan ekonomik, siyasi ve askeri etkenler, karşı konamaz biçimde gelecekteki ABD gerilemesine yol açacak olanlarla aynı etkenlerdir” [Wallerstein, 2004: 19]. Buna bilgi ve teknolojik etkenleri de ilave etmek gerekir. Son gelişmeler dikkate alındığında bu yönde bir eğilimin gözlemlendiği söylenebilir.

ABD hegemonyasını savunan bazı yazarlara göre, ABD'nin üstünlüğü, her alanda yayılmış durumdadır ve dünya genelinde insanların düşüncelerini biçimlendirmekte, hatta düşmanlarını bile cezp etmektedir. Onlara göre, bugünün uluslararası sistemi güç dengesine göre değil, Amerikan hegemonyasına göre kurulmuştur [aktaran Nye, 2003: 1]. Davutoğlu'na göre, “uluslararası ilişkilerdeki hegemonik güç konumunu sürdürmek isteyen ABD bu gücün temel dayanağı olan teknolojik üstünlük ve kontrol kabiliyetini kaybetmemek için bir taraftan uluslararası hukuk düzenlemeleri yapmaya gayret ederken, diğer taraftan başta Çin, Japonya ve AB olmak üzere rekabet gücü olan güçlerle kıyasıya bir rekabeti göze almıştır. Japonya ile

multimedya ve iletişim teknolojisi, Çin ile telif hakları ve uluslararası patent anlaşmaları, Fransa ile teknoloji casusluğu konusunda karşı karşıya gelen ABD'nin hedefi gelecekteki teknolojik oluşumun nabzını ve kontrolünü elinde tutmaya devam etmektir... Gittikçe yoğunlaşan bu teknolojik savaş gelecekteki ekonomik, siyasi ve askeri savaşların da kaderini belirleyecek nitelikler taşımaktadır. ABD'nin bir çok cephede sürdürmekte olduğu bu savaş aynı zamanda Amerikan hegemonyasının gelecek yüzyıldaki kaderini de ortaya koyacaktır" [Davutoğlu, 2001: 26-28].

11 Eylül saldırılarının ardından küreselleşmeye damgasını vuran ABD, tanımı yapılmamış bir teröre karşı savaş ilan etti ve siyasi ve hukuki zeminden yoksun Afganistan'a askeri harekât başlatıldı. ABD hegemonyasının önemli muhalif yazarlarından Chomsky, bu harekâtı devlet terörü olarak görüp eleştirdi. Chomsky'e göre, "uluslararası ilişkilerde hukuki ve ahlâki normların tamamen gözardı edildiği olağanüstü bir dönem yaşanıyor. Bu nedenle, ABD hegemonyasına karşı durmak her zamankinden daha acil görünüyor" [Chomsky, 2003: 12]. Afganistan'dan sonra Irak müdahalesi Chomsky'nin endişesindeki haklılığını gösterdi.

Gerçekten de ABD, hegemonyasını sürdürmek için tehdidi kendisi yaratıyor ve dünyaya, ulusal çıkarlarının olduğu durumlarda tek taraflı kararlar alacağını mesajını veriyor. Irak müdahalesinde de görüldüğü gibi duruma göre meşruiyet sağlamak için her seferinde başka bahanelere başvurdu. Önce kitle imha silahlarını yok etmek için (Irak'ı silahsızlandırma) müdahale edeceğini duyurdu. BM komisyonunun raporunu bekledi ancak komisyon, raporunda kitle imha silahlarına rastlanmadığını belirtince, bu kez de başka bir bahane buldu ve Irak'a rejim değişikliği için (Saddam diktatörlüğünü yıkmak) müdahale edeceğini duyurdu. Daha sonra amacın bu olmadığı da ortaya çıktı. Bush, Saddam ve ekibi Irak'ı terk etseler de işgali gerçekleştireceğini duyurdu. Bu kez bahane dünyaya demokrasi dağıtıyoruz idi. Duruma göre bahane yaratan ABD, kesin zafer kazanacağını bildiği ve savunmasız olan ülkelere, çıkarları varsa uluslararası meşruiyet aramadan veya zorla meşruiyet sağlayarak müdahale etmesi dünya düzeni açısından endişe verici bir durumdur ve dünyada bu endişenin sağduyusunu sağlamak çok acil bir ihtiyaçtır.

ABD birleştirici kültürü, piyasa hacmi, uluslararası kurumlarda sahip olduğu nüfuzu ve askeri gücü gibi çeşitli nedenlerden dolayı, küreselleşme sürecinin bugünkü evresine ulaşmasında merkezi bir rol oynamıştır. Bu açıdan bakıldığında, merkezde yer almak beraberinde hegemonyayı getirir [Nye, 2003: 110]. Bu hegemonya dünyaya öncülük etmesi anlamındaysa anlaşılabilir bir yönü vardır. Ancak ABD hegemonyasını dünyaya öncülük etmekten çok, dünyayı kendi istediği şekilde yönlendirmek, denetlemek ve dünyanın her tarafındaki zenginliklerden daha çok yararlanmak için kullanmaktadır. Bu da dünyanın kaderini ABD'nin çıkarlarına bağlamak demektir. Başka bir ifade ile, bütün dünya toplumunun çıkarlarını bu toplumun sadece bir parçası olan Amerika toplumunun çıkarları uğruna feda etmek veya ABD çıkarlarının diğer toplumların çıkarlarından daha öncelikli olduğu anlamına gelmektedir. Bu her şeyden önce adalete uygun olmadığı için uzun süre devam etme şansına sahip olmayacaktır. Çünkü dünya toplumu böyle bir kadere mahkum edilmeyi kabul etmeyecektir. Garaudy, ABD'nin hegemonyasını sürdürmesinde bir çok ülke yöneticilerinin işgüzarlığı ve kul-kölelik anlayışlarının etkili olduğunu belirterek, buna karşı çıkmayı, bir sisteme, bir insan anlayışına ve bir hayat tarzına karşı çıkma mücadelesi olarak görmektedir [Garaudy, 2002: 11].

11 Eylül saldırılarından sonra dünya barışı için en büyük tehdidin uluslararası terörizm olduğunda herkes hemfikir, ancak Afganistan ve Irak işgallerinden sonra ABD'nin tutumu ve sivil insanların ölümüne sebep olması, bugün için aynı şeyin inandırıcılığını ortadan kaldırmaktadır. Özellikle Irak işgalinden sonra dünya kamuoyu küresel terörizmden ziyade dünya barışı için ABD'nin daha büyük bir tehdit olduğunu düşünmeye başladılar. Dünyanın tek kutuplu sistemini eleştiren Amin'e göre, "bu tek kutuplu dünya vizyonuna, dünyanın farklı bölgelerinin kabul edilebilir sosyal gelişmeyi başarmalarını sağlayacak ve böylelikle toplumsal demokratikleşmeyi besleyecek ve çatışma motiflerini azaltacak tek strateji olan çok kutuplu bir küreselleşme vizyonu giderek daha fazla muhalefet ediliyor. ABD'nin ve onun NATO (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü) müttefiklerinin hegemonyacı stratejisi günümüzde toplumsal ilerleme, demokrasi ve barışın temel düşmanıdır" [Amin, 2001: 105]. ABD'nin dünya kamuoyunu umursamaz tavrı, 11Eylül terör saldırısının da gösterdiği gibi, süper gücün bile dostu ihtiyacı olduğu gerçeğinin pek

farkında olmadığını göstermektedir. Gray'a göre, ABD'nin yüksek teknoloji yoluyla gerçekleştirilen askeri üstünlüğüne dayanan küresel hakimiyeti bile 11 Eylül'ü önleyemedi [Gray, 2002: 32]. ABD'nin BM başta olmak üzere uluslararası örgütlere ve anlaşmalara yüz çevirmesi hegemonyasını göstermektedir. Ancak Özel'e göre, ABD teknolojik, siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda elinde tuttuğu mutlak üstünlüğe güvenerek fazlasıyla tek taraflı hareket etmeyi seviyor ve bu tutumuyla da dünyada kendisini dengeleyecek güç koalisyonu arayışlarını hızlandırmaktadır [Özel, 2000: 115].

ABD, ulusal çıkarları açısından yaşamsal önemde olduğunu düşündüğü durumlarda hukuksal meşruiyetten yoksun tek taraflı hareket etmektedir. ABD'nin kendi yasalarına ve anlaşma yükümlülüklerine uygun olarak hareket etme zorunluluğunu belirten Chomsky'e göre, ilgili hukuki çerçeve BM Şartı'nda formüle edilmiştir. BM Şartı, uluslararası hukuk ve dünya düzenin temeli olarak tanınan "bağlayıcı bir anlaşmadır" ve ABD anayasasına göre "ülkenin en üstün yasasıdır." BM Şartı, "Güvenlik Konseyi barışa karşı herhangi bir tehdidin varlığını, barışın bozulmasını ya da saldırı edimini tespit eder ve tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddelere uygun olarak hangi önlemlerin alınacağına karar verir" der. 41. ve 42. maddeler ise, tercih edilen "silahlı güç kullanımı içermeyen önlemleri" ayrıntılandırır ve bu tür önlemleri uygun bulmaması halinde, Güvenlik Konseyi'nin başka eylemlere girişmesine izin verir. Tek istisna, "Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek için gerekli önlemleri alana kadar... silahlı saldırıya" karşı "bireysel ya da kolektif kendini savunma hakkına" izin veren 51. maddedir. Bu istisnalar dışında, üye devletler "uluslararası ilişkilerinde güç tehdidi veya kullanımından kaçınırlar" [Chomsky, 2002: 11-12].

Görüldüğü gibi dünya barışına karşı olabilecek tehditlere karşı tepki göstermenin yasal yolları vardır. dolayısıyla tehdit altında olduğunu düşünen bir devlet, bu tehdiye karşılık vermek için uygun önlemleri onaylaması için Güvenlik Konseyi'ne başvurabilirler. Hiçbir devletin bu konuda kendi kararını verme ve dilediği şekilde hareket etme yetkisi yoktur. Ancak, ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra gerçekleştirdiği hareketlerde (Afganistan ve Irak) buna uyduğu pek söylenemez.

Uluslararası hukuk ve anlaşma yükümlülüklerinden ziyade ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim sadece ABD'nin BM kararlarını veto etme hakkının olması, BM sisteminin Güvenirliliğini ve adilliğini sorunsallaştırmıştır. BM sisteminin söz konusu anlaşma maddelerinin uygulanmasını adil bir şekilde izlediğini söylemek güçtür.

ABD, 1990'lı yılların başlarında hegemonyasını güçlendirmek için çeşitli hedefler ortaya koydu: Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan küresel güç dengesini korumak, teknolojik önderliğini ve askeri üstünlüğünü sürdürmek ve kendi çıkarlarına uygun bir ekonomik ortam yaratmak. bu hedeflere büyük ölçüde ulaşıldı [Burgi, Golup, 2001: 46]. Ancak küreselleşme sürecinin diğer toplumlara da sağladığı imkanlar ve ABD'nin bu hedeflere ulaşmak için kullandığı yöntemler onun bu konumunu sorunsallaştırmaktadır. Nitekim ABD'nin 11 Eylül sonrası güvenlik endişesi kaynaklı politikaları ile Batı değerleri arasında uyumsuzluk artmaya başlamıştır. Batı'nın özgürlükçü söylemini sürdüren Avrupa ile ABD'nin güvenlik vurgusu bunu ortaya koymaktadır. ABD'nin aksine, Avrupalılar kendilerini yakın ve ciddi bir terör tehdidi altında görmemektedirler. Altan, zenginliğin eşit dağıtılamamasından dolayı dünya güvenliğinin tehlikeye girmekte olduğunu, Amerika'nın bundan böyle sadece kendi zenginliğiyle ilgilenerek güvenliğini sağlayamayacağını, dünya ölçeğinde zenginlik dağıttıkça kendisinin de güvenliğe kavuşacağını belirtmektedir [Altan, 2002b: 115]. Ancak, Amerika'nın bu konuda hiç de cömert davranmadığını söylemek mümkündür.

Küresel vizyonunu büyük ölçüde soyut, ulusal çıkarları için tehlikeli gördüğü ideolojik dış tehdit ve küresel terörizm üzerine kuran ABD, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte uluslararası hukuki meşruiyet dayanağından yoksun politik manevralarına meşru bir zemin bulma noktasında ciddi sıkıntılar çekmektedir. 11 Eylül sonrası sergilediği uzlaşmaz tutumuyla dünya kamuoyundan büyük tepki toplayan ABD, bu tepkilere karşı daha kapsamlı yeni arayışlara yöneldi ve bu arayışlarının somut yansıması olarak "Büyük Ortadoğu Projesi"ni ortaya attı [Kayapınar, 2004: 70]. Son zamanlarda Irak işgali çerçevesinde duyduğu pişmanlığın bir yansıması olarak görmek gerekir bu projeyi. Nitekim Ortadoğu devletleri,

ABD'nin burasıyla ilgili projelerinin buradaki halkların yararı için değil, kendi çıkarları ve dünya hegemonyasını ayakta tutma çabasının bir ürünü olduğunun farkındadırlar ve ABD'nin istediği gibi hareket etmeyeceklerdir. ABD-İsrail ilişkileri ve İsrail'deki devlet terörünün Amerika tarafından desteklenmesi bile, bölgesel düzeyde Ortadoğu, küresel düzeyde dünya barışına en büyük tehdidin bu iki devlet olduğunu göstermektedir. Bu durum Pakistan ve Irak işgaliyle de daha iyi gün yüzüne çıkmıştır. ABD, dünya jandarmalığı yaparak üstün konumunu koruyamayacağını anlayıncaya kadar dünyadaki hegemonyasını bitireceğinin farkında mıdır? bilinmez, ama dünya güç dengelerinde bu yönde bir gidişatın olduğu söylenebilir.

NATO'nun ABD hegemonyasına hizmet eden üst stratejik bir örgüt konumuna geldiğini vurgulayan Davutoğlu'na göre, "IMF aracılığıyla finans hareketlerini, Dünya Bankası aracılığıyla kredi akışlarını, Dünya Ticaret Örgütü ile ticari ilişkileri yönlendiren ve belirleyen Amerikan hegemonik düzeni, NATO ile de stratejik dengelerin seyrini doğrudan yönlendirmeye ve denetlemeye çalışacaktır. Bu yeni konum Avrupa-İçerideki dengeler kadar II. Dünya Savaşından sonra oluşmuş olan BM sistemini de etkileyebilecek ölçekte bir gelişmedir" [Davutoğlu, 2001: 232]. Güçlü ulus aşırı şirketler ve askeri gücüyle ayakta duran ABD, genelde gizlilikle işgören, Uluslararası Adalet Divanı ve BM Örgütü gibi seçilmiş meşru kurumları görmezlikten gelip dinamitleyen, dünyanın büyük bir kısmını denetimi altında tutan fiili bir dünya hegemonyası kurmuştur [Chomsky'den aktaran Fox, 2002: 54].

ABD, barış ve çevre konusundaki uluslararası anlaşmaları reddetmekle de hegemonyasını göstermektedir.(Bunlar: Sera etkisi gazlarına ilişkin Kyoto Protokolü, antibalistik füze anlaşması, biyolojik savaş yasaklayan protokol, bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması kararı, kara mayınlarının kullanılmasına karşı protokolü reddetmesi). Görüldüğü gibi, ABD çok önemli konularda kendi çıkarları noktasında tek taraflı davranabilmektedir [Petras, 2002: 113-114]. ABD, bölgesel ve küresel yeni güçlerin ortaya çıkmaması için askeri üstünlüğünü kullanarak dünyayı kontrol altına alıp denetlemek arzusundadır. Bu arzusunu gerçekleştirmek için özgürlük paradigmasının yerine güvenlik paradigmasını koymaktadır. Oysa küresel bilgi

çağında, ABD'nin genel olarak çok yanlılığa öncelik vermesi ve özgürlük ve demokratikleşme paradigmasını bütün dünya toplumunun yararına olacak bir anlayışla benimsemesi gerekir. Aksi taktirde ABD'nin bile tek başına önünde duramayacağı ve kontrol edemeyeceği küreselleşme süreci onun kazanımlarını olumsuz etkileyebilir. Bu bağlamda küreselleşme teknik olanakları yayıldıkça ve bilgi teknolojisi küresel ölçekte iletişimde daha geniş bir katılıma olanak tanıdıkkça, ABD'nin güvenini zedeleyen dış politikası devam ettikçe, zamanla ekonomik ve kültürel üstünlüğünün azalabileceğini söylemek mümkündür.

Küreselleşme süreciyle birlikte dünya genelinde artan bağımsız ağlar, ulusal ve uluslararası boyutta dünya gündemine yeni konular taşımaktadır ve bu konuların çoğunu ne kadar güçlü olursa olsun ABD bile tek başına çözemez. Salgın hastalıklar, küresel terör, çevre kirliliği, internet üzeri virüsler, uluslararası mali istikrar ve küresel yoksulluk gibi konularda sınırların her zamankinden daha açık bir hale geldiği dünyamızda, tek başına mücadele etme imkanı yoktur. Dolayısıyla artık dünyanın tek hakim gücü ya da hegemon gücü de yoktur. Bu durum yakın gelecekte alternatif bölgesel güçlerin de oluşmasıyla daha da netlik kazanacaktır.

Amerikalı yazar Nye, Amerikanın gücünün ebedi olmadığını, mevcut güç ve konumunu olumlu kullanmaması halinde, üstün konumunun hızla aşınmasına sebep olacağını belirterek, siyasi istikrar, ekonomik büyüme ve demokratik değerler yaratmak için başka ülkelerle birlikte çalışmasına olanak tanıyacak ilke ve normlar çerçevesinde bir konsensüs oluşturmak gerektiğini vurgulamaktadır [Nye, 2003: xvi]. Nye göre ABD, dünya kamuoyu tarafından yanlış anlaşılması ve üstünlüğünü sürdürmesi için küresel kamu yararları üzerine kurulu bir strateji benimsemelidir. Bu strateji:

- 1). Önemli bölgelerde güç dengesini korumaya,
- 2). Açık bir uluslararası ekonomiye destek vermeye,
- 3). Uluslararası hakları muhafaza etmeye,
- 4). Uluslararası kural ve kurumları korumaya,
- 5). Ekonomik kalkınmaya yardımcı olmaya,
- 6). Koalisyon çağrısında bulunan taraf olmak ve anlaşmazlıklarda arabuluculuk

etmeye dayanmalıdır [a.g.e., s. 181]. ABD, son zamanlarda bu sayılanların hemen hemen hiçbirisini yerine getirmedi ve bunları politikalarına yansıtmadı. Çoğu kez kendisinin de sonucunun nereye varacağını kestirmediği tek yanlı güç kullanımına başvurmuştur. Meşruiyetten yoksun bu yaklaşımı konumunu sorunsallaştırmakta ve dünya ölçeğinde bir güvensizliğin oluşmasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak ABD, küreselleşme sürecinin günümüz evresinde, ondan en çok yararlanan ülke konumundadır. Ancak küreselleşmeyi kontrolü altında bulduramaz. ABD, küreselleşmeden yararlanır, aynı zamanda küreselleşmenin, ekonomik ve teknolojik olanakları bütün dünyaya yaymasından dolayı gelecekte etkinlik alanı ve hegemonik gücünü aşındıracağını söylemek mümkündür. ABD'nin keyfiliklerine karşı küresel ölçekte bir tahammülsüzlük oluşmaya başlamaktadır. Dünya kamuoyunda, savaş karşıtlığı ve daha adil bir dünya duyarlılığının artması da ABD hegemonyasını aşındıracak önemli gelişmeler üretebilir. 21. yüzyıl ABD'nin istediği gibi davranma özgürlüğünün önüne sert bir set çekme potansiyeline sahip gelişmelere sahne olacaktır. Bir başka anlatımla, ABD hegemonyası, kendisinin uyguladığı yanlış politikalar -özellikle 11 Eylül sonrası hukuki zeminden yoksun, dünyaya askeri güç kullanımı konusundaki dayatmacı politikası- ve küreselleşmenin de etkisiyle sürdürülemez bir konuma gelmektedir.

Küreselleşme tartışmalarında ABD hegemonyasının eleştirisi konusu olması küreselliğin ABD hegemonyasının dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına hizmet eden bir süreç, daha doğrusu küreselliğin ABD hegemonyasının yaygınlaşması olarak anlaşılmasıyla ilgilidir. Bu boyutun iyice vurgulanması gerekir. ABD hegemonyasına karşı eleştirel bir tavır takınmaktan çok sürecin daha iyi anlaşılması önemlidir.

2.2. Karşı Küreselleşme Hareketi

Küreselleşme karşıtlığı olgusunu, "karşı küreselleşme hareketi" olarak ele almanın daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Bu, küresel ölçekte gelişen muhalefet dalgasının da küresel olduğundan dolayı daha gerçekçi olacağını düşündüğümüz içindir. Çünkü bu hareket, küreselleşmeyi tamamen reddeden bir hareket değil,

mevcut küreselleşmenin yarattığı olumsuzluklara karşı bir muhalefet ve alternatif küreselleşme hareketi oluşturma amacını taşımaktadır. Hareketin kendisi de, özellikle 1999 Seattle gösterilerinden de anlaşıldığı üzere küreseldir. Karşı küreselleşme hareketinin temel hedefi, mevcut küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı bir direnç oluşturmak ve küreselleşmeyi denetlemek, yönlendirmek ve dönüştürmektir. Küreselleşmeyi reddetmek, durdurmak ya da geri çevirmek gibi bir hedef, hem gerçekçi olamaz hem de mümkün değildir.

1 Aralık 1999'da Seattle'de, DTÖ'nün toplantısını büyük bir katılımı protesto eden gruplar, dört gün sonra toplantının dağılmasını sağlayarak küreselleşme karşıtı hareketi dünya gündemine taşıdılar. Daha sonra 2000'de Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nu, Nisan ayında Washington'da, Eylül'de de Prag'da Dünya Bankası ve IMF'yi, protesto ettiler. Ve küreselleşme karşıtı gösteriler daha bir çok yerde artarak devam etti. Bu hareketler, dünya sivil toplumunu etkilemeyi başarmak için yeni teknolojileri, medyayı ve özellikle interneti de kullanarak küresel bir alternatif siyasi güç haline gelerek dikkatleri üzerlerine çekmeyi başardılar. Bu alternatif güç 2001'de, 1971'de kurulan Dünya Ekonomik Forumu'na karşı Brezilya'nın Porto Alegre kentinde Dünya Sosyal Forumu'nu örgütlediler ve bu forum alternatif küreselleşme programı hazırlayarak küreselleşme karşıtı hareketin kurumsallaşmasını da sağladı.

Küreselleşme karşıtlığı olgusu, karşı küreselleşme hareketi, alternatif küreselleşme, aşağıdan küreselleşme gibi aynı anlama gelebilecek farklı kavramsallaştırmalarla ifade edilmektedir. Bu hareketin küreselleşme karşıtı olarak adlandırılması, hareketin marjinal bir konumda kalması ve meşruluğunu ortadan kaldırmak için mevcut küreselleşmeyi savunanlar tarafından yapıldı. Yoksa bu hareketi yürütenler tarafından adlandırılmamıştır. Öyle olsa bu, hareketin küresel olma iddiasıyla çelişecektir. Küreselleşmeyi, dünya ölçeğinde toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması ve karşılıklı bağımlılığın artması olarak düşündüğümüzde, bu hareketlerinde bu çerçevede küresel oldukları açıkça ortaya çıkmaktadır. Chomsky'nin de belirttiği gibi, "küreselleşme" uluslararası entegrasyon anlamına gelir. Akli başında hiç kimse "küreselleşme karşıtı" olamaz. "Karşıtlık", adil bir küreselleşme isteyenlere karşı

egemen güçlerin kullandıkları bir kavramsallaştırmadır [Chomsky, 2003: 15].

Mevcut küreselleşmenin yarattığı küresel ölçekli sorunlara dünya toplumunu mahkum eden anlayışlara karşı mücadele eden ve “başka bir dünya mümkün” sloganıyla bu sorunların çözümünü talep eden karşı küreselleşme hareketinin temel hedefleri arasında, neoliberalizmin yarattığı küresel yoksulluk ve zengin yoksul arasındaki uçurumun gittikçe artmasına, hukuki dayanak ve uluslararası meşruiyetten yoksun savaflara, küresel terörizm ve 11 Eylül sonrası gündeme gelen devlet terörüne, insan hakları ihlallerine, çevre kirliliğine karşı mücadele etmektir.

Karşı küreselleşme hareketinin önemli bir boyutu da çok farklı grupları ortak amaçlar için bir araya getirmesidir. Demokrasiye, çevre korumasına, toplumsal sorumluluğa, ekonomik adalete, eşitliğe ve insani dayanışmaya ilişkin ortak değerler etrafında giderek büyüyen hareketin ortak hedefi, insanın ve gezegenin hayatta kalabilmesine ve güvenilir bir gelecek şekillendirmeye başlamasına imkân tanımak için devletler, pazarlar ve şirketler üzerinde yeterli bir demokratik kontrol sağlamaktır [Brecher, vd., 2002: 36]. Küreselleşme karşıtı eylemciler, daha büyük toplulukları seçkin bir azınlığın boyunduruğu altına sokacak olan bağlar değil, evrensel eşitliği, dayanışmayı, çeşitliliği ve özyönetimi geliştirecek olan toplumsal ve küresel bağlar istemektedirler. Bu çerçevede, kapitalist küreselleşmeye, uğrunda mücadele ettikleri eşitlik, farklılık, dayanışma, özyönetim ve çevre bilimsel denge gibi ilkelere ters düştüğünden dolayı karşıdırlar [Albert, 2002: 60-62]. Karşı küreselleşme hareketinin kökleri, küresel sermayenin güçlerini kontrol etme ihtiyacından dolayı derin bir toplumsal gerçekliğe dayanmaktadır. Ekonominin siyasetten öncelendiği son zamanların neoliberal yaklaşımının çıkmaza girdiğini gözlemlemekteyiz. Dolayısıyla geçmişte devletin bireylere ve topluma karşı keyfi tutumunun denetlenmesi mücadelesi gibi, günümüzde de kapitalizmin ve küresel sermayenin yarattığı uçurumdan ve sosyal düzenin çarpıklığından dolayı denetlenmesi mücadelesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdan küreselleşme hareketi, küresel adalet mücadelesi vererek, kurmayı düşündükleri dünyanın temellerini atmaktadırlar. Hareket, insanların ve görüşlerin

çeşitliliği, özel manevi değerleri ve dünyanın kontrolünü yeniden ele geçirme kararlılığı ile güçlenmektedirler. Küresel kapitalizme karşı yürüttükleri muhalefet, toplumun neye benzeyeceğine, ekonominin nasıl işleyeceğine ve sürdürülebilir bir yaşam anlayışının, tüketim ve açgözlülük alışkanlığının yerine nasıl geçebileceğine ilişkin, pek çok değişik fikir ve düşüncenin oluşmasına yol açmıştır [Shaw, McEachern, 2002: 175-76]. Bu yönüyle bu hareketlerin, yeni dünya düzeninin oluşması açısından önemli bir zenginlik oldukları yadsınamaz bir gerçektir.

Küreselleşme sürecine ilişkin tarihsel gerçeklik dünya toplumuna ulusal ve uluslararası sermayenin çıkar alanının daraltılabilesinin, doğrudan doğruya emek güçlerinin iktidarını hedefleyen, sermaye birikimli ve kâr maksimizasyonuna dayalı kapitalist küreselleşmenin önüne set çeken ve bu süreci daha insancıl başka bir dünyaya dönüştürmeyi amaçlayan bir mücadele yoluyla mümkün olabileceğini gösteriyor [Yeldan, 2002b: 33]. Alternatif küreselleşme hareketi bu bağlamda bir ihtiyaca cevap olmak adına önemszenmesi gerekmektedir. Wallerstein'e göre, "tarihsel bir sistem olarak kapitalizm, sınırsız sermaye birikimini yapısal anlamda merkezi ve öncelikli kılmasıyla tanımlanır. Bu da demektir ki kapitalizmin çerçevesini oluşturan kurumlar sınırsız sermaye birikimi peşinde koşanları ödüllendirir, koşmayanları cezalandırır" [Wallerstein, 2004: 200]. Gerçekten de kapitalizm, küresel sermaye birikimine sahip çok küçük bir azınlığı ödüllendirirken, dünya nüfusunun büyük bir bölümünü dışlayarak, eşitsizlik ve aşırı yoksullukla cezalandırmaktadır. Bu bağlamda karşı küreselleşme hareketinin temel hedefi kapitalizmin cezalandırdıklarının bu cezaya razı olmayışını simgelemektedir.

Günümüz küreselleşme sürecinin ekonomik anlamda neredeyse eşitsizlikle özdeşleşme konumuna gelmesi büyük sorunlara neden olmaktadır. Bu küresel ölçekli toplumsal ihtiyaca cevap olmak için alternatif bir küreselleşme hareketinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Küreselleşme süreci, toplumsal küreselleşmenin, iletişimin artmasının, maliyetlerin düşmesinin, bireylerle sivil toplum örgütleri arasında kolayca örgütlenmenin daha olanaklı hale gelmesinden dolayı bu hareketlere önemli bir katkı sağlamaktadır. Şirketler topluluğu olan Dünya Ekonomik Forumu, mevcut küreselleşmenin önemli sembolü iken; toplumsal

hareketler topluluğu olan Dünya Sosyal Forumu da karşı küreselleşme/alternatif küreselleşme veya aşağıdan küreselleşme hareketinin sembolü haline geldiğini gözlemlemekteyiz. 21.yüzyılın yukarıdan küreselleşme ile aşağıdan küreselleşme hareketinin demokratik değerler çerçevesinde çetin mücadelesine sahne olacağını söylemek mümkündür.

Günümüzde başlıca tehdidin, “egemen devletlerin bağımsızlığını aşındıran, topluluk bağları veya sorumluluğu olmaksızın faaliyet gösteren ve dolayısıyla toplumun savunmasız kesimlerinin saadetini tehlikeye atıp, gezegenin hayat destek sistemlerini aşırı baskıya maruz bırakan küresel piyasa kuvvetlerinden gelmekte olduğunu” [Falk, 2003: 201] belirten Falk’a göre, “şimdiki haliyle küreselleşme güçlü bir şekilde denetim karşıtı, müessese karşıtı ve hükümet karşıtı bir dizi tavrı ifade etmektedir” [a.g.e., s. 77]. Küresel sermayenin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin icraatlarını kendisine tabi kıldığını gözlemlemekteyiz. Bunu DTÖ, DB ve IMF aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Alternatif küreselleşme hareketi, küresel sermayeye ve bu sermayenin hizmetindeki kurumlara toplumsal dayanışma değerlerini, mevcut adaletsiz piyasa değerlerine tercih ettiklerini dayatarak, toplumun ekonomiye değil, ekonominin topluma tabi olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Sermayenin kontrolü altında gelişen yukarıdan küreselleşmenin, son çeyrek yüzyılı, yoksulluğun azalmasına değil, büyük bir artışına sahne oldu. Küreselleşen fakirleşmeyi BM’nin İnsani Gelişme Raporları açıkça ortaya koymaktadır. “1999 Raporu’na göre, yaklaşık 1.2 milyar insan aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır” [Rapordan aktaran Brecher, vd., 2002: 26]. Küreselleşme, hem ülkelerin kendi içinde, hem de dünya çapında zenginliğin belirli ellerde yoğunlaşmasına ve fakirliğin artmasında muazzam bir artışa yol açarak büyük bir eşitsizlik yaratmaktadır. Küresel düzeyde finansal deregülasyon, sermayenin uluslararası akışı önündeki engelleri azalttı. Bu da büyük para akışlarına neden oldu ve ulusal ekonomileri başa çıkamayacakları büyük sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Küreselleşme, bireylerin ve halkların demokratik süreçlere katılım yoluyla kendi kaderlerini belirleme gücünü demokrasinin kapsamını daraltarak azaltmaktadır. Küresel ve bölgesel ticaret anlaşmalarıyla, DB ve IMF gibi uluslararası finans kurumları siyasi

İktidarların otoritelerini zayıflatmakta, bu da halka karşı sorumluluğu olmayan bu kurumların halkın kaderini yönlendirmeleriyle demokrasi anlayışını olumsuz etkilemektedir. Küreselleşme, yerel ve küresel düzeyde çevresel tahribata duyarsız kalarak ekolojik felaketi hızlandırmaktadır [Brecher, vd., 2002: 26-28; Rivero, 2003: 45-46]. Küreselleşmenin bu olumsuzlukları küresel düzeyde bir direniş hareketini doğuruyor. Bu direniş hareketi alternatif bir küreselleşme veya aşağıdan küreselleşme hareketine dönüşerek, yukarıdan küreselleşmeye karşı mücadele etmektedir.

Küreselleşmenin halkların iradesini zayıflattığı yönünde endişelerini belirten Dunkel'e göre, "DTÖ'de oluşturulan politikalar üzerinde Batılı hükümetlerle iş çevrelerinin görüşleri özdeşleşmektedir. DTÖ'deki kararların oluşmasının tamamen iş çevrelerinin kontrolüne geçtiği, insanların günlük hayatına müdahale eden bu karar ve uygulamalar karşısında vatandaşların bunları etkileme gücünden yoksun, yani çaresiz oldukları anlayışı böylece yaygınlaştı" [Dunkel'den aktaran Boratav, 2000: 126]. Karşı küreselleşme hareketinin bu gidişata karşı oluşturdukları tepkinin altında yatan haklı gerçeklik bu anlayışı yıkmaktır. Nitekim mevcut küreselleşme karşıtı gösterilerin odak noktası, "sermayenin tahakkümüne ve halkın dışlanmışlığına karşı başkaldırı" idi. Gösterilere katılanlar IMF, DB ve DTÖ'ne karşı "küreselleşme adı altında dünyayı bizim dışımızda biçimlendiremezsiniz. Buna razı olmayacağız" sloganıyla baş kaldırıyorlar. Dikkat çeken sloganlardan biri de demokrasinin tanımını bozarak, "DTÖ halkın, şirketler için, şirketler tarafından yönetimidir" burada demokrasinin içinin boşaltılarak, gerçek anlamından uzaklaştığı ve sermayeye tabi kılındığı vurgulanmaktaydı. Nitekim Chomsky, demokrasinin devletin zorbalığı gibi özel sektörün zorbalığına da yönelik gerçek bir tehdit olduğunu anlayan büyük şirketlerin gerçekte güçlü bir demokrasi istemediklerini belirtmekte ve büyük şirketlerin gerçeği algılayışımızı nasıl bozduğuna işaret ederek, bu pratiği, "şirket propagandasının demokrasiyi dinamitleyici büyümesi" olarak tarif etmektedir [Chomsky'den aktaran Fox, 2002: 25].

Sloganik düzeyde küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı çıkmak yetmez, büyük bir mücadele gereklidir. Sosyalist Enternasyonal'in New York deklarasyonu'nda

belirtildiği gibi, “Piyasalar insanlar içindir, insanlar piyasalar için değil”. Küreselleşme karşısında temel insan haklarının, bu arada sosyal hakların ve çevre standartlarının korunması, fırsat eşitliğinin sağlanması, piyasa mekanizması ve ulus ötesi şirketler karşısında demokrasinin güç yitirmemesi dünya düzeni açısından yaşamsal önemdedir [Şenatalar, 2003: 90]. Küreselleşmenin olumsuz etkilerini azaltmak için, bu alanlarda asgari standartların küresel düzeyde benimsenip uygulanması gerekmektedir.

2001’de Cenova’da gerçekleşen küreselleşme karşıtı gösteriye dünyanın her tarafında bir çok farklı grup protesto eylemi gerçekleştirdi. Eylemciler, az gelişmiş ülkeler için borç affı, finans piyasalarının kontrol edilmesi, finansal işlemlere vergi konması, dünya ticaret düzeninde değişiklikler ve işsizliğe karşı önlemler talep ederken, sosyal devletin ortadan kaldırılmasını, insan hayatının metalaştırılması ve doğanın yağmalanmasını protesto ederek mevcut küreselleşmeye karşı çıktılar. Kısaca bu hareketler içinde en önemlisi olan Attac³ Fransa Başkanı Bernard Cassen’in sözleriyle: “Mesele geleceğimizi tekrar kendi ellerimize almaktan başka bir şey değil” [Cassen’den aktaran Grefe, vd., 2003: 16]. Mevcut küreselleşme karşıtı düşüncelerin en önemli dayanağını yoksul ülkelerin daha yoksullaştığı, zengin ülkelerin de gittikçe zenginleştiği tezi oluşturmaktadır. Son zamanlarda bu konu ekonomik büyüme araştırmacılarının en önemli araştırma konularından biri olmuştur. Bir çok ampirik çalışmanın gösterdiği de küreselleşme karşıtlarını haklı çıkarır ölçüdedir [Özdemir, 2002: 242]. Bu bağlamda, küreselleşmenin az gelişmişliği körüklediği, gelişmişlikle arasındaki uçurumu arttırdığını söylemek mümkündür. Çünkü bu haliyle küreselleşmenin, gelişmiş ülkelerin tekelinde olduğunu gözlemlemekteyiz.

Karşı küreselleşme hareketinin, daha iyi yaşam koşulları, eğitim, sağlık ve barınma hakları, ücretlerin korunması gibi, toplumun gündelik hayatında yaşadığı çelişkileri, sorunları yansıtan bir program hazırlayarak sonuç elde edebileceğinin önemini belirten Sarti’ye göre, hareket, dünyanın dört bir yanında önemli bir etki alanı yaratmış durumda, ayrıca “yeni bir dünya” için mücadelenin gerekliliğini çok geniş

³ 1998’de mevcut küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı mücadele etmek amacıyla Fransa’da kurulan ve dünyanın bir çok ülkesinde örgütlenen bir sivil toplum hareketidir.

toplumsal kesimlere anlatabilecektir [Sarti, 2001: 150]. Teknolojideki gelişmelerin bilgi akışını hızlandırması ve medya ve uluslararası iletişim ağlarının da etkisiyle, dünya toplumunun küreselleşmenin yarattığı büyük eşitsizliklerin farkına varmalarını sağlamaktadır. Bu da, bu durumdan olumsuz etkileneceğini düşünen insanların buna karşı mücadelesini yaratmaktadır. Dolayısıyla, demokratik bir tepki göstermeleri veya olumsuz gidişatı protesto etmeleri bu insanların en doğal hakkıdır. Başka bir ifadeyle karşı küreselleşme hareketini, mevcut sorunların varlığı ve bu sorunlara gerekli çözüm ihtiyacı bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

Jameson, küreselleşmenin olumsuzluklarını vurgulayarak, büyük ölçüde ABD'nin dünya hegemonyasına hizmet ettiğini belirtmektedir. ABD'nin nükleer silahları sadece kendisinin kullanabilmesi, insan hakları ve demokrasiyi kendi istediği tarzda dünyaya yayması, göçmenliğe ve emeğin serbest dolaşımına sınırlamalar getirmesi, serbest piyasanın tüm dünyada propagandasının yapılması ABD'nin çıkarlarıyla özdeşleşmekte ve ABD bu çıkarlarını korumak için adeta dünya jandarmalığı rolünü üstlenerek bunları tüm dünyaya kendi çıkarlarını maksimize edecek şartlarda dayatmaktadır [Jameson, 2000: 40]. Bu çerçevede Jameson'un endişesinden çıkan sonuç, küreselleşme sürecinin sermaye ve Amerikan'ın çıkarlarını dünya ölçeğinde genelleştirilmesini ifade ettiğidir. Dolayısıyla ABD hegemonyasının dünya barışını tehdit ettiğini ve küreselleşmeyi kendi lehine yönlendirdiğini düşünenler bu çerçevede de küreselleşmeye karşı çıkmakta ve ABD hegemonyasını kabullenmemektedirler. Özellikle 11 Eylül sonrası küreselleşme eleştirilerinin yoğunlaştığı konu, küresel düzenin ve kurumlarının mevcut yapısıyla büyük oranda ABD'nin yararına işlediği üzerinedir. Bu düşünceden hareketle gelişmekte olan ülkelerde birçok yazar ve aydının, küreselleşmeyi 21. yüzyılın emperyalizmi olarak değerlendirdiklerini gözlemlemekteyiz.

Küreselleşme sürecine , ticaretin küreselleşmesi çerçevesinde yaklaşanlar Hines'e göre, karşı çıkışlarını üç noktada gerekçelendirmektedirler. Bunlar:

1- Hükümetlerin kendi vatandaşlarının haklarını spekülâtif yatırımcılara ve uluslararası şirketlere devretmesi;

2- Uluslararası ticaret uğruna ücretlerin, sosyal refahın ve çevresel düzenlemelerin erozyonu;

3- Tek tip tüketici kültürünün dünya çapında empoze edilmesi [Hines'ten aktaran Toprak, 2001: 32]. Gerçekten de 20. yüzyılın son zamanlarına kadar, sermaye dünya çapında hiç bu kadar büyük bir nüfuza ve kendi çıkarlarını bütün uluslara empoze etme yeteneğine sahip olmamıştı [Löwy, 2002: 143]. Bu bağlamda küresel ortamın güçlü devletlerin ve çokuluslu şirketlerin özgür ve egemen olmalarına hizmet ettiği düşünülebilir. Nitekim büyük ve güçlü devletlerle, çokuluslu şirketlerin küresel bir ortam yaratmak istediklerini vurgulayan Manisalı'ya göre, bunların dünyanın tek pazar haline gelmesini istemeleri aynı zamanda bu tek pazarın yöneticileri de olmak istemelerindedir. Bunu sağlayacak ekonomik güç, mali piyasalar, üstün teknoloji ve askeri güç bunların elindedir. Bu bütünüyle antidemokratik bir yapılanmadır [Manisalı, 2001: 11]. Çünkü böyle bir yapılanma dünya toplumunun büyük bir bölümünü dışlamaktadır. Günümüz demokrasi anlayışının liberal demokrasiden, katılımcı demokrasiye geçiş eğiliminde olduğunu düşündüğümüzde, bu yapılanmanın krize girdiğinin gözlemlendiğini belirterek, bunun umut verici bir sürece işaret ettiğini söylemek mümkündür.

11 Eylül sonrası karşı küreselleşme hareketinin şiddete başvurmadan kendisini daha iyi anlatabileceğini belirten Kirişçi'ye göre, “küreselleşmenin olumsuz yanlarını daha barışçı yollarla gündeme getirme çabası oluşacak. Öte yandan küreselleşmeye karşı olan çevrelerin gündeme getirmeye başladığı sorunlar, 11 Eylül sonrasında daha bir ciddiye alınmaya başlandı. Sonuç olarak, 11 Eylül olayları küreselleşmeye karşı olan çevrelerin gündeminin önemli bir kısmının meşru olduğunu gösterdi” [Kirişçi, 2002: 101]. Bundan öncede küreselleşmenin doğurduğu sorunlar, mevcut küreselleşmeyi savunanlar tarafından gündeme getirilmiştir. Nitekim 1996 G7 zirvesinin sonuç bildirgesi “Herkesi Fayda Sağlayacak Bir Globalleşmeyi Başarmak” başlığını taşıyordu. Zirvede gelişmiş ülke liderleri, küreselleşmenin belli gruplar için sıkıntı doğurduğunu kabul ederek şunu ifade ettiler, “karşılıklı bağımlılıkların bunca arttığı dünyamızda, iktisadi büyümenin nimetlerinin mümkün olduğunca yaygın bir şekilde dağıtılmasının ve hem kendi ekonomilerimizdeki kimi birey ve grupların, hem de belli ülke ve bölgelerin küreselleşmeden dışlanması riskinin mümkün olduğunca

azaltılmasının hepimizin menfaatine olduğu aşikârdır” [Rodrik, 1997: 17]. Yine 2001 Ocak ayı sonunda Davos’ta toplanan Dünya Ekonomik Forumu toplantısında da mevcut küreselleşme karşıtı hareketlerin daha önceki tepkileri dikkate alınmışçasına, küreselleşmenin yarattığı eşitsizlikler ve buna gösterilen tepkiler toplantının gündemine yansımıştı ve toplantının ana konusu “küresel uçurumları kapatmak” şeklinde belirlenmişti. Ancak bunlar pek inandırıcı olamadılar. Çünkü büyük sermaye sahiplerinin kendileri bu sorunlardan çoğuna sebep olurken ve bu sorunların onlara yarar sağladığı gerçeği ortadayken, çözümün bunlar tarafından gerçekleştirilmesini beklemek pek gerçekçi gözükmemektedir. Yani yukarıdan dayatılan küreselleşme anlayışıyla sorunlar çözülemez, ancak tabandan büyük bir örgütlü muhalefetle karşı küreselleşme hareketlerinin mücadelesi sorunların çözümünü dayatarak gerçekleştirebilir ve bu daha gerçekçi gözükmemektedir.

Küreselleşme sürecinde gidişatı savunanlar ile bundan memnun olmayanlar arasında yaratıcı bir gerilim olduğunu belirten Falk’a göre, “tepeden inme küreselleşme, modernist bilincin en son safhasıdır; küresel refaha katkıda bulunmak üzere teknolojiye ve iktisadi büyümeye dayanır; söz konusu refah da, esas olarak beşeri tatmine dair maddeci ve elitist yorumlar çerçevesinde anlaşılır. Tabandan gelen küreselleşme, yeniden inşacı postmodernizmin keşif safhasıdır; popüler girişimi, ahlâki kaygıları ve insan kaderine dair ruhani yorumları vurgular” [Falk, 2003: 147]. Karşı küreselleşme hareketini, tepeden dayatılan küreselleşmeye karşı aşağıdan gelişen küreselleşmenin bir tepkisi olarak yaklaşan ve aşağıdan küreselleşmeyi önemseyen Falk’a göre, “bu, çevre, insan hakları ve gelişme gibi hususi alanlarda siyaseti etkilemeye çalışan ulus ötesi sosyal güçlerin faaliyetlerinin bir ürünüdür. Bu aynı zamanda ‘küresel sivil toplum’ terimini bir bütün olarak meşrulaştıran bir ilişkiler ağı dizisini makul bir biçimde oluşturma projesini ilerletmek için yapılan bir teşebbüsü de temsil eder” [a.g.e., s. 89]. Reformist olsun radikal olsun, karşı küreselleşme hareketlerinin taleplerinin çoğu, küresel bir sivil toplumculuktan esinlendiği, şirketlerle, DTÖ, DB, IMF gibi uluslararası kurumları demokratikleştirmeye, çevre ve insan haklarına daha duyarlı hale getirmeye yöneldiğini söylemek mümkündür [Review’den aktaran Çoban, 2002: 148]. Bu bağlamda karşı küreselleşme hareketinin tepkisi çokuluslu şirketlere ve onların

denetiminde olduğunu düşündükleri DTÖ, DB ve IMF gibi kurumlara, dolayısıyla kapitalizme ve onun taşıyıcı anlayışı olan neoliberalizme karşı olduğu söylenebilir.

Karşı küreselleşme hareketleri, DTÖ, DB ve IMF'e karşı, 2001'de Dünya Sosyal Forumu'nu (DSF) örgütleyerek taleplerini dile getirmişlerdir. Forumun devamı için Organizasyonlar Komitesi tarafından rehberlik edecek ilkeler kabul edilmiştir. Bunlardan önemli olan birkaç tanesini şöyle sıralayabiliriz:

1- DSF, neoliberalizme, dünyaya sermayenin hükmetmesine, emperyalizmin her çeşidine karşı olan ve hem insanlar arası, hem insanlar ile yerküre arasında yapıcı ilişkilerin olduğu küresel bir toplum inşa etmeyi amaçlayan grupların ve sivil toplum hareketlerinin, eleştirel düşünce, demokratik fikir tartışması, öneriler oluşturulması, serbest deneyim alışverişi ve ortak etkili faaliyetler kurgulanması amacıyla bağlantılar kurulması için açık bir buluşma yeridir.

2- DSF, "Başka bir dünya mümkün" söyleminin kesinliğiyle, kalıcı bir alternatif arayışı ve inşası sürecine dönüşmeye başlıyor. Bir süreçtir ve yapılan tüm toplantıların uluslararası bir boyutu vardır.

3- DSF' da önerilen alternatifler, büyük uluslararası şirketler ve onlara hizmet eden uluslararası kurumlar tarafından yürütülen küreselleşme sürecine bir karşı duruş içindedir. Bu alternatifler dayanışma içinde oluşturulmuştur. Dayanışmanın küreselleşmesi, insan haklarına, çevreye saygı gösteren, toplumsal adalet, eşitlik, halkların bağımsızlığı için hizmet eden bir uluslararası demokratik sistem ve kurumlar üzerine inşa edilecektir.

4- DSF, çoğulculuk ve çeşitliliğe önem veren, devletçilik, merkeziyetçilik ve particilikten uzak bir ortamdır; başka bir dünya inşa etmek amacıyla, yerel ve küresel düzeyde somut eylemlilikler içinde bulunan örgüt ve hareketlerin, merkeziyetçi olmayan bir biçimde birbiriyle ilişkiye geçmesini sağlar. Ancak kesinlikle, dünya sivil toplumunu temsil eden bir oluşum ya da kurum olma amacını gütmemektedir.

5- DSF, ekonomi, tarih ve gelişmeye dair totaliter ve indirgeyici yaklaşımlara ve devlet tarafından toplumsal kontrol adına şiddet kullanılmasına karşıdır. İnsan hakları, doğrudan demokrasi, barış ilişkileri, insanlar, etnik kimlikler, halklar ve cinsiyetler arası eşitlik ve dayanışmaya saygıyı ön planda tutar.

6- Bir tartışma platformu olarak DSF, sermayenin hakimiyet araçları ve

mekanizmaları, bu hakimiyete direniş yolları, kapitalist küreselleşme sürecinin olumsuz boyutlarıyla, küresel düzeyde yarattığı sosyal eşitsizlik sorunlarına getirilebilecek alternatif öneriler üzerine derin düşünceyi teşvik eden bir fikirler hareketidir. Küresel bağlamda aktif bir katılım ve dayanışma içinde yeni bir dünya yaratma mücadelesi içindedir.

Aşağıdan küreselleşme, geniş ölçüde paylaşılan küresel yada uluslararası normları hayata geçirmeyi amaçlayan bir harekettir. Yukarıdan küreselleşme, neoliberalizmin her soruya piyasa cevabını dayatırken; çeşitlilik alternatif hareketin özüdür. Aşağıdan küreselleşme programı büyük ölçüde, insanlara kendi farklı ve deneysel yaklaşımlarını yerel, ulusal ve bölgesel düzeylerde demokratik biçimde geliştirme imkânı tanıyan bir araçtır [Brecher, vd., 2002: 90-91]. Brecher, Costello ve Smith aşağıdan küreselleşme hareketinin taleplerini özetle şöyle sıralamaktadırlar:

- 1- Üçüncü Dünya halkları ve ulusları, küresel ekonominin geleceğine dair karar alma mekanizmalarına dahil edilmeli. Karar alma süreçlerini zengin ülkeleri temsil eden DB, IMF ve G8 (Gelişmiş sekiz sanayi ülkesi grubu) gibi örgütlenmelerin tahakkümü dışına taşınmalı.
- 2- Uluslararası ticaret kuralları, yoksul ülkelerin kalkınmasına yardım etmeyi hedeflemeli.
- 3- Küresel kuralların aynı zamanda bütün ülkelere uygulanacak asgari insan haklarını, iş gücü, çevre ve sosyal standartları tesis etmesi gerekir; böylece ülkelerin kendi halklarını ve çevreyi istismar ederek birbirleriyle rekabet etmeye zorlanmaları engellenmiş olur.
- 4- Uluslararası kurallar, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek ulusal politikalar tesis etmesine imkân tanınmalı.
- 5- Kaynaklar planlı bir şekilde zengin ve yoksul arasındaki uçurumu azaltmak için kullanılmalı, Tobin Vergisi⁴ konmalıdır.
- 6- Küresel siyasetin, yoksul ülkelerin bilgi ve teknolojiye erişmesini geliştirmeyi amaçlaması gerekir. Bu taleplerin yerine gelmesi uluslararası kurumların ve gelişmiş ülkelerin oluşturduğu iktidar bağının direnişiyle karşılaşacaktır. Ancak bu talepler,

---

⁴ Tobin Vergisi, finansal spekülasyonları azaltmak ve aynı zamanda uluslararası gelir sağlamak amacıyla tasarlanmış, uluslararası finans işlemleri üzerinden alınması öngörülen küçük bir vergi. Aslen Nobel Ödülü sahibi ekonomist James Tobin tarafından önerilmiş ve onun adını almıştır.

dünya halklarının çıkarlarıyla ve dünya yoksullarının koşullarının iyileştirilmesini öngören ahlâki zorunlulukla uyum içindedir [a.g.e., s. 84-86]. Bu bağlamda aşağıdan küreselleşmenin temel hedefini adil ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirme olarak ifade edebiliriz.

Günümüz küreselleşmesinin yeni bir süreç olduğu, geçmişten çok farklı ve bir kopuşa işaret ettiği, nesnel, kaçınılmaz ve geri dönüşü olmayan bir süreç olduğu ile ulus-devletlerin sonuna işaret ettiği gibi hususlar ileri sürülmektedir. Ancak burada unutulmuş önemli bir husus, küreselleşme tercih tanımayan bir süreç de değildir [Yılmaz, 2004: 299]. Nitekim son zamanlarda küreselleşmenin yarattığı olumsuzluklara karşı gösterilen tepkilerin, alternatif bir küreselleşme dalgası yaratmakta olduğu gerçeğini gözlemlemekteyiz. Bu bağlamda ekonomiyi siyasetten önceleyen anlayışlara dayanarak ulus-devletlerin sonunun geldiği yaklaşımı, küreselleşmenin yarattığı sorunlarda önemli bir paya sahiptir. Dolayısıyla mevcut küreselleşmeye olan tepki, bu anlayışı da içine almakta ve ekonomiyi siyasetin yönlendirmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Sosyal devlet ve sosyal politikalar önemlerini korumaktadırlar. Sorunların çözümü ulus-devletlerden talep edildiğine göre, bunların sonunun geldiği düşüncesi pratikte gerçekçi gözükmemektedir.

Sonuç olarak küreselleşme sürecinin hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Herkes için fayda sağlamamakta, bazıları için fayda sağlarken bazıları için de sorunlar getirmektedir. Her gelişmenin olduğu gibi küreselleşmenin de kazananları ve kaybedenlerinin olması kaçınılmazdır. Ancak önemli olan sorunları en aza indirmek için toplumsal pratikler geliştirmek ve hayatı bütün insanlar için daha yaşanılabilir kılmaya mücadelesi vermektir. Karşı küreselleşme hareketini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Küreselleşmenin yarattığı sorunlara karşı herkesin sorumluluk duyması ahlâki bir ilke olmalıdır. Güçlü devlet iktidarları ve uluslararası kurumlar, karşı küreselleşme hareketinin taleplerini anlamalı ve küreselleşmenin yarattığı sorunların çözümü için onlarla işbirliği yapmalıdır. Dünyada gelişen küresel sivil toplumun tepkisi önemsenmeli ve daha adil bir dünya için katılımcı demokrasi anlayışı gereği küresel

bir işbirliği ve uzlaşma zeminine ortam hazırlanmalıdır. Böylece hem katılımcı demokrasiyi küresel ölçekte işlevsel kılmak, hem de sorunların kaosa dönüşmesini engellemek mümkün hale gelebilir. Bu aynı zamanda insanların hayatı birlikte yaşamalarının bir biçimi olarak ve insani değerleri öne çıkaran bir anlayışla, yeni dünya düzenin kurulmasına da önemli bir katkı sağlayabilir.

2.3. Küreselleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler

Küreselleşme süreciyle birlikte önemsenmesi gereken bir gelişme de göç ve göçmenlerin durumudur. Küreselleşmenin ekonomik, kültürel, teknolojik, siyasi açıdan dünya ölçeğinde bir yoğunlaşmayı, karşılıklı etkileşimi ve sınırsızlığı getirdiği anlamında ele alındığında, bu durumun göç ve göçmenler için aynı anlamı ifade etmediğini görürüz. Yani bütün devletler küreselleşmenin saydığımız yönlerine büyük oranda sınırlarını açmışken, aynı şey insanların uluslararası akışı için söz konusu değildir. İnsanlar başka ülkelere gittiğinde pasaportlara vize verilmesi zorunluluğuyla karşılaşmaktadırlar, yani o ülkeye giriş izni alması istenmektedir. Çoğu devletler bu konuda çok katı davranarak dış göç almayı kabul etmemektedir.

Küreselleşme sürecinde göç ve göçmenlik tartışmaları, daha çok kapitalizmin dünya ölçeğinde yeniden yapılanması çerçevesinde, sermaye ile emek ilişkisi bağlamında yürütülmektedir [Erbaş, 2002: 173]. Burada özellikle küreselleşmenin farklı boyutları arasında bir çelişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü uluslararası akışlarda, sermayenin küresel dolaşımı konusunda bir serbestlik olmasına rağmen, emeğin veya işgücünün aynı ölçüde serbest olmadığı görülmektedir. Göçmenlerin gelir dağılımı üzerinde ülkelere göre olumlu ve olumsuz sonuçları olabilmektedir. Göçmenlerin kendi ülkelerinde sorun olabileceği endişesi ve çoğu devletin bir göçmen politikası olmadığı için bazı devletlerde işgücü ihtiyacı ve başka devletlerde de büyük işsizlik olmasına rağmen bu konuda bir işbirliğine gitmemektedirler.

Uluslararası insan dolaşımının toplumsal sınıflara göre farklılık taşıdığını da söylemek mümkündür. Sermaye sahipleri ve üst tabakadan insanların serbest olarak dolaştığı, ancak alt tabakadan ve işsiz insanların serbest olmadığı görülmektedir. Bu

durum dolaşım serbestisi olanları daha özgür kılmakta, buna karşı bu imkanı olmayanlar farklı yöntemlerle bu dolaşımı denemektedirler. Özellikle işsizliğin yoğun olduğu Üçüncü Dünya ülkelerinde, Avrupa'ya büyük bir kaçak göç talebinin olduğu görölmektedir. Bunda buralarda çatışma ve savaş ortamının hiç eksik olmamasının da büyük etkisi var. ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahalesi sonucu buralardan Avrupa'ya bir çok kaçak göç girişimlerine tanık olmamız bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ulusal ekonomik ve sosyal problemlerin yanı sıra uluslararası ilişkilerde de önemli bir rol oynayan göçmenler, başlıca yurt dışına giden ve yurda gelenler olarak iki ayrı kategoride ele alınabilir. Yurt dışına giden göçmenler, genellikle, ülkedeki işsizlik ve nüfus patlaması sonucudur. Ülke ekonomisi üzerindeki baskıyı hafifletirler. Ayrıca gittikleri yerde ülkeler için bir potansiyel olurlar ve gereğinde maddi ve manevi yardım unsurudurlar. Ülkeye gelen göçmenler ise, ekonomisi zayıf ülkelerde büsbütün bir ekonomik baskı unsuru olurlar. İşsizlik, meskensizlik problemlerine konu teşkil ederler. Çeşitli ekonomik ve sosyal zorlukların kaynağı olabilirler. Bazı ülkeler ise insan gücü sağlamak için göçmen kabul politikası izlemektedirler (ABD, Avusturya, Kanada) giden ve gelen göçmenlerin kalifiye iş ve sanat sahibi olmaları da ülkenin ekonomik hayatı üzerinde etkiler yaratmaktadır [www1: geocities, 29.04.2004].

İkinci Dünya Savaşı sırasında çatışmaların gelişmesine göre çeşitli kitlesel göçler olmuştur. Savaş sonrasında 1948'de Filistin'de İsrail'in kuruluşu ile yüz binlerce kişi bu topraklardan Arap ülkelerine iltica veya göç etmişlerdir. İsrail'in kuruluşu ile çeşitli ülkelerde bulunan yüz binlerce Yahudi de buraya göçmüş ve göçmektedirler. Yine 1947'de Pakistan-Hindistan ayrılmasından sonra milyonlarca kişi karşılıklı göç etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonunda Doğu Almanya'dan batı yönündeki bölgelere 14 milyona yakın kişi göç etmişti. Göç hareketleri tehlike ve zorluklar karşısında veya baskı neticesi olabileceği gibi, iki ülke arasında karşılıklı nüfus değişimi şeklinde anlaşmalarla da olabilir [a.g.m.].

Ulusalıcı görüşlerin, sermaye ile emeğin koşulları arasında köklü bir çelişki olduğunu

saptadıklarını ve sermaye dünya çapında serbestçe dolaşırken emek ulusal sınırlar içinde hapsolmuştur. Bu yüzden sermaye ulus-devleti terk etmiştir, oysa işgücü veya işçi ulus-devletin içindedir ve onu koruma mücadelesi verir. Savran, bu görüşe karşı çıkarak, günümüzde, sermayenin dünya çapında serbestçe dolaşmasına karşılık emeğin ulusal sınırlara hapsediği tezinin doğru olmadığını belirtir. O'na göre, "Uluslararası işgücü akışkanlığı vardır, ancak uluslararası burjuvazi sermaye akımlarını serbestleştirip, bunları teşvik ederken, işgücü akımının önünü kesmek için gittikçe daha sıkı tedbirler almaktadır". Dolayısıyla çelişki politikadadır, kendiliğinden süreçler düzeyine ait değildir. Elbette, çok dikkatli bir politik çerçeve içinde, başka her türlü akımın serbestleştiği bir çağda işgücünün serbest dolaşımını da savunmak gerekir [www2: Savran, 29.04.2004].

İşçi göçünün hem göç alan, hem de göç veren ülkelerin ekonomik, politik ve kültürel hayatı üzerinde güçlü etkileri var. Ekonomik açıdan göç veren ülkeler açısından en önemli faktör işçi dövizleridir. Ülkelerine geri dönen işçiler biriktirdikleri gelirlerini yatırıma dönüştürebilmektedirler. Politik açıdan da ulusal politikaya önemli imkanlar veya sorunlar yaratabilmektedirler. Kültürel açıdan ise, farklı kültürler arasındaki etkileşimi arttırmaktadırlar. Göçmen işçilerin çoğu kez son derece zor koşullarda ve ucuz işgücü olarak çalıştırılmaları da önemli bir sorundur.

Göçmenler bu günlerde özellikle zengin ülkelerde pek gözde değiller. Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Avustralya-Asya'da yerli sakinler göçmenler hakkında üç şey düşünüyorlar:

- 1- Göçmenler esas olarak kendi ekonomik durumlarını iyileştirmek için geldiler.
- 2- Göçmenler daha önceden beri burada olanların gelir düzeylerini, hem daha düşük ücretler kabul ederek hem de devletin sağladığı refah yardımlarından yarar elde ederek düşürdüler.
- 3) Göçmenler toplumda "sorunlar" yaratırlar, çünkü hem ötekilere yükütlüler, hem küçük ya da büyük suçlara karışmaya daha yatkındırlar, hem de kendi geleneklerini sürdürmede ısrarlıdırlar ve geldikleri ülkelerde karışık-kaynaşmada başarısızdırlar [www3: Wallerstein, 29.04.2004]. Göç alan devletlerin vatandaşlarının bu anlayışa sahip olmaları normal karşılanmalıdır. Gerçekten de göç edenler ekonomik

durumlarını düzeltmek için gitmekte, gittikleri yerde işgücünü ucuzlatmakta ve çeşitli sorunlar yaratmaktadırlar. Ancak işgücü ihtiyacı olan devletler bu sorunları çözmek için politikalar geliştirmelidirler. Küreselleşme süreciyle beraber çok kültürlülük anlayışının benimsenmesi sorunların çözümüne önemli katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, göçmenlerle, yaşadıkları devletler arasındaki problemlerin çoğu çok kültürlülük politikaları çerçevesinde çözülmekte, demokratik değerler gereği çok kültürlülük politikasının benimsenmesi, farklılıklara karşı saygı ve haklarının güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Ancak göçü sadece ekonomik gerekçelere dayandırmak eksik bir yaklaşım olur. Göçün yaşanmasında güvenlik, din, ırk vb. faktörlerde önemlidir.

Wallerstein'e göre, "ilginç bir siyasi gidiş-geliş devam etmekte. Zengin devletler düzenli olarak yasal ve yasadışı göçmen girişi için daha fazla engeller çıkarıyorlar. Ve kâr amacı güden kaçakçılar ve ucuz işgücü arayan işverenler tarafından teşvik edilen göçmenler gelmeye devam ediyorlar. Ve bir kenarda da göçmenlere karşı adaletsizliği ve çoğu zaman sert davranışları hafifletmeye çalışan bazı görece küçük gruplar var. Bunun durumun sonucunda, daha fazla göçmen ve göçmenler hakkında daha fazla şikayet. Kanaatimce eğer bir ülke serbest göçe izin verip diğerleri vermezlerse, o ülke büyük olasılıkla bir göçmen akımına uğrar. Ama eğer herkes yaparsa dünya çapında daha rasyonel ve daha az tehlikeli ve daha az muhalefetin olduğu, şu ankinden birazcık daha fazla bir göç hareketinin olacağıdır" [a.g.m.]. Wallerstein'in bu düşüncelerinin gerçeği yansıttığı söylenebilir.

Küresel dünyanın gelişmiş ülkeler lehine yapılandırıldığı önemli göstergelerinden biri de mal ve sermaye akışı serbestleşirken göçe sınır getirilmesidir. Böylece az gelişmiş ülkelerin sorunları, işsizliği ve yoksulluğu kendi sınırlarında sıkıştırılmak sureti ile geçmişte fakirliğin yenilmesinde önemli bir faktör olan göç sınırlanırken, fakir ülkeler önemli bir araçtan yoksun olmakta, küreselleşmenin gelişmiş ülkeler lehine yapılandırıldığı kanaatini pekiştirmektedir [Yılmaz, 2004: 394]. Bu da küreselleşmeye karşı tepkilere sebep olmaktadır.

Küreselleşme sürecinde yoksulluk ve işsizliğin bunca arttığı günümüzde göç ve göçmenlerin durumu ve onlara olan yaklaşım daha da belirsizleşmektedir. Bu bağlamda, büyük nüfuslu ve işsizliğin yüksek olduğu Türkiye'nin AB'ye girmesi sürecinde de bu kuşkuların olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Yakın gelecekte işgücüne ihtiyacı olmayan devletlerin, göç karşısında sınırlarını koruyucu ve katı bir politika izleyecekleri düşünülebilir. Sonuç olarak, uluslararası işgücü akışının sermaye akışı kadar serbest ve açık olmadığını söylemek mümkündür. Yani insanların küresel ölçekte uluslararası serbest dolaşımı ticaret ve turizm ile sınırlı kalacağı, aynı şeyin istihdama yönelik işgücü açısından söylemenin güç olduğunu gözlemlemekteyiz.

3. KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL BOYUTU

Küreselleşmenin siyasal boyutu üzerinde yoğunlaşabilmek için küreselleşme süreci ile birlikte siyasal anlamda meydana gelen derin değişim ve dönüşümün ulus-devlet yapısı, insan hakları, sivil toplum, yeni demokrasi anlayışı, yeni yönetim anlayışı, yerelliğin küreselleşmeyle eş zamanlı öneminin artması ve bütün bu gelişmeler ışığında yeni dünya düzenine etkilerini ortaya koymak gerekmektedir.

Bu süreçte ulus-devletlerin, yaşanan bu büyük değişim ve dönüşüm sürecinde merkeziyetçi yönetim yapılarından kaynaklanan geleneksel işlevlerinin büyük çoğunluğunu yitirdikleri, çok uluslu şirketlere bağımlı kaldıkları, eskisi kadar güçlü olmadıkları, siyasetin ekonomi karşısında etkinlik ve yönlendiriciliğini kaybettiği ve ekonomiye bağımlı hale geldiği iddialarına karşılık hala uluslararası ilişkilerin ve dünya siyasetinin en önemli aktörü olduğu ve dünyaya yön veren temel kurumun siyaset kurumu olduğu tezini ileri sürerek çalışmayı sürdüreceğiz. Kısaca çalışma, küreselleşme sürecinin ulus-devleti ortadan kaldırmadığı, önemini daha da artırdığı ve işlevsel kıldığı üzerinde odaklandırılarak sürdürülecektir. Bu çerçevede siyasal anlamda küreselleşmeyle gelen değişim ve dönüşüm vurgulanacaktır.

Küreselleşme sürecinin, siyasal alanı global/ulusal/yerel etkileşim eksenine doğru genişleten ve bu anlamda da siyasal özne olma konumunu devlet/parti dışına taşıyarak yaygınlaştıran yeni bir siyaset anlayışının ortaya çıkması için uygun bir zemin hazırlaması [Keyman, 2000a: 31] ve ulus-devlet egemenliğinin sürecin yeni aktörleri ile paylaşılması, meşruiyet kazanmanın dünya ölçeğinde olması ve uluslararası sisteme sivil toplum örgütleri, çokuluslu şirketler, uluslararası örgütler ve bireyler gibi yeni aktörlerin dahil olması kesinlikle ulus-devletlerin önemlerinin ve işlevlerinin azalması anlamına gelmeyeceği belirtilmesi gereken önemli bir husustur. Aksine günümüzün bu denli yoğun ilişkiler ağının belli bir düzen kazanmasında ulus-devletler sigorta işlevi görmektedirler. Gerek yapısı gerekse işlevlerinde meydana gelen değişimler hangi boyutlarda olursa olsun ulus-devletlerin içinde olmadığı bir dünya siyaseti düşünülemez. Nitekim dünya siyasetinin ulus-devletler üzerinde işlediği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Gerçektende ulus-devletin henüz bir alternatifi yoktur. Ancak küreselleşmekte olan dünyada ulus-devletin, gelişen ekonomik-ticari ve toplumsal ilişkiler ağı ile güvenlik sorunu karşısında yetersiz kaldığı yolunda ciddi eleştiriler vardır. Örneğin nükleer silahlardan dolayı ulus devletler tek başlarına güvenlik sağlayamazlar. Ama buna rağmen ulus-devlete alternatif olacak başka bir yapılanmaya şans tanınmaz [Canbolat, 2002: 9]. Bu kesinlikle ulus-devletlerin dışa kapanmaları anlamına gelmez. Bir dünya devleti yaratma küreselleşme süreci için yakın bir ihtimal görünümünde değil, ancak, bu anlamda zemininin oluşturulması çabalarından söz edilebilir. Bu bağlamda, dünya toplumlarının ortak değerler etrafında birleşerek bir dünya toplumu ve dünya devleti oluşturma şartları gerçekleşirse o zaman ulus-devletlerin ortadan kalkabileceğini söyleyebiliriz. Bu şartların olduğu bir dünya özlemi taşımakla birlikte bunun henüz uzak bir ihtimal olduğunu söylemek gerçeğe daha yakındır. Yani ulus-devletlerin, 21. yüzyılın da temel belirleyicileri ve en önemli aktörleri olma konumlarını sürdüreceğini söylemek mümkündür.

Siyasal küreselleşme, yeni yönetim paradigmasının yönetim anlayışıyla, çok aktörlü, katılımcı demokrasi anlayışının yaygınlaşmasıyla paralel gelişen bir süreçtir. Grugel'e göre politik küreselleşme, geleneksel devlet sisteminin sonu ve aşağıdan küreselleşme yoluyla kozmopolitan demokrasi için bir fırsat, küresel kurum ve devletlerin normatif ilkelerini yeniden düzenleyecek, küresel sivil toplum ve toplumsal hareketlerin yetkilendirilmesi olarak görülür [Grugel'den aktaran Erdoğan-Tosun, 2003: 71]. Küreselleşmenin siyasal boyutu yönetim pratiklerinin çok aktörlü ve katılımcı olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nitekim Acar da "siyasal boyutu, bir devleti temsil eden siyasi otoritenin belirli coğrafi sınırlar içinde mutlak bir egemen güç olma imkânını yitirmesi, yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin yoğunluk kazanması, dil, din, etnik köken, bayrak vb. siyasal-kültürel semboller düzeyinde monolitik, tek tipçi bir yapıya dayanan ulus-devletin önemini kaybederek uluslararası üst kuruluşların öne çıkması olarak değerlendirilebileceğini" belirtir [Acar, 2003: 76]. Bu bağlamda toplumsal küreselleşmenin bir parçası olarak siyasi küreselleşmenin genel anlamda, siyasi fikir ve pratiklerin küresel çapta yaygınlaşmasını ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bu daha çok demokrasi ve

insan haklarının yaygınlaşması ve uluslararası normların ve küresel kurumların ortaya çıkmasında kendisini göstermektedir.

3.1. Küreselleşmenin Ulus-Devlet Yapısına Etkisi

Küreselleşme süreci ile birlikte özellikle geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde ulus-devletlerin artık sadece, kapitalizmin korumacılığı görevi üstlendiği ve egemenliğinin zayıfladığı yönündeki iddialar gerçekçi değildir. Belki ulus-devlet yapısında büyük değişiklikler yaşandı, egemenliği başka unsurlar tarafından paylaşılır hale geldi ama bunlar, zayıfladığı veya etkisini kaybettiği anlamına gelmez. Küreselleşme sürecine uyum sağlamanın getirdiği anlayışın gereği olarak bu işlev ve egemenlik anlayışının değiştiğini söylemek daha doğru olur. Yani küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devlet anlayışı müdahaleci olmaktan çok paylaşımcı, katılıma açık ve yönlendirici olma eğilimindedir.

Nitekim, Habermas'ın belirttiği üzere, kapitalizmin temel unsurları olan çokuluslu şirketler güçlü devlet yapıları olmadan faaliyet yürütemezler, güvenliklerini sağlayamazlar, nispi tekeller oluşturamazlar ve rekabet edemezler. Güçlü devlet yapıları; kapitalizmin garantisi, yaşam alanı ve büyük kârların elde edilmesinde vazgeçilmez öneme sahip unsurlarıdır. Güçlü devlet yapıları olmaksızın, sermayenin sonsuz birikimi mümkün değildir [Habermas, 2002b: 11]. Sermaye akışını hızlandıran ve kolaylaştıran kuralları da koyanlar devletler değil mi? Bu soruya hayır demek hem sisteminin mantığına terstir hem de yakın zamanda mümkün gözükmemektedir.

“Soğuk Savaş sonrası dönemde bir yandan çift kutuplu sistem dağılırken, diğer yandan uluslararası sistemin temelini oluşturan prensip ve yapılarda ciddi bunalımlar ortaya çıkmış, ulus-devlet olgusu bir çok ülkede meşruiyet bunalımına bağlı olarak sarsıntı geçirmeye başlamıştır. Bu durum uluslararası sistemin unsurları olan ulus-devletleri ortaya çıkaran faktörleri ve bu devletlerin varlık sebeplerini tartışma gündemine getirmiştir” [Davutoğlu, 2001: 339].

Küreselleşmenin ulus-devlet yapısını aşındırdığı yönlü tartışmalar genellikle, “ulus-devletlerin dünya çapında büyük sorunları çözmek için küçük, küçük sorunları çözemeyecek kadar büyük olduğu” yaklaşımına dayanmaktadır [Bell’den aktaran Keyman, 2000a: 8]. Buradaki vurgu küreselleşme süreci ile birlikte küresel olan ile yerel olanın birlikte önemlerinin artmasıdır. Yani büyük sorunların çözümü için küresel yaklaşım, küçük sorunların çözümü için de yerel yaklaşımın benimsenmesidir. Küreselleşme sürecinde işlevselleşen bu yaklaşım tarzı “küyerelleşme” (glokalleşme) kavramıyla ifade edilmektedir.

Küreselleşme, ulus-devletlerin sorun çözme pratiklerini uluslararası örgütlenmeler ve yerel yönetimlerle paylaşmalarına olanak sağlamakta hatta, bu konuda onları zorlamaktadır. Bu bağlamda ulus-devletler, egemenliklerinin bir kısmını uluslararası örgütlere, bir kısmını da yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerine devretmek gibi çift yönlü bir baskı altında bulunmaktadır. Üste devretmek veya üstle paylaşmak zorunda olduğu otorite küreselleşme eğiliminin, alta devrettiği yetki ise yerelleşme eğiliminin bir sonucudur [Eryılmaz, 1997: 11]. Bu küreselleşme-yerelleşme paradoksunun, ulus-devletlerin sorun çözme pratiklerini daha çok işlevsel hale getirdiğini söylemek mümkündür.

Ekonomik açıdan bakıldığı zaman küreselleşmenin ulus-devlet yapısına etkisi tam olarak ortaya konamaz. Küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devletlerin ortadan kalkacağı tezini ileri sürenler aşırı küreselleşmecilerdir. Bunların yaklaşımı kapitalizmin küreselleştiği ve her şeyi belirleyici olduğu yönündedir. Bu tür yaklaşımlar siyasetin ekonomiye bağımlı olduğu savıyla hareket ederler. Burada unutulmaması gereken önemli bir nokta, küreselleşmenin sadece çokuluslu şirketlerin büyümesinin bir sonucu değil, büyük ölçüde devletlerarası anlaşmaların bir ürünü olduğudur. Ayrıca siyasetin ekonomiyi yönlendirdiği gerçeğini de belirtmek lazım. Gelişmiş ülkeler, ekonomik yönden gelişmiş ülkelere bağımlı olsalar da ekonomik kaynaklı bu bağımlılıkları genel anlamda küreselleşmenin siyaseti ekonomiye bağımlı kıldığı anlamına gelmez.

Günümüz dünyasında, ulus-devletler faaliyetlerini arttırmış ve yaygınlaştırmışlardır.

Kapitalist şartlar arasındaki rekabete devletler aracılık eder, etkiler ve yönetirler; piyasalar devletin üzerinde değil, ama onun belirlediği sınırlar içinde faaliyet gösterir. Devlet yurtdışı piyasaların ele geçirilmesinde ve yerel pazarların korunmasında derin ve nüfuz edici bir rol oynar. Ticareti serbestleştiren ve yeni yatırım mevzuatları oluşturan tüm büyük ekonomik anlaşmalar, devletler tarafından müzakere edilir, uygulanır ve değiştirilir. “Küresel ticaret ağları” için ticaret kurallarını ve çerçeveyi oluşturan GATT, WTO, IMF gibi anlaşmalar devletler tarafından formüle edilmiştir [Petras, 2002: 29-30]. Hükümetlerin verdiği siyasi kararlar olmadan ne serbest ticaret ne de küreselleşme mümkündür. Gümrüklerin kaldırılması, para birimlerinin birbirine bağlanması, sermayenin hareketliliği ve serbest ticaret alanlarının oluşturulması siyasi iradeye ve siyasi kararlara dayanmaktadır [Koçdemir, 2002: 74]. Devlet globalleşmiş dünya toplumunda kurallara bağlılığı sağlamanın kaynağı olarak önemini korumaktadır [Kır, 2002: 79]. Burada görüldüğü gibi, siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda da ulus-devletler önemli birer aktör olma konumlarını sürdürmektedirler.

Hirst ve Thompson’a göre, devletler artık daha az “egemen” varlıklar olarak işleyeceklerdir, uluslararası “idare”ye de daha çok katılacaklardır. Ulus-devletin esas işlevi, ulus üstü ve ulus altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarını tanımlamak ve meşrulaştırmak olacaktır. Devletin sınırlar üzerindeki özel kontrolü uluslararası pazarlar ve yeni medyalar nedeniyle azalmış olsa da, sınır kontrolünün büyük bir kısmının sağlanmasında, kitlelerin denetiminde temel rol hâlâ devlete aittir. İnsanlar paradan, mallardan ve fikirlerden daha az hareketlidirler: Bir bakıma ulusallaşmışlıklarını korurlar; pasaportlara, vizelere, oturma izinlerine ve işgücü vasıflarına tabidirler [Hirst, Thompson, 2000: 204]. Küreselleşme sürecinde ulus-devlet hâlâ önemini korumakta, yapısal bir değişim ve dönüşüm yaşamakta, gerek konumu gerekse kurumsal özellikleri evrilmekte ve çağın ihtiyaçlarına maksimum cevap verebilmesi sağlanmaktadır.

Ekonomik anlamda bile eğer ulus-devleti gözden kaçırsak, sermayenin uluslar arasılaşmasının tayin edici bir boyutunu göremeyiz. Her şeyden önce ticaret ve yatırım anlaşmaları ulus-devletler arasında gerçekleşmektedir. Üstelik ekonomik ve

politik karar alma yetkilerini çokuluslu kurumlara aktaran anlaşmaların çoğu, saf ve basit uluslar arasılaşmaya dair olmaktan çok sermayenin bölgeselleşmesine ilişkindir. Küreselleşmenin bugünkü aşamasında, sermayenin başlıca üç bölgesel bloğu oluşmuştur (NAFTA, AB ve Japonya'nın merkezinde olduğu Doğu Asya bloku). Bunlar, her biri egemen bir ulusal güce sahip, rakip bölgesel birikim merkezleridir [McNally, 2001: 110].

Görüldüğü gibi ulus-devletin aşınması şöyle dursun, küreselleşme sürecinde çok taraflı kurumlar ve uluslararası yatırım dolaşımlarının yoğunlaştığı çağda daha büyük roller stlendike, ulus-devletin yeniden örgütlenişine tanık olmaktadır. Nitekim Wood, kapitalizmin doğuşunun, ulus-devletin yükselişine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve kapitalizmin daha sonraki gelişimi ve yayılmasını da, bu yakın ilişkinin belirlediğini söyler [Wood, 2001: 119]. Yani kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılmasının temel aracı ulus-devletlerdir [Tonak, 2000: 12].

Küreselleşme sürecinde birçok sosyal kurum değişime uğrarken, toplumsal bir kurum olarak devlet de bu oluşumdan kendine düşen payı almaktadır. Devlet kurumunun tarihsel süreç içinde nispeten değişmeden kalan tek niteliği, toplumsal sistemi yeniden üretmek ve bu sistemin devamlılığını sağlamak olmuştur denilebilir. Geleneksel devlet yapısından modern devlete geçişle birlikte devletin belli başlı işlevleri; i ve dış güvenliği sağlamak, hukuk ve yargı düzeni kurmak, ekonomi politikaları geliştirmek olmuştur. Ancak, günümüzde ulus-devletin, ulusal sınırlar içindeki yönetim ve düzenleme işlevleri yoğun şekilde tartışılmakta, devletin ulus altı ve uluslar üstü birimlerle daha sıkı ilişkiye girmesi ve işbirliği yapması önerilmektedir. Aksi halde, ulus-devletin sorun zme kapasitesini yitirebileceği söylenmektedir [Yüksel, 2001: 14-15]. Unutulmamalıdır ki, ne piyasalar ne de –ne kadar önemli olurlarsa olsunlar- toplumsal hareketler ya da diğer sivil toplum rgtleri (NGO) hizmetlerin yerine getirilmesinde devletin rolünü üstlenebilir [Giddens, 2000b:60]. Bu bağlamda, küreselleşme sürecinde ulus-devletin rolü yeniden tanımlanmakta, fakat azalmamaktadır [Mısır, elik, 2002: 294].

Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin meşruluğunun önemli bir dayanağını, yine

küreselleşme ile yaygınlaşan eşitsizliklerin ve küresel sorunların giderilmesi yönündeki başarıları oluşturacaktır. Zaten bu eşitsizlik ve daha başka birçok sorunun çözümü de ulus-devletlerden beklenmektedir. Ulus-devletler, küreselleşme ile yüz yüze kalındığında ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar kendi başlarına hareket ettiklerinde büyük bir ihtimalle yetersiz olacaklarını fark etmekte ve diğer ulus-devletler ve küresel ölçekte uluslar-üstü kurumlarla işbirliği içinde olmaya istekli davranmaktadırlar.

3.1.1. Ulus-Devlet Egemenliğini Zorlayan Şartlar

Küreselleşme sürecinin ulus-devletler üzerindeki en büyük etkisi, onların mutlak egemenlik ve bağımsızlıklarını aşındırması ve sürecin diğer aktörleri ile birlikte paylaşmasını zorunlu hale getirmesidir. Bu çerçevede ulus-devlet egemenliğini zorlayan şartların iyi irdelenmesi ve küreselleşme süreciyle oluşan değişim ve dönüşümün dikkate alınarak doğru anlaşılması gerekmektedir. Her şeyden evvel, ulus-devletlerin dünyayla eklemlenmeleri çerçevesinde mutlak egemenliklerinden feragat etme zorunluluklarının bulunduğunu göz önünde tutmak gerekir. Egemenlik anlayışının değişmesi zorunluluğunun en önemli örneği günümüzde artık ulus-devletlerin sadece sınırlarını koruyarak ülkelerini savunamayacakları gerçeğidir. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve küreselleşmenin etkisi altında egemenlik anlayışı dinamik bir değişim sürecine girmiş bulunmaktadır.

Bugüne kadar ulus-devletler genellikle devrimler ve savaşlar sonucu meydana gelmiştir. Dolayısıyla savaşlar uluslararası arenada ulus-devletleri en önemli aktör haline getirmiştir. 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı ulus-devletin insan yaşamı üzerindeki etkisinin açık bir örneğidir [Rivero, 2003: 27]. Nitekim geleneksel ulusal egemenlik anlayışının geçmişte dünya toplumlarını büyük savaşlarla karşı karşıya getirdiği ve yaşanan savaşlarda insanlığın geçirdiği tahribat göz önüne alındığında geleneksel mutlak egemenliğe dayanan ulus-devlet anlayışının değişmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır. Küreselleşme çağında ulus-devletlerin bireylerin yaşamı üzerindeki hakimiyeti azalmakta, bireye müdahale alanı daralmakta ve ona tanınan hak ve özgürlükler devletleri bir çok alanda sınırlandırmaktadır. İnsan hakları

devletlerin iç sorunu olmaktan çıkmış, bu konuda devletler uluslararası hukuka ve sözleşmelere uymak zorunda kalmaktadırlar.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin günümüzde ulaştığı düzey ve yaygınlık karşısında, sanayi toplumunun ihtiyaçlarına göre şekillenen ulus-devlet çerçevesi, yetersiz hale gelmektedir. O dönemin ihtiyaçlarına göre şekillenen kurumlar ve oluşan kurallar, küreselleşen bir dünyada bilgi çağı toplumlarının ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Günümüzün şartları, devletler arasında daha yoğun ilişkilerin kurulmasını ve işbirliği mekanizmalarının oluşturulmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu ilişki ve işbirliği, ekonomik ve siyasi alanlarda uluslararası ve bölgesel örgütlenmeleri yaratmıştır. Ulus-devletler egemenliklerini kendi rızalarıyla bu örgütlenmelerle paylaşmakta ve bu örgütlenmelerin oluşturduğu kurallara uymaktadırlar. Yani geleneksel mutlak egemenlik ve bağımsızlık anlayışlarından vazgeçmişlerdir. Bu durum ulus devletlerin ortadan kalkacağı yönünde anlaşılmalıdır, çağın gerekleri çerçevesinde olumlu karşılanmalıdır.

Ulus-devletler egemenlik ve güçlerini paylaşırsalar bile yeni roller edinirler: Egemenlik tanıyarak yarattıkları otoriteleri desteklemek ve meşrulaştırmak gibi bir işlevleri olur. Ulus-devletin hala en önemli merkez olması, onun güç transferinde ya da “altında” veya “üstünde” yeni güçler belirlemede meşruiyetin temel kaynağı rolüne sahip olmasıdır: Devletlerarası anlaşmalarla uluslararası yönetim biçimleri oluşturup devam ettirmek yoluyla “üstünde”; kendi topraklarında merkezi, bölgesel ve yerel yönetimler arasındaki, ayrıca sivil toplumda kamunun tanıdığı özel yönetimler arasındaki güç ve otorite ilişkilerinin anayasal düzenlemesi yoluyla da “altında” yeni güçler belirlemesi söz konusudur [Hirst, Thompson, 2000: 225]. Görüldüğü gibi küresel sisteme de meşruiyetin sağlanması ulus-devletler aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Enformasyon teknolojilerinin finansı düzenleme kapasitesini azaltması ekonomik anlamda iki nedene bağlanabilir. Birincisi, paranın gelişmiş telekomünikasyon ağlar sayesinde hızlı, karmaşık ve ucuz dönüşümünün kontrolü güçleşmekte, ikincisi, finansal ticaretin sınır tanımaması ve yeni teknolojiler sayesinde kontrol altına

alınmasının zorlaşmasıdır [Eroğlu, 2002: 32]. Ancak Soros'un belirttiği gibi, küresel bir ekonomide yaşasak da, siyaset hala devletin egemenliği üzerine kurulu. Uluslararası kurumlar mevcut, fakat güçleri devletlerin kendilerine ne kadar yetki aktarmaya hazır olduğuyla sınırlı. Devletlerin güçleri ise sermayenin başka yerlere kaçarak vergiden ve düzenlemelerden kurtulma özgürlüğüyle sınırlı [Soros, 2000: 50]. Devletler finansal piyasalar üzerinde kontrolü sağlamak için düzenlemeler getirdikçe, gelişmiş teknoloji imkanlarını kullanarak finansal kurumlar bu düzenlemelerden kaçabilmektedirler. Finansal küreselleşme, devletlerin bu alanlardaki düzenleme yapma güçlerini aşındırmakta ve çoğu kez devletleri kendi istekleri doğrultusunda düzenlemeler yapmaya zorlamaktadırlar. Başarısızlığa uğrayan bir girişim olan, ulus ötesi şirketler ve ABD'nin çıkarlarına göre düzenlenmiş Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nda (MAI) olduğu gibi.

Ulus-devlet egemenliğinin aşınmasında asıl mesele, dünyanın yeni ekonomik gerçekleriyle siyasal gerçeklik arasında yeni bir denge bulmaktan geçtiğini düşünenlerin sayısı artıyor. Bu bağlamda, ekonominin örgütlenme ölçeğinin dünya, siyasetin örgütlenme birimininse ulus-devlet olduğu bir ortamda ekonominin yarattığı sosyal, siyasal, çevresel ve ekonomik sorunların ulus-devletçe tek başına çözülebilmesi neredeyse imkansızlaşıyor. Dolayısıyla bu durum ulus-devletler arasında işbirliği yapılmasını zorunlu hale getirmektedir [Özel, 2000: 111].

Burada dikkat çeken bir nokta dünya ölçeğinde bir siyasetin mümkün olup olmadığıdır. Gerçekten eğer bütün dünyayı temsilen bir siyasal örgütlenme oluşur ve bütün dünya toplumları bu oluşuma aidiyetle bağlansalar ulus-devletler ortadan kalkar mı? Bir dünya devleti oluşabilir mi? Bu sorulara evet demek çok iddialı olur mu? Her şeyden önce yakın bir gelecekte bu soruların cevabı hayırdır. Çünkü çalışmada da savunulduğu gibi ulus-devletler hala küresel sistemin en önemli aktörleridir. Ancak küreselleşmenin dinamik bir süreç olduğunu göz önüne aldığımızda ve bu sürecin sonunun belirsiz olduğunu da hesaba kattığımızda ilerde bu sorulara evet cevabını vermek de mümkün hale gelebilir.

Küreselleşme sürecinde ulus-devlet egemenliğini sınırlayan sebepleri Bulaç şöyle

sıralamaktadır:

- 1- Küreselleşmeyle birlikte yaşanan karşılıklı bağımlılık ulus-devletin önüne ve üstüne ulus-üstü konseptleri geçiriyor;
- 2- Birey ve sivil toplum talepleri ulus-devletin fonksiyonlarının sınırlandırılmasını ve küçültülmesi fikrini öne çıkarıyor;
- 3- Yerel yönetimlerin daha çok güçlendirilmesini öngören yeni demokrasi (yerinde demokrasi) kavramının güçlenmesi ulus-devleti zayıflatıyor;
- 4- Bölgesel entegrasyonlar ulus-devleti aşan ilişkiler biçimini gerekli kılıyor;
- 5- Bir arada yaşamaya çözüm bulunamaması ulus-devletin güç kaybını hızlandırıyor [Bulaç, 2001: 211]. Bu çerçevede günümüz siyasi anlayışı devletin kuvvet/güç kullanmasının azalması yönünde bir eğilime işaret etmekte ve bu süreçte “egemenlik” kavramı da değer yitirmektedir. Devlet bu yeni anlayışla, egemenlik kullanmasıyla değil hizmet sunması veya vatandaşın isteklerine duyarlılığıyla değerlendirilmektedir [Yılmaz, 2001: 13]. Bir başka anlatımla, insanı merkezine alan ve onun mutluluğunu hedefleyen, dayatmacı ve sınırlandırıcı değil, toplumsal dinamikleri yönlendirici ve yönetime katılımlarını kolaylaştırıcı bir devlet anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı gerçek tehdit ulus-devletin kendisine yönelik olmaktan çok siyasi otoritenin geleneksel kullanım biçimine, başka bir ifadeyle yerleşik egemenlik anlayış ve uygulamasına yöneliktir. Küreselleşme, ulus-devleti ortadan kaldırmayacaktır ama yönetenler-yönetilenler ilişkisinin geleneksel davranış biçiminin sembolik adı olan mutlak egemenlik ilkesini kökten sarsacak gibidir [Erdoğan, 2002: 32]. Artık egemenlik, ya hep, ya hiç konusu olmaktan çıkmıştır. Yani, ulus-devletler için mutlak bir egemenlikten söz etmek mümkün değildir. Ulusal egemenlik kavramı sınırlandırılmakta ve uluslararası kuruluşlarla paylaşılmaktadır [Eryılmaz, 2002: 83]. Çünkü, ulus-devletin egemenliğini üzerine oturttuğu tek millet, tek din, tek dil, tek vatan, tek kültür, ortak ülküler gibi bütün referanslarının bugünün yükselen değerleriyle büyük ölçüde çatışma içinde olduğu gözlenmektedir. Geçmişte ulus-devletlerin mutlak egemenlik anlayışlarının özellikle Avrupa’da büyük savaşlarla sonuçlandığı unutulmamalı ve günümüzde egemenlik anlayışının değişimini bu çerçevede de düşünmek gerekmektedir.

Uluslararası hukukun devletler yanında bireyleri ve hükümetlerdışı örgütleri özne olarak kabul etmesi, ulus-devlet egemenliğini sınırlayan başka bir oluşum olarak ortaya çıkmaktadır. Buna global dinamiklerin giderek iç-dış politika ayrımını ortadan kaldırmasını da ilave edebiliriz [Yüksel, 2001: 142-143]. Ayrıca, IMF, DB, WTO gibi ulus-ötesi yönetim örgütlerinin ve NAFTA, AB gibi bölgesel iktidar bloklarının kurulması, küresel sorunların ortaya çıkmasıyla devletlerin birbirlerine karşı bağımlılıklarının artması, bilişim teknolojisindeki gelişmeler de devletin egemenlik yapısını etkileyen önemli gelişmelerdir.

“Ulus-devlet artık, kendi otoritesiyle, belirli bir toprak parçası üzerinde, tüm boyutlarıyla politik sonuçlar yaratmaya muktedir, ‘yöneten’ bir güç olarak değil, yönetim biçimlerinin önerildiği, meşrulaştırıldığı ve kontrol edildiği bir konum olarak görülmelidir” [Hirst, Thompson, 2000: 225]. Ulus-devlet egemenlik erozyonuna uğramakla birlikte, yeni nitelikler ve işlevler kazanmaktadır. Ulus-devletlerin egemenliklerini paylaşmaları, egemenliklerinin yok olacağı anlamına gelmez. Hatta, küreselleşme süreciyle son yıllarda yaşanan küresel ekonomik krizlerin ve 11 Eylül 2001’de ABD’ye yapılan saldırının, siyasete olan ihtiyacı gündeme getirdiğini ve ulus-devlet egemenliğinin unutulmuş önemini güncelleştirdiğini söylemek mümkündür.

Günümüzde hiçbir ülke kendi iç yapısı çerçevesinde oluşan bilim ve teknoloji ile gelişemez; kendi kendine yeter zannettiği bir ekonomi kurup, onun dar bilgi ve imkanları çerçevesinde yaşayamaz. Dünya ile bilgi alışverişine girişmek, onlarla ekonomik ilişkiler kurmak zorundadır. Bu, ulus-devletlerin iç ve dış dinamiklerini harekete geçirerek küresel boyutta işbirliği yapmalarını zorunlu hale getirmektedir [Eroğlu, Albeni, 2001:16]. Nitekim küreselleşme süreci dünya ölçeğinde birçok alanda, özellikle de ekonomi alanında oluşmuş “işbölümü” içinde yer almaları için ulus-devletleri rekabete yönlendirmektedir. Başka bir ifadeyle, küreselleşme süreci devletleri dünyayla eklemlenmeye zorlamaktadır. Bu durumda mutlak egemen bir devlet olamayacağına göre, devletler kendi aralarında karşılıklı olarak sözleşmelerle anlaşıp egemenliklerini kısmen paylaşmaktadırlar. Yani egemenlik farklı bir boyut kazanmaktadır.

3.1.2. Ulus-Devlet Üstü Yapılanma

Günümüzde dünya, coğrafi bakımdan ulus-devletler arasında paylaşılmış bulunmaktadır. Başka bir deyişle ulus-devletler günümüzün yaygın örgütlenme biçimidir. Ancak bu örgütlenme biçimi yanında, tarihi süreç içerisinde gelişen toplumlararası ilişki ve etkileşimlere bağlı olarak, bölgesel ve küresel çapta yeni örgütlenme tarzları ortaya çıkmaktadır. Uluslar ötesi düzeylerde gelişen bütünleşme hareketleri, ihtiyaç duydukları örgütlenme biçimini de aynı süreç içerisinde yaratmaktadırlar [Yüksel, 2001: 211-212].

Küreselleşme sürecinde oldukça değişik yapı ve özellikte organizasyonlar ortaya çıkmıştır: BM, AB, APEC, NAFTA gibi. Bunlardan kimi küresel ölçekte BM gibi, kimi de bölgesel ölçekte AB, NAFTA gibi faaliyet ve etkinliklerde bulunan ulus-devlet üstü örgütlenmiş kurumlardır. Bu tür örgütlenme biçimlerinin sayıca artması günümüz uluslar ötesi ilişkilerinin gelişme ve genişleme sürecini yansıtmaktadır. Yani küresel yoğun ilişkilere bağlı olarak ulus-devletlerin, tek başlarına rekabet etme risklerinden dolayı kendi rızalarıyla ve kendi gelişme ihtiyaçları doğrultusunda ulus-devlet üstü örgütlenmeye gittiklerini söylemek mümkündür.

Ulus-devletler, kendi ekonomi politikalarını geliştirmek için ve gerçekte kendi üretim ilişkileri açısından varlıklarını hep sürdürecektir. Bu da göstermektedir ki uluslar-üstü örgütlerin ve kurumların ulus-devletler tarafından desteklenmesi ancak ulusal çıkarlarla uyumlu bir şekilde yaygınlaşmalarıyla mümkündür [Jessop, 2001: 65]. Ayrıca karıştırılmaması gereken önemli bir nokta da, uluslar-üstü bir devletten değil, ulus-devlet üstü örgütlenmeden söz etmekteyiz.

Siyasi kararlar olmadan ne serbest ticaret ne de globalleşme olur. Gümrüklerin kaldırılması, para birimlerinin birbirlerine bağlanması, sermayenin hareketli hale getirilmesi ve serbest bölgelerin oluşturulması siyasi irade ve kararlara dayanır [Boxberger, Klimenta, 2002: 147]. Habermas'ın belirttiği gibi, küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin tek başlarına çözemeyeceği sorunlar belirlemekte ve bu bir egemenlik boşluğu yaratmaktadır. Bu boşluğun giderilmesi için uluslar-üstü yapılanma ve kurumsallaşmalara gidilmesi gerekmektedir [Habermas, 2002a: 15].

Ulus-devletler bilinçli olarak yetkilerini bu oluşumlara aktarmaktadırlar. Bu bağlamda siyasi karar ve iradenin hem etkinliğinin hem de sorumluluğunun paylaşıldığını söylemek mümkündür.

Ulus-devlet üstü yapılanmaların küreselleşme sürecindeki önemleri ve bu önemlerine bağlı olarak etkin kurumsallaşmaları beklenmektedir. Ulus-devlet üstü örgütlenme modelleri, yeni dünya düzeninin işlevsel örgütleri olmaya aday gözükmektedirler. Bu yönde, etkin çalışmalarıyla yeterli bir görünüme kavuştuklarını söylemek mümkündür. Bu çerçevede gerek bölgesel entegrasyonlar gerekse dünya ölçeğinde bir örgütlenme olan BM'nin ulus-devlet üstü örgütlenmeler olarak küresel sorunların çözümü için daha etkili olmaları ve ulus-devletlere öncülük etmeleri beklenmektedir.

3.1.3. Dünya Vatandaşlığı Anlayışı

Dünya vatandaşlığı anlayışı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde kısmen vurgulanmıştır. Bu Bildirge, ulusal sınırları aşan haklara sahip bir küresel vatandaşlık anlayışını sergilemektedir. Bildirgede, her devletin kendi vatandaşlarına haklar tanıması ve her insanın ulusal vatandaşlık hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Günümüzde dünya vatandaşlığı anlayışının oluştuğundan söz etmek mümkün hale gelmiştir. Ancak dünya ölçeğinde bu hakları sağlayacak ve güvenceye bağlayacak bir uluslar-üstü otorite henüz oluşturulmamıştır. Yani dünya vatandaşı haline gelen insanlar, haklarının korunması için hala ulus-devletlere muhtaçtırlar.

Çağdaş toplumların siyasi anlamda en temel örgütlenme biçimi olan ulus-devlet içindeki bireyin “en temel siyasi kimliğini” simgeleyen vatandaşlık, bir yandan, yeni bir toplumsal ve siyasi devingenlik içinde yaşayan bireylerin gözünde, diğer yandan ise bu devingenliği yaşayan toplumların ve ulus-devletlerin gündeminde yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır [İçduygu, Keyman, 2000: 178-179]. Bu yeni yapılandırılmaya çalışılan vatandaşlık anlayışı, insanlara sadece kendi vatandaşı oldukları ulus-devletlere karşı bir sorumluluktan ziyade küresel bir duyarlılığa sahip olmalarını gerektirmektedir. Nitekim bireylerin ulus-devletlerin keyfi tutumlarına karşı uluslararası düzeyde korunması da bunu açıkça göstermektedir.

Habermas'a göre, "dünya vatandaşları arasında tesis edilecek olan dayanışma sadece insan haklarında kendini ifade eden vicdani-ahlaki evrenselcilik üzerine bina edilebilmektedir... Dünya vatandaşları arasında kurulan kozmopolit bir cemaat dünya iç-işleri siyaseti uygulayabilmek için gerekli olan temeli oluşturamamaktadır" [Habermas, 2002b: 140-141]. Ona göre, çok kültürlü toplumları sadece demokratik vatandaşlık bir arada tutabilir [Habermas, 2001: 91]. İnsanların dünya üzerindeki birçok diğer insanlar, toplumlar ve kültürler ile nasıl bir uyum sağlayacağı kozmopolit vatandaşlık anlayışıyla ifade edilmektedir [Held'den aktaran, Urry, 2001: 91]. Dünya vatandaşlığını sağlayan siyasi bir statünün tesis edilmesi gerekmektedir. Bu bütün insanların temsil olanağı bulabileceği bir dünya parlamentosu olabilir. Böylece dünya ölçeğinde, vatandaşlık için bir güvence sistemi oluşabilir.

Etkili sosyal koruma sağlamak bölgesel seviyede eylemi daha çok gerektirebilir ve bu da geçmişte var olandan daha anlamlı bir ulus aşırı veya bölgesel vatandaşlık anlayışına götürebilir. Burada önemli olan vatandaşlık çerçevesinde küresel bir toplumsal sözleşmeye ulaşabilmenin mümkün hale gelmesini sağlamaktır [Falk, 2002: 219]. İnsanlığın dünya vatandaşlığına doğru gittiği söylenebilir [Altan, 1999: 86]. Bu bağlamda AB ölçeğinde oluşan Avrupa vatandaşlığı önemli bir aşamadır ve gelecekte dünya vatandaşlığına doğru önemli bir sıçrama yapabilir.

Avrupa kimliğini ve dolayısıyla Avrupa vatandaşlığını kurumsallaştırma ve geliştirme yolunda, Maastricht Antlaşması ile önemli bir adım atılmıştır. Bu antlaşmanın getirdiği düzenlemelere göre, üye devletlerden birinin vatandaşı olan herkes, Avrupa Birliği'nin de vatandaşı sayılmaktadır. Bu vatandaşlar, üye devletlerin topraklarında, Antlaşmada öngörülen koşullar ve sınırlamalar çerçevesinde, özgürce dolaşabilmek ve oturabilmek hakkına sahip olmaktadır [Yüksel, 2001: 209]. Günümüzde bireylerin uluslararası hukukun öznelere haline gelmeleri, onların temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması anlamına gelmektedir. Bu da vatandaşlık statüsünü güçlendirmektedir. Avrupa ölçeğinde uygulanan bu oluşumun bütün dünyayı kapsamaması uzak bir ihtimaldir. Yani, görünen tabloda dünya vatandaşlığının güvencesini hala ulus-devletler sağlayacaktır.

3.1.4. Anayasallık Dayanaklarının Farklılaşması

Anayasa, vatandaşların hem özel hem de devlet vatandaşlığı özerkliğini güçlendiren, hukuksal ve fiili eşitlik arasındaki diyalektiğe kurumsal bir çerçeve olarak, varlık göstermişti. Anayasal devletin mutlak başarısı, modası geçmiş geleneksel sosyal bütünleşme biçimlerinin yerine demokratik vatandaşlığın birleştirici gücünü ikame etmesiydi [Habermas, 2002a: 28]. “Modernite içinde anayasallık kavramı, siyasi iktidarın güç alanının sınırlarının belirlenmesi; hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkesinin yaşama geçirilmesini; ve temel hakların korunmasını simgeler... Anayasallık anayasanın varlığıyla özdeş değildir. Aksine, anayasallık bir toplumda devlet iktidarının meşruluk zemini, devlet-toplum ilişkilerinde devletin bireysel hak ve özgürlüklere karşı saygı ve sorumluluğunun ifadesidir” [İçduygu, Keyman, 2000: 175]. Burada önemli olan, anayasallığın anayasal devlete meşruluk kazandırırken dayandığı temel ilkenin ne olduğudur? Bunun, genel bir ifadeyle çağdaş toplumsal değerlerle uyumluluk ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde küreselleşme süreci demokrasinin yaygınlaşmasında önemli bir role sahiptir. Anayasallığın küreselleşme süreci ile birlikte dayanakları da değişmiştir. Her şeyden önce ulus-devlet egemenliğine dayanan mutlak bir anayasallık ölçütü ortadan kalkmış ve anayasallığın temel dayanağı evrensel değerler olmuştur. Burada anayasallık dayanaklarının farklılaşmasından kasıt meşrulaştırma unsurlarının çağın gerekleri ile uyum içinde olmasıdır.

Bugün artık anayasalar, antlaşmaların anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceğini belirtmek suretiyle, iç hukukta antlaşmaların üstünlüğü ilkesini benimsemişlerdir [Gölcüklü, Gözübüyük, 1998: 19]. Görüldüğü gibi uluslararası sözleşmeler, iç hukukun bir parçası ve anayasaların üstünde yer almakta ve anayasallığın önemli bir dayanak noktası olmaktadır. Hayek’e göre anayasalar, sadece hükümetin görevlerini tanımlamayı değil onun zorlayıcı yetkilerinin sınırlarını belirlemeyi de amaçlamalıdır [Hayek, 1997: 165].

Çağımızın demokrasileri anayasal demokrasilerdir. Anayasa dediğimizde bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın nasıl el değiştireceğini ve aynı zamanda devlet iktidarının halkın iktidarı ile sınırlandırılmasını ve devlet iktidarı karşısında bireylerin hak ve özgürlüklerini düzenleyen kuralları anlamaktayız [Turhan, 1995: 129]. Bu bağlamda anayasaların anayasallıktan temelini alan en önemli yanları, temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması, keyfiliğin önlenmesi ve sınırlı hükümetin gerçekleştirilmesidir diyebiliriz.

İçduygu ve Keyman'ın da belirttikleri gibi, küreselleşme ile birlikte anayasallık kavramının referans noktası değişmekte, anayasanın kurucu ve düzenleme işlevleri ortak kimlikten farklılığa doğru kaymakta, anayasal devletin anlamı da hem hukukun üstünlüğü temelinde haklara saygılı, hem de farklılık taleplerinin demokratik platforma taşınmasını olanaklı kılacak demokratik devlet olarak değişmektedir [İçduygu, Keyman, 2000: 176-177].

Falk, yerleşik toplumsal uzlaşmayı sağlamadaki önemine vurgu yaparak anayasallığın unsurlarını, vatandaşların rızasının olması, hukuk devletinin benimsenmesi, insan haklarının güvenceye alınması, yönetime katılımın sağlanması, etkin denetim mekanizmalarının olması, kamusal hizmetlerin sağlanması ve adaletli dağıtılması, şeffaflığın benimsenmesi ve şiddetten kaçınmanın sağlanması olarak sıralamaktadır [Falk, 2002: 197-199]. Bunlara Dahl'ın, anayasaların ülke demokrasileri için önemine vurgu yaparak belirttiği istikrar, sorumluluk, elastikiyet ve en önemlisi de meşruiyetin olması gibi unsurları da eklemek gerekir [Dahl, 2001: 130-132].

Bu değişimi, günümüzde çok kültürlülük anlayışının oturmasıyla, hem temel hak ve hürriyetlerin hem de farklılık taleplerinin bir arada anayasal güvenceye bağlanmasını ifade eden çoğulcu demokratik toplum yapısının gereği olarak görmek mümkündür. Küreselleşme süreci ile birlikte anayasallık dayanaklarının, devlet egemenliği ekseninden temel hak ve hürriyetler, çok kültürlülük ve katılımcı demokrasi eksenine kaydığı söylenebilir. Başka bir deyişle, artık meşruluk kriteri egemenlik değil

küreselleşmenin etkisiyle dünya ölçeğinde yaygınlaşan ve büyük toplumsal kesimler tarafından kabul gören bu değerlerdir.

Sonuç olarak denilebilir ki; ulus devletlerin geleneksel egemenlik anlayışları, anayasallığın tek meşruluk kaynağı olmaktan çıkmıştır. Günümüzde küresel değerlerle birlikte meşrulaştırma kaynakları artmıştır. İnsan haklarının evrensel bir boyut kazanması ve bir çok konunun ulusal düzenleme alanından çıkıp uluslararası düzenleme alanlarına kayması yeni meşruiyet zeminlerini sağlamaktadır.

3.2. İnsan Haklarına Duyarlılığın Küreselleşmesi

Günümüz dünyasında insan hakları kavramının, ahlâki bir ilke ve siyasi bir ideal olarak yükselişine tanık olmaktadır. Belki de küreselleşmenin ilk gerçekleştiği alanın, insan hakları ile ilgili oluşturulan evrensel değerler olduğunu söylemek mümkündür. İnsan haklarına duyarlılığın küreselleşmesinin en açık belirtisi, gerek bireyler, topluluklar, örgütler ve gerekse devletlerin bu kavrama kendi konumlarını ve pratiklerini meşrulaştırmak için başvurmak zorunda kalmalarıdır.

Şaylan'a göre, insanın bir takım hak ve özgürlüklere sahip olmasının iki önemli özelliğinden biri, bunların özellik olarak insana özgü olmalarıdır. Yani insanın kendi iradesiyle bile vazgeçemeyeceği gerçeğidir; ikincisi ise evrensel olmalarıdır, insan olmak bu hak ve özgürlüklere sahip olmak için yeterlidir [Şaylan, 1998: 214].

İnsan haklarının üstün bir ahlâki değer haline gelişinin uzun bir geçmişi vardır. İnsanın bir takım haklara sahip olduğu gerçeği ilk insandan bu yana dile getirilmiş ve özellikle kutsal metinler bu haklarla birlikte, bu haklara kaynaklık eden insan onuruna atıfta bulunarak, bugünkü insan hakları kuramının felsefi altyapısını hazırlamışlardır. İnsan hakları kuramı, aynı zamanda yüzyıllar süren çok çeşitli hak mücadelelerinin biriktirdiği bir temele oturmuştur [Ensaroğlu, 2001: 10].

Kişilerin salt insan olmaları dolayısıyla sahip oldukları hakları ifade eden temel insan hakları, temelde siyasal iktidarın sınırlandırılmasını gündeme getirmiş, felsefi ve

siyasal düzeyde çeşitli çabalara konu olmuştur. Klasik ulus-devlet anlayışının temel unsuru olan mutlak egemenlik hakkı ortadan kalkmakta ve birey ve insan hakları lehine sınırlandırılması gereği kabul edilmektedir. Bir yandan insan haklarının formülasyonunda diğer yandan da bu hakların korunması ve garanti altına alınmasında giderek birbirine yaklaşan ortak çabaların ve eylemlerin öne geçtiği gözlenmektedir [Dursun, 1999: 231].

Bütün insan hakları evrensel, birbirinden ayrılmaz, karşılıklı bağımlı ve birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Uluslararası toplum, insan haklarını bütüncül olarak, eşit temellerde ve onlara eşit bir değer bahşederek hakkaniyete uygun bir işleme tabi tutmalıdır. Yani insan haklarına hiyerarşik bir anlayışla yaklaşmak onların evrensel olma özellikleriyle bağdaşmaz. Bütün insan hakları aynı değerde görülmeli ve aralarında hiyerarşik bir bağ kurulmamalıdır [Kaboğlu, 1999: 35]. İnsan haklarının küresel bir siyaset tarzı olarak sunulması sadece ahlâki bir tercih veya zorunluluk da değil, aynı zamanda uluslararası güvenliğin temini gibi pratik bir amaca da hizmet etmektedir [Dağı, 2000: 11].

Çünkü ulusal sınırlar içinde olsa da, insan hakları ihlallerinin sonuçları uluslararası etkiye sahip olabiliyor. Bu durum insan haklarının korunmasına küresel bir boyut kazandırıyor. Nitekim bir ülkenin uluslararası meşruiyetinde o ülkenin insan hakları sicili belirleyici rol oynamaktadır. Küreselleşme, insan haklarına dayalı demokratik bir yönetimi hem ulusal, hem de uluslararası meşruiyetin temeli olarak kaçınılmaz kılıyor. Ülkeler dünya ölçeğinde insan hakları ihlalleri konusunda uyarılmakta ve ihlallerin en az yaşandığı ülkeler arasında yer almakla uluslararası prestijlerini arttırmaktadırlar.

Günümüzde kişi hakları, siyasal haklar, sosyal ve ekonomik haklar kategorisine küreselleşme süreciyle de bağlantılı olarak yeni bir hak kategorisi olan dayanışma haklarından söz edilmektedir. Dayanışma hakları insan haklarında küreselleşmeye büyük katkı sağlamaktadır. Dayanışma hakları olarak öne sürülen haklar barış hakkı, gelişme hakkı, çevre hakkı ve insanlığın ortak kültürel mirasına sahip çıkma hakkı gibi hakları kapsamaktadır. Ayrıca insanlar bireysel ve kültürel farklılıklarının

güvenceye bağlanmasını talep etmektedirler. Yani bu haklara farklı olma hakkını da ilave etmek gerekir.

İnsan hakları AGİK, Paris Şartı ve BM Evrensel İnsan Hakları Bildirisi, ulus-devletleri karar ve icraatlarında bağlamaktadır. Bunlara imza atmış bir devlet, aynı zamanda bu belgelerde öngörülen ilkelere uymak zorundadır [Bulaç, 2001: 178]. Günümüzde Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinin normlarını, müzakerelere ve devletlerin onamasına açık meşru norm göndericileri olarak yalnızca devlet örgütlenmeleri kabul edilmektedir. Bireyler, gruplar ve devletler yalnız başlarına norm oluşturamazlar, gelecekte bunların da norm oluşturma sürecine katılmaları mümkün hale gelebilir [Galtung, 1999: 13]. Bu bağlamda da ulus-devletlerin küreselleşme sürecinin en önemli aktörleri olduğu görülmektedir. Nitekim insanların, insan haklarından maksimum düzeyde yararlanmaları ve bu haklarının güvence altına alınmalarının ortamı da ulus-devletler tarafından sağlanmaktadır.

İnsan haklarının sadece devletlerin iç sorunu olmayıp, uluslararası topluluğun bütününe ilgilendiren bir sorun olduğu bilinci İkinci Dünya Savaşından itibaren yaygınlık kazanmaya başlamış [Kaboğlu, 1999: 321] ve günümüzde, küresel bir boyut kazanmıştır. Evrensel bir değer olarak insan hakları, pozitif hukuk tarafından tanınmış olsun veya olmasın, insanların insan olmalarından dolayı sahip olmaları gereken tüm hakları ifade eder ve bu yönüyle sürekli gelişmekte ve yenilenmekte olan bir kavramdır.

Dağı'ya göre insan hakları, bireyin ve grupların temel haklarını garanti altına alan bir kavram olmanın yanında, bunu yapmakla aynı zamanda bireylerin ve grupların "temel güvenlik endişelerini" de gideren bir işlev taşır. İnsan hakları uygulamalarıyla vatandaşlarının güvenliğini tehlikeye düşüren devletler aslında kendi güvenliklerini ve uluslararası barışı da tehlikeye atarlar. Dolayısıyla, insan hakları sorununa duyarlılık sadece moral ve siyasal bir mesele değildir; barış ve güvenlik arayışlarının da bir gereğidir [Dağı, 2003: 117]. İnsan hakları bir kavram ve talep olarak siyasal bir toplumun aşması gereken temel sorunlarını çözmeye yarar. Birey/toplum/devlet ilişkisinin meşruiyet koşulları, insan hakları üzerinde varılan genel uzlaşıyla

belirlenir ve çözümlenir [a.g.e., s. 128]. Nitekim bu anlayıştan dolayı insan hakları ihlallerine karşı uluslararası boyutlarda bir duyarlılığın oluştuğunu gözlemlemekteyiz.

İnsan haklarının küresel siyasi gündeme yerleşmesine sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler, soğuk savaş sırasındaki ideolojik bölünmelerin yarattığı insan hakları ihlallerine karşı Batı'nın mücadelesi, ırkçılığa, kötü muamele ve işkenceye karşı mücadele, çalışma şartlarının iyileştirilmesi mücadelesi katkıda bulunmuştur [Falk, 2002: 230-231]. Bu gelişmeler önemlidir ancak hâlâ dünyanın birçok yerinde birçok hak uygulanmamakta veya ihlal edilmektedir. Bu da insan hakları alanında sürekli bir mücadele alınının oluşmasına sebep olmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte çağdaş dünyanın sürekli ve hızlı değişimi, yenilenmesi ve gelişmesi, demokrasinin en önemli unsuru olan insan hak ve özgürlüklerinin gelişmesini de zorunlu kılmaktadır. İnsanın, aklının, girişimlerinin dünya çapında özgür kılınması isteği, küresel çağın ve yeni dünya düzenin gereğidir [Ergil, 1998: 429]. Küresel boyuttaki insan hakları hareketi gücünü önemli ölçüde sivil toplum örgütlerinden, uluslararası örgütlerden, medyadan ve dünya çapında gelişen ve yaygınlaşan demokratikleşmeden almaktadır. Bu bağlamda ulus-devletler için insan hakları, demokrasiye geçiş sürecinin temel belirleyicilerinden en önemlisi olduğu söylenebilir.

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile bireyler, ilk kez uluslararası hukukun sujesi olurken, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi aracılığıyla da insan hakları, ulus-üstü denetim mekanizmalarına kavuşmuştur. Ancak bu oluşum bölgesel ölçekte olup, küresel ölçekte bütün dünyayı kapsamına alacak bir koruma mekanizması henüz oluşmamıştır.

Bu güne kadar 90 ülkenin, 1998'de Roma'da imzalanan kuruluş anlaşmasını onayladığı Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin göreve başlaması bu eksikliği ortadan kaldıracaktır. Oluşum aşamasındaki bu kurumun uygulamadaki etkinliğini görmek için beklemek gerekmektedir. Yani kurumun, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarını

yargılama kuruluş amacı doğrultusunda çalışıp çalışmayacağını henüz bilemiyoruz. Çünkü ABD'nin BM kararlarına yaklaşımı bu kuruma karşı da kuşkulu bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, küresel ölçekte kuruma mekanizması oluşturmak yeterli değil, bu mekanizmanın işlevselleştirilmesi ve bağımsız olması insan halklarının küresel ölçekte güvence altına alınmasına büyük katkı sağlayacaktır.

3.2.1. İnsan Hakları Ve Küresel Normatif Düzen

İnsan haklarına hukuksal birer norm olmaları çerçevesinde baktığımızda önce, toplumsal anlamda bir gereksinimin meydana geldiği, bu gereksinimin hak istemine dönüştüğü ve en son siyasi otoriteler tarafından bu hak istemlerinin norm olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Bu çerçevede hukuksal norm oluşturmanın temel kaynağını, günün şartlarına uygun hak gereksinmelerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. İnsan hakları pozitif hukuka aktarılmasalar da doğal haklar olarak bulunmaktadır. Ancak, insan hakları, insanlar için kullanımları ihtiyaç haline geldiğinde veya insanlar bu hakları ihtiyaçlarını karşılamak üzere talep etmeye başladıklarında önem kazanmakta ve pozitif hukuka aktarılmaktadırlar.

Nitekim insan haklarının tarihi bir süreç içinde pozitif hukuka aktarılmaları da bunu göstermektedir. 17-18. yüzyıllarda kişi özgürlükleri ve siyasal hakları kapsayan birinci kuşak haklar; 19. yüzyılda sosyal, iktisadi ve kültürel hakları kapsayan ikinci kuşak haklar; ve İkinci Dünya Savaşı sonrası da çevre, gelişme, barış, insanlığın ortak değerlerine saygı ve farklı olma haklarını kapsayan dayanışma hakları oluşturulmuştur.

Çağdaş anayasaların tamamında, devletin, korumak ve çağdaş değerlerle uyumluluk içerisinde genişletip gerçekleştirmek hususunda kendisini bağlı ve sorumlu kabul ettiği temel hak ve özgürlükler önemli bir yer tutmaktadır. Bu hak ve özgürlüklerin tanınıp uygulanması devletlerin uluslararası meşruiyetlerine hizmet etmektedir.

Hakların korunması, gözetilmesi, yerleştirilmesi ve geliştirilmesi sürecinin en önemli sacayağını bu konudaki mücadeleler ve mücadeleyi yürüten sivil toplum örgütleri oluşturmaktadır. Günümüzde sivil toplum örgütlerinin BM ve AB’de gözlemci statüsünde konumları vardır ve yeni hak taleplerinin gündeme gelmesinde ve mevcut hakların korunmasında önemli bir işlev üstlenmektedirler [Birdal, 1998: 41]. Bu bağlamda, insan haklarını ciddiye almayan ve gerekli normatif düzenlemeleri yapmayan ulus-devletlerin çok yönlü bir baskı altına alınmaları söz konusu olmaktadır.

Kaboğlu’na göre, “Birleşmiş Milletler Örgütü, İnsan Hakları’nın uluslararasılaşması hareketine ‘evrensel meşruiyet’ kazandırmıştır. BM Şartı ve bu kurucu anlaşma hareket noktası alınarak hazırlanan metinler, ‘insanın temel haklarına inanç’, ‘insan kişiliğinin onuru ve değeri’, ‘insan onuru’ gibi kavramları dayanak alarak; hak ve özgürlükleri beyan eder ve tanır. Bu konuda 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, dünya ölçeğinde hak ve özgürlükler çizelgesi öngören ilk belge niteliğini taşımaktadır. Bildiri, daha sonra hazırlanan pakt, anlaşma ve sözleşmelere esin kaynağı olmuştur. Anayasal haklara kaynaklık etmesinin ötesinde Bildiri, bütün devletler için hukuken bağlayıcı bir uluslararası gelenek yasası haline gelmiştir” [Kaboğlu, 1999: 54].

Günümüzde insan hakları kavramına, küresel bir politik ve hukuksal düzenin yayılmasında ana çekirdek işlevi biçilmektedir. 1945 sonrası uluslararası düzen önce Evrensel Bildiri’nin ilanı ile uluslararası insan hakları normlarını yaratmış, sonra Avrupa ve Amerika kıtalarında bölgesel insan hakları koruma sistemlerini doğurmuş ve bu bölgesel sistemlerin kurduğu insan hakları mahkemeleri uluslararası insan hakları hukukunun “içtihadı” kaynaklarını oluşturmuştur [Özdek, 2000: 162]. Küresel bir hukuk düzeninin kuruluşuna doğru bir gidişat oluşursa, bunun temel taşının insan hakları olacağı unutulmamalıdır.

Küreselleşme, yeni insan haklarının belirlendiği, kurumsallaştırıldığı ve kullanımının yaygınlaştırıldığı bir süreci yaratmaktadır [Galtung, 1999: 25]. 2000 yılında benimsenen ve Avrupa Birliği’nin anayasası sayılan Temel Haklar Antlaşması, tarihin

bütün zamanlarında geçerli olan evrensel değerlerin bir dökümüdür. Antlaşma, insanın varlık nedeni olan insan onuruyla başlamakta; başlangıçta özgürlük, eşitlik ve dayanışmanın bölünemez ve evrensel değerler olduklarından, bu ortak değerlere dayalı barışçı bir geleceği paylaşma kararlılığından; özgürlük ve adalet alanı oluşturmak ve bireyi bu alana konuşlandırmaktan; farklılıklara, ulusal kimliklere, dinsel, felsefi inançlara, görüşlere, yaşam hakkına saygıdan söz etmekte, ölüm cezasını kaldırmakta ve hakların nasıl sınırlandırılacağı belirtilmektedir [Selçuk, 2001: 31-32].

Aslında bir noktaya değinmekte yarar vardır. O da insan hakları konusunun tek bir bildiriden ibaret olmadığı bir uluslararası sözleşmeler demetinin konusu olduğudur. Günümüzde sayıları 20'yi aşan bu sözleşmeler insan haklarını düzenlemişlerdir [Girgin, Biren, 2002: 134]. Ancak, bu bildirilerin birbirlerine çok yakın olduğu ve birbirlerinden etkilendiklerini de söylemek gerekir. Nitekim, bu bildirilerin esin kaynağı çoğunlukla İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'dir. Bu Bildiri, adeta diğer insan hakları sözleşmelerinin meşrulaşma aracı olmuştur. Bir başka anlatımla onlara referans olduğu söylenebilir.

Küreselleşme sürecinin insan hakları bağlamında en önemli normatif gelişmelerinden biri, hükümetlerin uluslararası insan hakları yükümlülüklerinin bağlayıcı niteliğini kabul etmeleri olmuştur. Bu durum insan haklarının ihlal edilmesini zorlaştırmış ve devletleri anayasalarını uluslararası standartlara uyumlu hale getirmekle yükümlü kılmıştır.

3.2.2. İnsan Hakları Ve Ulusal Egemenlik

Evrensel insan hakları, günümüzde uluslararası politikada önemini ve ağırlığını arttırmaktadır. Küreselleşme ile birlikte meşruiyetin temel kaynağı haline gelen insan hakları, ulus-devletlerin sınırlarını aşmakta ve egemenlik alanlarını daraltmaktadır. Hiçbir devlet insan hakları ihlallerini bir iç sorunu olarak göremez ve egemenlik hakkını gerekçe olarak gösteremez. Bu bağlamda, insan haklarının dünya ölçeğinde

sınırı yoktur ve küreselleşmenin tam anlamıyla gerçekleştiği tek alanın insan hakları olduğunu söylemek mümkündür.

İnsan hakları, ulus-devlet paradigmasının değişiminde temel rol oynuyor. Geleneksel ulus-devlet egemenliğinden kopuşun gerekçesi olarak global çerçevede insan haklarının korunması ihtiyacı vurgulanıyor [Özdek, 2000: 157]. İnsan hakları talepleri, ulus ötesi niteliğiyle geleneksel egemenlik anlayışını dönüştürmeye zorlayan küresel bir konu haline gelmiştir. Bireysel hakların uluslararası kurallar, kurumlar ve süreçlerle korunmasına ilişkin oluşmaya başlayan küresel duyarlılık karşısında, devletlerin egemenlik hakları uluslararası politika ve uluslararası hukukun eskiden olduğu kadar merkezinde değildir [Dağı, 2000: 55].

Nitekim artık ulus-devletler, insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda, ulusal güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı ve olağanüstü hâl gibi durumları gerekçe göstermekte zorlanmaktadırlar, hatta çoğunlukla bu gerekçeler kabul görmemektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra oluşan uluslararası normatif düzenin, insan hakları sorunlarını devletlerin iç egemenlik alanından uluslararası egemenlik alanına taşıdığını söylemek mümkündür.

1948 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nden itibaren insan hakları uluslararası bir gündem oluşturmuş ve insan haklarının korunması ve teşviki tüm dünyanın sorumlu olduğu bir alan haline dönüşmüş ve küresel bir boyut kazanmıştır. Bugün devletin vatandaşlarını susturma ve özgürlüklerini kısıma girişimleri egemenlik hakkının göstergesi değil yönetimin vatandaşlarının insan haklarını çiğnemesi olarak algılanmaktadır. [Yılmaz, 2001: 297]. Bugün devlet, kanunu olan ve insanlara emreden bir oluşum değildir. İnsan hakkını koruyan ve buna saygı gösteren bir yapıdır [a.g.e., s. 305]. Bu anlayışla, temel amacı insan hak ve özgürlüklerini korumak olan devletin bu amacıyla çelişmesi düşünülemez.

Modern uluslararası toplumu oluşturan çoğul unsurlar mutlak devlet egemenliği kavramına esneklik getirerek insan haklarını devletler topluluğunun varlığını zedelemekten uluslararası ilişkiler söylemine ve pratiğine katmayı başarmışlardır

[Dağı, 2000: 26]. Günümüzde sadece iç düzenlerini insan haklarına dayandırmayan devletlerin değil, dış politikalarında da insan haklarına karşı gerekli duyarlılığı göstermeyen devletlerin meşrulukları sorgulanmaktadır.

Sonuç olarak, insan haklarının pozitif hukukta normlaştırılmaları ve korunmaları devletler bağlamında önem kazanmaktadır. Nitekim ihlallerin muhatabı genellikle devletlerdir. Yani insan haklarını koruma güvencesini devletlerden talep etmekteyiz ve bu güvenin sağlanmasını da onlardan beklemekteyiz. Bu çerçevede de ulus-devletlerin küreselleşme sürecinin önemli birer aktörü ve insan hakları açısından olmazsa olmaz bir örgütlenme modeli olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi devletin temel amacı, hatta varlık nedeni insan hak ve özgürlüklerini korumaktır ve uluslararası meşruiyetini bu konudaki başarısı göstermektedir. Başka bir deyişle, meşruiyetinin dayanağı insan haklarıdır.

3.2.3. İnsan Haklarının Güvencesi İçin Küresel yaptırımlar

İnsan haklarına duyarlılığın küreselleştiği günümüz dünyasında hukuki güvence sistemleri yanında çok değişik araçlar da kullanılmaktadır. Uluslararası örgütler, insan hakları kuruluşları, sivil toplum örgütleri, uluslararası politika, küresel kamuoyu ve uluslararası sözleşmelerle insan hakları belirli bir güvence sistemine kavuşmaktadır. Bu oluşumların insan hakları ihlallerine karşı duyarlılıkları ve genellikle ortak tepkileri insan hakları için küresel yaptırım niteliği taşımaktadır.

İnsan hakları, dış politika yapımının bir konusu olarak benimsendiğinde, bu politikayı yürütecek bazı araçların mevcut olduğu görülür. Bunlar, sessiz diplomasiden açık diplomasiye, dış yardımların kesilmesinden ticari yaptırımların uygulanmasına kadar bir dizi siyasa araçlarıdır [Dağı, 2000: 45]. Bu siyasa araçlarıyla hedef devlet üzerinde baskı kurulur ve dünyanın dikkati insan hakları ihlallerine yöneltilerek bu ihlallerin ortadan kaldırılmasına çalışılır. Artık insan haklarına ilişkin günümüzün yeni eğilimi, insan haklarının korunmasının ülkelerin iç hukuk sorunu olmasının ötesinde uluslararası bir sorun haline gelmiş olmasıdır.

Bugün insan hakları ihlallerine karşı genel bir gözetim mekanizması BM bünyesinde kurulmuştur. BM İnsan Hakları Komisyonu tüm ülkelerdeki insan haklarının genel ihlallerini araştırmaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi ise ülkelerin uluslararası sivil ve siyasi haklar sözleşmesine uyup uymadığını denetlemektedir. Ancak bu inceleme sadece BM'ye üye devletleri içermektedir [Yılmaz, 2001: 307]. BM düzeyinde söz konusu olan “insani müdahale” de insan haklarının güvencesi için önemlidir.

Uluslararası insan hakları politikası insan hakları ihlallerinde bulunan devletleri, vatandaşlarına yönelik bu tür davranışlardan vazgeçirmeye çalışır. Amaç, hedef devletin diplomatik, siyasal ve ekonomik baskılarla insan haklarını ciddiye almasını sağlamaktır [Dağı, 2000: 51]. Küreselleşme sürecinde günümüzün devletleri her anlamda büyük bir karşılıklı bağımlılık içinde oldukları için bu baskılara duyarsız kalmaları onları zor durumda bırakmaktadır. Bu durum da insan hakları için olumlu bir gelişme anlamına gelmektedir.

Avrupa'da insan hakları ortak hukuku esas itibariyle Avrupa Konseyi (AK) teşkilatının insan haklarını koruma mekânizması çerçevesinde oluşmaktadır. 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) Avrupa düzeyinde bağlayıcı bir insan hakları ortak rejiminin temelini oluşturmuştur. Bu rejimin odağında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bulunmaktadır. Sözleşmede, Avrupa halklarının –insan onuru, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, hoşgörü, geniş fikirlilik ve demokrasi gibi- ortak değerlerini göz önünde tutarak ve insan haklarına genişlik ve derinlik kazandıracak bir şekilde yorumlanmak suretiyle, Avrupa Mahkemesi “insan hakları hukuku”nun sadece Avrupa'da değil, bütün dünyada ana referansı haline gelmeyi başarmıştır. Bunda asıl belirleyici etken, Mahkeme kararlarının akit tarafları için bağlayıcı olmasıdır [Erdoğan, 2002: 39].

Uluslararası örgütler, ulus-devletler üstünde bir erk olduklarından ve yaptırım olanakları bulunduğundan dolayı, hak ve özgürlüklerin uluslararası korunmasında önemli bir rol oynarlar. Bunun yanında ulus-devletlerin anayasa yargısı da etkin bir koruma sağlamaktadır. Yine, hak ve özgürlüklerin hukukça tanınması, yani kanunla düzenlenmesi ve küresel demokrasinin rolü de bunların korunmasında önemlidir.

Günümüzde insan haklarının güvence altına alınması için dünya çapında küresel bir kamuoyu ve uluslararası toplumun oluştuğunu ve insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılmasında etkili olduklarını söylemek mümkündür. BM ve Avrupa Konseyi gibi örgütlerle, diğer birçok uluslararası ve bölgesel örgütler ise insan hakları konusunda yaptırım niteliğinde işlevler üstlenmektedirler.

Kaboğlu'nun belirttiği gibi, bütün bu koruma mekanizmaları insan haklarının resmi güvence sistemini genel çizgileriyle ortaya koymuş olmakla birlikte, ulusal kurumların “sınırları”, devlet-ötesi düzenlemelerin ise “yetersizliği” dikkat çekmektedir [Kaboğlu, 1999: 159]. Bu yetersizliğin giderilmesi için çalışmalar yapılmakta yeni koruma mekanizmaları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Buna örnek olarak 2004'te göreve başlaması beklenen Uluslararası Ceza Mahkemesidir. “Uluslararası insan hakları hukukunun somutlaşması açısından önemli bir adım olarak tasarlanan UCM, bir insan hakkı ihlali veya savaş suçu karşısında anlaşmaya taraf devletin suçluyu yargılamayı reddetmesi veya yargılama olanağının olmaması durumlarında devreye girecek” [www4: İnsel, 30.06.2003]. UCM, insan hakları ortak hukukunun oluşturulmasında önemli bir adım olarak görülmeli ve desteklenmelidir.

Görüldüğü gibi ulus-devletlerin insan haklarına duyarlılığı insan haklarının güvencesi için büyük bir öneme sahiptir. Bu çerçevede ulus-devletlerin kendi vatandaşlarına dünya standartlarında insan haklarından yararlanma imkanı sunmakla kendilerini yükümlü saymaları ve uluslararası topluma uymaları gerekmektedir. Bu da, küresel anlamda insan haklarına duyarlılık bilincinin oluşmasıyla gerçekleşebilir.

3.3. Küresel Sivil Toplum

Küreselleşme kullandığımız bir çok kavrama yeni boyutlar kazandırmakta, bu kavramlardan en önemlilerinden biri de “sivil toplum” kavramıdır. Tarihi süreç içinde değişik zamanlarda farklı işlevlerin yüklendiği sivil toplumun günümüz açısından önemi, toplumsal sorunların çözümünde devletler üzerinde baskı oluşturmalarından ve demokrasi, insan hakları gibi değerlerin içselleştirilmesinde

aktif rol oynamalarından gelir. Küreselleşmenin getirdiği etkileşim ve duyarlılık küresel bir sivil toplum yaratmaktadır.

18. yüzyıla kadar sivil toplum devletle aynı anlamda kullanılmış, bu yüzyıldan sonra ise sivil toplum kavramının anlam ve kapsamında kırılmalar ve farklılaşmalar oluşmuştur. Bu tarihlerde modernleşmiş toplum anlamında kullanılan sivil toplum kavramı Hegel ile birlikte, devletle aynı anlama gelecek şeyleri değil, birbirinin karşıtı olguları ifade eden kavramlar halini almıştır [Dursun, 1999: 86]. Sivil toplum etrafında kümelenen tarihi ve felsefi kavramlar Hegel ve Marx'ın kullanımlarında ortaya çıkmıştır. Böylece kavramın, bir "medenilik" anlayışıyla, Batı Avrupa'nın toplumsal tarihinde çok önemli bir sosyal tarih aşamasıyla, tarih felsefesi alanında bir tartışmayla ilgili olduğu söylenebilir [Mardin, 2000: 10].

J.Keane, tarihi süreçte sivil toplum kavramının gelişim aşamalarının dört evreden geçtiğini belirtmektedir. Bunlar: sivil toplum-devlet aynılığı inancının sarsılması evresi, devlete karşı sivil toplum evresi, sivil topluma karşı devlet evresi ve çoğulcu, kendi kendini örgütleyen devletten bağımsız sivil toplum evresi [Keane'den aktaran Dursun, 1999: 87]. Gerçek anlamda sivil toplumun varolması için devletten özerk bir yapısının olması gerekir [Yılmaz, 2001: 325]. Günümüzün sivil toplum kuruluşları, doğa bilimlerinden sağlığa, dil, tarih, kültür ve ilahiyattan hukuk, ahlak, güvenlik ve savunmaya kadar, modern siyasal, sosyal ve ekonomik hayatın hemen her alanında etkin bir şekilde kendilerini göstermektedirler [Atar, 1997: 99].

Sivil toplum, gönüllü, kendi iradeleriyle örgütlenmiş, kendi kendini sürdürebilen, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapıdır. Bu yapı, yasal düzen veya ortak kurallar dizisi gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü bağrında taşır. Dolayısıyla, sivil toplum devletten özerk olmayı içerir ama, ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz [Diamond'dan aktaran Sarıbay, 2000: 101]. Yani sivil toplum çoğunlukla devletle olan ilişkisi bağlamında önem kazanmaktadır. Küreselleşme devlet otoritesine karşı sivil toplumun etkinlik alanını arttırmaktadır.

Giddens'a göre, "devlet ve sivil toplum her biri diğere yardımcı olacak şekilde, fakat aynı zamanda diğeri üzerinde kontrol işlevi de görerek bir ortaklık ilişkisi içerisinde olmalıdır" [Giddens, 2000b: 93]. Hatta günümüzde küreselleşme sürecinin de etkisiyle sivil toplumun, devletle farklılaşma ve iktidarın bölünmüşlüğü aşamasını da aşma eğiliminde olduğunu gözlemlemekteyiz. Nitekim katılımcı demokrasi anlayışının yaygınlaşması iktidarı paylaşma anlayışını da beraberinde getirmektedir. Bir başka anlatımla artık "sivil toplum-devlet karşıtlığı" anlayışının, yerini "sivil toplum-devlet uzlaşması" anlayışına bırakacağı söylenebilir.

Sivil toplum ile devlet arasında karşılıklı kontrol işlevi görmeleri toplumsal düzen için çok hayati bir öneme sahiptir. Çünkü ikisinin de toplum için vazgeçilmezliği ortadadır. Sivil toplum, devletin bireyler üzerindeki baskısını sınırlandırır, devlet de bireyleri sivil toplumda olabilecek çıkar çatışmalarından korur. Sivil toplumu, siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal düzeyde bireylerin özgürce örgütlenme ve devletten özerk kendi amaçları doğrultusunda faaliyette bulunmalarının aracı olarak görmek mümkündür. Nitekim Batı düşüncesi, bireyi devletin müdahalesinden ve kontrolünden korumak için sivil topluma önem vermiştir.

Doğu Avrupa ülkelerinde, sivil toplumun geliştirilmesi demokrasinin yerleşmesi için bir önşart olarak algılandı ve bu kavram demokratikleşme probleminin çözümü için tek çıkar yol olarak değer kazandı [Başkan, 2000: 280]. Sivil topluma önem veren devletlerde demokrasinin daha güçlü ve kalıcı olduğu gerçeği, demokrasinin içselleştirilmesinde sivil toplumun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sivil toplumun demokratikleşme sürecinin devamı ve kalıcılığı için çok önemli olduğunu belirtmek gerekir. Demokrasinin gelişmesi için sivil toplum ne kadar önemliyse sivil toplumun gelişmesi için de demokrasi o kadar önemlidir.

Dursun'a göre, "dünyada evrensel bir değer olarak ortaya çıkan küreselleşme, demokratikleşme ve bununla ilgili gelişmeler sivil toplumun güçlenmesine ve devletin daralmasına yol açmaktadır... Toplumun eğitim ve kültür düzeyinde, küreselleşmenin de etkisi ve iletişim araçlarındaki devrimin katkısıyla ciddi bir gelişmenin yaşanması sivil toplumu da geliştirmiştir" [Dursun, 1999: 108].

Sivil toplumun demokrasiyi geliştirmesindeki önemine vurgu yapan Çaha'ya göre, “demokrasinin içsel boyutu, değerleri, bu değerleri ayakta tutan dinamizmi ancak canlı, katılımcı bir sivil toplum ile sağlanabilir. Demokrasinin ltuf şeklinde ‘verilen’ bir yönetim biçimi olmadığını, tersine siyasi bir çaba sonucunda ‘alınan’ bir yönetim biçimi olduğunu düşündüğümüzde sivil toplum unsurlarının demokratik hakları elde etme konusunda ne kadar gerekli olduğunu daha açık bir şekilde görebiliriz. Bu bağlamda sivil toplumun gerek baskıcı hükümetlere, gerekse serbest piyasada tekel oluşturarak bireylerin haklarını ihlal eden sektörlere karşı bireylerin haklarını koruma gibi önemli bir işlevi vardır” [Çaha, 1997: 31]. Sivil toplumun baskı grubu niteliği göstererek demokratik yollardan baskı mekanizması oluşturması gelişmesinin önemli bir şartı olduğu görülmektedir.

Sivil toplum örgütleri ağlarının yayılması XX. yüzyılın ikinci yarısının önemli bir olgusu ve değişik bir evrensel alana duyulan özlemin anlatımıdır [Mattelart, 2001: 133]. Global sivil toplum kavramının doğuşu, devletin uluslararası düzeyde yeniden yapılanma sürecine eşlik etmektedir. Bu kavramın vurguladığı birinci nokta, devlete karşı sivil toplumun öncelik kazanmasıdır. Bu gelişme kamusal ve özel sektörler arasındaki mevcut dengenin değiştirilmesi girişiminin bir sonucudur. İkinci nokta ise, bu sürecin ulus-devlet sınırlarının aşılarak uluslararası düzeye yayılmasıdır. Bu da sivil toplum kavramının dünya ölçeğinde sunuluşunda ifadesini bulmaktadır [zdek, 2000: 165]. Dünya leğinde meydana gelen gelişmeleri, sivil toplum örgütlerinin katkısını hesaba katmadan değerlendirmek haksızlık olur.

“İnsan hakları, evre, barış örgütleri gibi hükümet-dışı uluslararası örgütlerin, toplumsal hareketlerin oluşturduğu global sivil toplum global toplum düşüncesi için iki boyutlu bir önem taşıyor. Birincisi, kuramsal ve normatif düzeyde bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını amaçlayan ve uluslararası siyaseti devlet egemenliğiyle sınırlamayan yeni bir uluslararası ilişkiler anlayışı yaratmak. İkincisi, somut ve örgütsel düzeyde, global sivil toplumun global/ulusal/yerel etkileşim alanını kurarak, ulus-devletlerin uluslararası ilişkiler üzerindeki egemenliğini kırması ve daha katılımcı bir siyasi mekanı yaratması” [Keyman, 2000a: 24-25]. Bu bağlamda

uluslararası ilişkilerin çok aktörlülüğü ve ulus-devlet egemenliğinin paylaşılmasının global toplum için daha güvenli bir dünya oluşturacağı söylenebilir.

Sivil toplumun kazandığı küresel boyut, farklı kimliklerin globalleşmeden yararlanarak kendilerini ön plana çıkarmalarını teşvik etmektedir; ama aynı zamanda onların demokratik şekilde yapılanmalarını da zorunlu hale getirmektedir [Keyman, Sarıbay, 2000: 4]. Bu bağlamda, sivil toplumu demokrasinin bağımsız korucu ögesi olarak görüp nitelendirirken demokrasiyi de sivil toplumu kendi iç mekanizmasını oluşturmakta vazgeçilmez bir öge olarak belirtmek gerekir [Kahraman, 2002: 59].

Küresel sivil toplum ile hem devlet içinde hem de uluslararası seviyede, kâr amacı gütmeyen gönüllü ferdi ve kolektif vatandaş girişimlerinin doldurduğu eylem ve düşünce alanı kastedilmektedir [Falk, 2002: 184-185]. Sivil toplumun örgütlü formları, dünyanın sorunlarını karşılayabilecek bir dünya sivil toplumunu ortaya çıkarmak ve evrensel bir bilincin oluşumuna harç koyma görevini de üstlenmelidirler [Massiah, 1997: 53]. Görüldüğü gibi aktif ve katılımcı bir sivil toplum anlayışı gelişmekte ve etki alanı uluslararası bir boyuta ulaşmaktadır. Yani sivil toplumun da küreselleştiğini söylemek mümkündür.

Sivil toplum örgütlerinin küresel olgulara ve olaylara olan duyarlılığı uluslararası ilişkilere çok aktörlü ve ulus-devletlerin tek belirleyici olmadığı yeni bir anlayış getirmektedir. Bu anlayış, dış politikayı ulus-devlet tekeline çıkarıp uluslararası örgütler ve sivil toplumla paylaşmasını gerektirmektedir. Yani ulus-devletler dış politikalarını meşrulaştırmak için bunu yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu çerçevede Dağı, küreselleşme ile oluşan yeni dünyada sivil toplum örgütlerinin, ulusal ile küresel alanlar arasında işlevsel bir köprü konumunda olduğunu ve ulusal küresel alana, küreseli de ulusal alana taşıyıcı rollerinin bulunduğunu belirtmektedir [Dağı, 2003: 23]. Burada öne çıkan sivil toplum anlayışı, küreselleşme sürecinde sivil toplum örgütlerinin vazgeçilmez aktörler olması ve uluslararası ilişkilerde hem ulus-devlete katkı sağlayan hem de onu sınırlayan ve denetleyen yeni aktörler olarak ortaya çıkmalarıdır.

Küreselleşme süreciyle birlikte günümüzde sivil toplum kuruluşları, küresel sorunlara karşı çözüm ve alternatifler geliştirmek için zor ve önemli bir sorumluluğun altına girmektedirler. Bunlar, savaş ve terörizm, askerileşme ve baskı, derinleşen ekonomik durgunluk ve piyasaların küresel krizi, kitlesel işsizlik ve yoksulluğun yaygınlaşması, çevre kirliliği ve nükleer tehdit gibi sorunlardır. Küresel nitelikli bu sorunlara karşı ancak küresel bir sivil toplumla mücadele edilebilir. Bu mücadele, ulus-devletlere ve ulus-devlet üstü örgütlenmelere baskı kurarak ve gerekirse onların çalışmalarına katılarak verilebilir. Küresel sivil toplum, bu sorunlara karşı küresel kamuoyu oluşturma konusunda da etkili olabilir.

Günümüzün sivil toplum tartışmalarında beş özellik sivil toplumun ön koşulu için ortak özellikler olarak kabul edilmektedir. Bunları, “toplumsal farklılaşma”, “toplumsal örgütlenme”, “gönüllü birliktelik”, “toplumsal düzeyde otonomileşme” ve “baskı mekanizması oluşturma” şeklinde zikretmek mümkündür [Çaha, 1997: 31]. Sivil toplum için bu ön koşullar birbiriyle bağlantılı ve birbirini bütünleyen özelliklerdir.

Falk, geleceğe dair umutlu bir ihtimalin küresel sivil toplumun tesirini sürdürme ve derinleştirmeye ve mümkün olduğu yerlerde devletler ve özel sektör temsilcileri dahil, diğer siyasi aktörlerle işbirliğine gidilmesine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, geçmişte bu tür işbirliği girişimleri insan hakları ve çevre koruma gibi genel hedefleri desteklemede çok etkili oldu [Falk, 2002: 241]. Günümüzün sorunlarıyla mücadelede başarılı olmak için bütün aktörlerin işbirliğine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sonuçta sivil toplumun gelişmesi için demokratik, insan haklarına duyarlı hukuk devleti ve sınırlı devlet anlayışının benimsenmesi gerekir. Günümüzde demokrasinin yaygınlaşmasına paralel olarak küresel bir sivil toplumun oluştuğu söylenebilir. Bunun en önemli yansıması çok yeni olan “küresel kamuoyu”nun oluşmasıdır. Ayrıca günümüzün sivil toplum anlayışı, devlet ile sivil toplumun içiçeliğine ve katılımcı demokrasiye dayanan “katılımcı sivil toplum” anlayışıdır.

3.4. Küresel Demokrasi

Demokrasinin tarihi çok eskidir. Yunan şehir devletlerine kadar geri götürülen bir geçmişi vardır. Demokrasi sözcüğünü ilk kullananlar olarak da Yunanlılar bilinir. Yunanca “demos” (insanlar-halk) ve “kratos”(otorite-yönetmek) anlamına gelen sözcüklerin birleştirilmesiyle demokrasi terimi, şehir devletlerinin yönetimini açıklamak için kullanılıyordu. Tarihi süreçte günümüze kadar değişik zamanlarda farklı şekilde anlamlandırılan demokrasi kavramı günümüzün en önemli ve yaygın kavramlarından biridir.

20. yüzyılda dünya ölçeğinde siyasal alanda ortaya çıkan en önemli gelişme, yüzyılın başından bu yana demokratik rejimlerin yaygınlaşması, demokrasinin bütün uluslar için siyasal alanda varılması arzulanan bir ideali oluşturması ve demokrasi için verilen mücadelelerin yüzyıla damgasını vurmasıdır [Dursun, 2001: 9]. Gerçekten de demokrasiyi benimsemek için verilen mücadele oldukça zor bir süreci ifade eder. Nitekim demokrasinin bu kadar arzulanmasına rağmen demokrasiye geçişe olan direnç ve antidemokratik hareketler de bunu göstermektedir. Dahl'a göre, “20. yüzyıl sık sık demokratik başarısızlıkların yaşandığı bir zaman dilimiydi. 70'ten fazla durumda, demokrasi çöktü ve otoriter bir rejime yol açtı. Ancak bu aynı zamanda olağanüstü demokratik başarıların yaşandığı bir zamandı. 20. yüzyıl sona ermeden önce bir demokratik zafer çağına dönüştü. Demokratik fikirlerin, kurumların ve uygulamaların global etki alanları bu yüzyılı, insanlık tarihinin demokrasi açısından en verimli dönemi haline getirdi” [Dahl, 2001: 147]. Yani küreselleşmenin yarattığı ortamda demokrasinin daha kolay ve daha hızlı yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Nitekim küresel (kozmpolit) demokrasiden bahsetmenin dayanak noktasını demokrasinin bu denli yaygınlaşması ve alternatiflerinin başarısız olması oluşturmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyada olağanüstü ve benzeri görülmemiş bir politik değişim ve dönüşüm gözlemlendi. Demokrasinin bütün alternatifleri başarısız oldular. Yüzyılın başlarında demokrasinin modernizm öncesi düşmanları –monarşi, aristokrasi ve oligarşi- insanların çoğunluğunun gözünde meşruiyetlerini yitirmişlerdi. Yirminci yüzyılın en önemli antidemokratik rejimleri –komünizm,

faşizm ve nazizm- büyük bir savaşın yıkıntıları arasında yok oldu, ya da Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, içten çöktü. Askeri diktatörlükler, özellikle de ayakta kalabilmek için sözde-demokratik bir görünüm sağladıkları Latin Amerika'da başarısızlıkları yüzünden saygınlıklarını büyük ölçüde yitirdiler [a.g.e., s. 1]. Buna rağmen demokrasi bütün dünyada küresel ölçekte işlevsel bir nitelik kazanmadı ve bir çok antidemokratik hareketler varlıklarını sürdürmektedirler.

Burada önemli birkaç soru akla gelebilir, demokrasi derken neyi kastediyoruz? Demokratik bir hükümeti demokratik olmayan bir hükümetten nasıl ayırt edebiliriz? Ya da demokratikliğin ölçütleri nelerdir? gibi. Bu sorulara verilecek mutlak doğrulukta bir cevap olamaz çünkü demokrasiden bahsederken bir gerçek durumun yanında, aynı zamanda bir idealden de söz ediyoruz. Dolayısıyla demokratikliğin ölçüsü gerçeği ideale maksimum yaklaştırmak olarak görülebilir.

Modern temsili demokrasinin siyasi kurumları, seçimle belirlenmiş memurlar, özgür, adil ve periyodik yapılan seçimler, ifade özgürlüğü, alternatif bilgilendirme kaynaklarına erişim, kurumsal özerklik ve vatandaşların dahil edilmesidir. Dahl, bunları demokratik bir ülke için gerçekleşmesi gereken minimum şartlar olarak görür [a.g.e., s. 89]. Bugün etkin sivil toplumun varlığı ve katılımcı demokrasi anlayışının önemi artmıştır.

Bir devletin siyasi sisteminin demokratik ve hür bir sistem olarak kabul edilebilmesi için özellikle bu ülkede siyasi hakların ve sivil özgürlüklerin azami ölçüde hayata geçirilmesi gerekmektedir. İktidarı kullanan kişilerin ve iktidar otoritelerinin hür ve adil seçimlerle seçilmesi, kanun yapıcıların adil ve serbest genel seçimlerle belirlenmiş olması, halkın inanç, ifade, örgütlenme, muhalefet etme, gösteri gibi temel sivil özgürlüklere sahip olması gerekmektedir [Dursun, 2001: 15].

Touraine'a göre, demokrasiyi halkın iktidarı tanımlamaktadır. "Modern dünyada demokratik düşünce, halk egemenliğinin tam anlamıyla devrimci bir biçimde kesinleşmesine, yani eşitsizliğin, keyfiliğin, ayrıcalıkların egemen olduğu bir toplumsal düzene sınırlar ve kurallar dayatabilecek, evrensel ilkelere bağlı ve

özgürce yaratılmış bir siyasal düzene” dayanmalıdır [Touraine, 2002: 309]. Bir başka deyişle demokrasi en kısa ve öz anlamıyla keyfi siyasi iktidardan kurtulmaktır. Bu çerçevede devletler vatandaşlarının, demokratik düşünce temelinde temel hak ve hürriyetlerini ve eşit olduklarını güvence altına aldılar.

Siyasal anlamda küreselleşme demokrasi getirmektedir. Bunun iki yoldan olduğu söylenebilir. Birincisi, Batı'nın demokrasi ve insan haklarına dayanan temel değerleri küreselleşme aracılığıyla bu değerlerin yaygın olmadığı veya bulunmadığı az gelişmiş ülkelere taşınmaktadır. İkincisi, iletişim alanındaki gelişmeler kamuoyunun her şeyden anında haberdar olmasını hızlandırdığından, demokrasiyi ve bireyin özgürlüğünü güçlendiren bir etki yapmaktadır [Oran, 2001: 2]. Görüldüğü gibi küreselleşme, gerek çağın gerekleri, gerek iletişim teknolojisindeki hızlı gelişme ve yaygınlaşma, gerekse tarihten gelen tecrübe, gelişim, dönüşüm ve birikimlerle insan haklarına dayalı demokrasi anlayışını zorunlu kılmaktadır.

Günümüz demokrasi anlayışının pratik tutarlılığı için asli normatif demokrasiyi, dağınık toplumsal hareketleri birleştirici bir güç olarak ileri süren Falk'a göre, normatif demokrasi laik modern devletle irtibatlı temel fikirler hakkında kuşatıcı görüşler benimser: Artık güvenlik, çevrenin korunmasını ve ekonomik hayatın savunulmasını da içerir; insan hakları, kalkınma hakkı, barış hakkı ve kendi kaderini belirleme hakkı gibi toplumsal hakları olduğu kadar sosyal ve iktisadi hakları da içine alır; demokrasi, anayasal serbest ve düzenli seçimlerin ötesine gider ve yönetişimin insan refahı ve güzel bir çevre için işlemesi ve yurttaşların karar verme sahalarına girebilmesi gibi bir dizi başka teminatı da içerir. Normatif demokrasinin unsurları, yönetimde vatandaşların rızasının olması, hukuk devleti olması, insan haklarına dayanması, katılıma açık olması, hesaba çekilebilirliğin olması, kamusal hizmetlerin sağlanması, şeffaflığın olması ve şiddetten kaçınma olarak sıralanabilir [Falk, 2002: 196-199].

Günümüzde demokratikleşme yönündeki gelişmelere en önemli katkılardan biri de toplumun iç yapısal gelişmeleri yanında uluslararası toplum ve hukukun da etkili olmasıdır. Yani demokrasiye geçişte, iç dinamikler ve kamuoyu baskısı kadar dış

dinamiklerin baskısı da etkili olmaktadır. Artık, demokratik olmayan yönetimlerin uluslararası alanda bir etkileri ve prestijleri kalmamakta hatta ilişkilerinde birçok problemle karşılaşmaktadırlar.

Demokratikleşmeyi teşvik edici mekanizmaların ve forumların artışına da tanık olmaktadır. Bu çerçevede demokratikleşme yönünde etki yapan temel uluslararası örgütleri, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Birliği, AGİT, NAFTA gibi etkili örgütleri sıralamak mümkündür. Kısaca Yılmaz'ın belirttiği gibi, demokratik olmamanın maliyeti artmakta ve uluslararası ilişkiler arttıkça bu maliyet yükselmektedir [Yılmaz, 2000: 54]. Bir başka deyişle küreselleşme süreci demokrasiyi zorunlu hale getirmektedir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan hak ve özgürlükleri konusundaki gelişmeler ve bu bağlamda kurulmuş uluslararası örgütler demokrasiye yeni boyutlar kazandırmış ve bu da insan haklarına dayalı, çoğulcu, katılımcı, özgürlükçü bir yönetim biçimini bütün dünya toplumlarının ortak özlemi haline getirmektedir [Kuzu, 1997: 110]. Toplumlar siyasetin demokratik tarzda yürütülmesini, kendilerini yönetenlerin demokrat olmasını ve yönetimi demokratikleştirmelerini istemektedir. Demokrasinin demokratikleştirilmesi sadece yerel ya da ulusal düzeyde gerçekleştirilemez. Devlet kozmopolit bir bakış açısına sahip olmalıdır. Kozmopolit ulus, küresel planda uygulanan kozmopolit demokrasiyi gerektirmektedir. Kozmopolit demokrasi anlayışı, insan haklarına ve kültürel zenginliğe duyarlı, ekolojik hassasiyete sahip katılımcı bir demokrasi anlayışıyla geliştirilmelidir.

Kozmopolit⁵ demokrasi sadece dünya çapında bir yönetim hareketiyle ilgili değil, aynı zamanda yerel planda da işlerliğe sahip olan bir niteliğe sahiptir. Bunun en güzel örneği Avrupa Birliğidir. Kozmopolit demokrasinin genişlemesi küresel ekonomik eşitsizliklerle mücadele eden ve ekolojik riskleri kontrol eden dünya ekonomik sisteminin etkin bir şekilde düzenlenmesi şartını oluşturmaktadır [Giddens, 2000b]. Küresel bir düzeyde, diyalojik demokratikleşme hem

---

⁵ Giddens'a göre, kozmopolitlik zihinsel bir tutum ve kurumsallaşmış bir olgu olarak, devlet bünyesinde demokrasinin demokratikleştirilmesi ile devletlerin diğer organizasyonlarla etkileşiminin daha küresel biçimleri arasındaki bağıdır [Giddens, 2002: 133].

demokrasinin demokratikleşmesini hem de diyalog mekanizmalarının yayılmasını gerektirir [Giddens, 2002: 125]. Bu aynı zamanda küresel sorunlara karşı mücadelede başarı sağlamanın kaçınılmaz şartıdır. Sorunların çözümü etkin uluslararası ilişkilerle belirlenir.

Kültürel çeşitlilik ile demokrasinin hoşgörüsü birbiriyle yakından bağlantılıdır ve demokrasi şimdi dünyanın her tarafına yayılmaktadır. Demokrasinin arkasındaki itici güçlerden biri küreselleşmedir. Giddens'a göre, İyi işleyen bir demokraside, hükümet, ekonomi ve sivil toplumun dengede olması gerekir. Biri diğerinin üzerine hakimiyet kurarsa tatsız sonuçlar ortaya çıkacaktır. Sovyetler Birliği'nde yaşamın çoğu alanında devlet egemendi. Dolayısıyla enerjik bir ekonomi yoktu ve sivil toplumda bir ölüden farksızdı [Giddens, 2000a: 92-93]. Mutlaka bu üç unsurun etkin olması önemlidir ancak, günümüzde küresel sorunların siyasetin ekonomiye önceliğini zorunlu kıldığı gerçeğini de görmek gerekir.

Demokrasiye bütün sorunları çözecek sihirli bir şeymiş gibi yaklaşmak da aşırı iyimserlik olur. Nitekim demokratik devletlerin bütün sorunlarını çözdüğünü söylemek neredeyse bir ütopya olarak algılanır. Demokrasiye yüklenebilecek en önemli işlevlerden biri, dünya toplumunun evrensel bir uyum içinde yaşamı geliştirmesinin önünü açması ve bu bağlamda yönetim pratiklerini geliştirmeye hizmet etmesi olarak görülebilir.

Held'in belirttiği gibi, karmaşık uluslararası sistem ve ilişkiler, hem devlet egemenliğini sınırlamakta, hem de ona kendi egemenliğini dayatmaktadır. Bu bağlamda, egemenliğin bölgesel, ulusal ve uluslararası bölünmüşlüğü gündeme gelmektedir. Bu durum günümüz iktidar olgusunun çoğul yapısını göstermektedir. Bu da küresel yönetimi yani kozmopolit demokrasiyi gerektirmektedir. Küreselleşme farklılığı/heterojenliği meşrulaştırmıştır; fakat bu kendiliğinden demokratikleşmeye yol açan bir durumu anlatmaz. Farklı toplum kesimlerinin ve ulusların koşullarına uyarlanmış, demokratik bir birlikte yönetme anlayışı ve eylemi olarak kozmopolit demokrasi farklılık temelinde kültürel çoğulculuğa dayanan bir çerçevedir [Held'den aktaran Sarıbay, 2000: 226].

Habermas, demokrasiyi ortak bir istencin oluşum süreci olarak tanımlar [Habermas'tan aktaran Touraine, 2002: 328]. Günümüzde toplumların çok kültürlü yapısından kaynaklanan talepleri, demokrasinin anlamını ve kapsamını genişletmektedir. Bu demokrasinin sürekli gelişen açık uçlu bir süreç olduğu anlamına gelir. Çoğulcu bir siyaset anlayışıyla kurumsal düzeyde kültürel ve siyasal farklılıkların korunması ve istikrarın sağlanması küresel demokrasinin önemli bir işlevi haline gelmiştir. Bu bağlamda, Held'in "kozmpolit demokrasi" anlayışıyla çoğulculuğa ve farklılığa vurgusu ile Keyman'ın "radikal demokrasi" anlayışıyla farklılıkların güvenceye alınması vurgusunun önemli bir benzerlik taşıdığını söylemek mümkündür.

Radikal demokrasi, liberal demokrasinin kurumsal düzeyde katılımcı demokrasi ve siyasal etki eşitliği çerçevesinde yeniden kurulmasıdır. Yani, liberal demokrasinin demokratikleştirilmesi amacını ifade eder. Radikal demokrasi, uzlaşmadan daha çok çelişkilerin tanınmasını öngörmekte, bütünleştirici olmaktan çok farklı kimlik konumları arasındaki ilişkiyi düzenlemeye çalışmaktadır, kimliğin çok boyutluluğunu kabul etmekte, farklılıkları dışlamayan ve bu farklılıkların bir arada yaşamasını, kimlikler arası diyalojik karşılıklı etkileşimi ve "ötekine karşı sorumluluk" anlayışına dayalı katılımcı demokrasiyi benimser [Keyman, 1998: 52-55]. Görüldüğü gibi radikal demokrasi ile kozmpolit demokrasi katılımcılığa yaptıkları vurgu açısından da benzerlik göstermektedir.

Yerelden küresele her düzeyde kurumların demokratikleşmesi gerektiğini savunan ve mevcut küreselleşmenin yukarıdan küreselleşme olduğunu, bunun da güçlülerin lehine olup, tüm toplum kesimlerini kapsamadığını ve dolayısıyla demokratik nitelikten yoksun olduğunu, ancak bununla küreselleşmeye karşı çıkmayı değil, aşağıdan küreselleşmeyle yine küresel ölçekte bir mücadeleyi sürdüren ve küreselleşmenin "aşağıdan küreselleşme"yle demokratik bir hale geleceğini ileri süren ve gücünü ezilenlerden, yoksullardan ve sivil toplum örgütlerinden alan yeni bir toplumsal hareketin gerekliliği fark edilir hale gelmektedir. Bu bakış açısının önerisi mevcut yukarıdan küreselleşmeye alternatif olarak "aşağıdan küreselleşme"yi geliştirmek ve gerçekleştirmektir. Bu harekete girişenlerin ılımlı küreselleşme karşıtı

olduklarını söylemek mümkündür. Bunlar mevcut küreselleşmeyi gelişmiş devletlerin çıkarına ve adaletsiz bir şekilde işlediğini ve bunun değiştirilmesini hedeflemektedirler.

Aşağıdan küreselleşmenin özünde demokratikleşme –yani, kurumların etkiledikleri insanlara karşı hesap verebilir hale getirilmesi- yatar. Aşağıdan küreselleşmenin demokrasi bağlamında hedefi, demokratik bir şekilde denetlenebilen bir sistemin oluşturulmasıdır. Bu çerçevede, küresel ekonominin geleceği hakkındaki diyalogu herkese açık hale getirmeyi, bir küresel ekonomi hakikat komisyonunun kurulmasını, uluslararası ticareti ve finans kurumlarının demokratikleştirilmesini, uluslararası ekonomik politikalarından etkilenenlerin, bu politikaları oluşturma sürecine katılmalarının sağlanmasını, ulusötesi şirketlerin yasal olarak sorumlu tutulabilmelerinin sağlanmasını ve siyasetin ekonomiye bağımlılığına son verilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır [Brecher, vd., 2002: 98-103].

Kozmopolit demokrasinin küresel anlamda devletlerin ötesinde etkili olması pratik olarak zor gözükmeyle birlikte, bu yönde olumlu gelişmelerde yaşanmaktadır. Bu çerçevede ulus-devlet ötesi kurulabilecek bir demokrasinin ilk örneği olarak Avrupa Birliği'ni göstermek mümkündür. Bu aynı zamanda küresel ölçekte kozmopolit bir demokrasinin oluşması müjdesini de vermektedir. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi kozmopolit toplum kozmopolit demokrasiyi gerektirmektedir.

Kozmopolit bir demokrasiden yana olanların üç gayesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dünya vatandaşlığı sağlayan siyasi bir statünün tesis edilmesidir; ikincisi yerleşik ve bilinen yetkilerle teçhiz edilmiş milletler-arası bir mahkemenin kurulmasıdır; üçüncüsü ise, güvenlik konseyinin eylem kabiliyetine sahip bir icra organının oluşturulmasıdır. Bunlar, dünya-örgütünü daha kuvvetli bir hale getirmiş ve daha geniş bir meşruiyet zemini üzerinde faaliyet gösterebilecek bir niteliğe kavuşturmuş olsa bile bu örgüt ancak güvenlik ve insan hakları siyasetinin sınırlı alanlarında ve çevre siyasetinde etkin olabilecektir [Habermas, 2002b: 138-139]. Şimdilik bütün dünyayı aynı ölçüde etkileyen, geçerliliği kabul edilen, bağlayıcı olan bir kurumsallaşma oluşmamıştır. Nitekim Falk'a göre çeşitli toplumsal hareketlerin

bölgesel ve küresel ağlar kurma girişimleri başarılı olsa bile ancak 21. yüzyılın ortalarında kozmopolitan bir demokrasi türü meydana getirilebilir [Falk, 2003: 199].

Görüldüğü gibi kozmopolit demokrasinin pratikte işlevsel olması dünya ölçeğinde hayli zor gözükmektedir. Nitekim, yukarıdaki gayelerinde dünya ölçeğinde var olduğunu söylemek mümkün değildir. O gayeleri anlamlı kılacak küresel bir sistem henüz ortaya çıkmamıştır. Ancak Avrupa Birliği'nde bu gayelerin oluştuğunu söylemek mümkündür.

Demokrasinin gerekliliği küreselleşme süreciyle birlikte kendisini dayatıyor. Daha adil bir dünya her ülkede demokrasinin derinleştirilmesine dayanmalıdır. Yani herkes için asgari hakların tanındığı, eşitsizliklere karşı mücadele edildiği, ayrımcılığın reddedildiği, ekolojik dengelerin iyileştirildiği, örgütlenme hakkına saygı gösterildiği, demokrasi anlayışının yerel-ulusal-küresel düzeyde ve işletme düzeyinde derinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Günümüzün demokrasi anlayışı, küresel bir demokrasi kurma iradesinin üzerine kurulmalıdır. Bu iradenin kurumsal anlamda dünya ölçeğinde pratiğe geçirilmesi büyük bir uluslararası dayanışmayı ve uzlaşmayı gerektirir. Dünya ölçeğinde bu sağlanamadığından, yani bunu sağlayacak bütün dünyayı temsil eden etkin bir birlik olmadığından bugün için, kozmopolit demokrasinin ülkelerin ulaşmaya çalışacağı bir ideal olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda günümüzde demokrasinin insanlar için işlevsel kılınmasının aracı hala büyük oranda ulus-devletlerdir. Bu çerçevede de küreselleşme sürecinde demokrasi için ulus-devletlerin sivil toplum örgütleriyle de işbirliği yaparak önemlerini kurduğunu söyleyebiliriz.

3.5. Küreselleşme Yerelleşme Paradoksu (Glokalleşme)

Yerelin önem kazanması ve küreselleşme sürecinin karşılıklı yoğun ilişkiler çerçevesinde yerelin de küreselle birlikte kendisini sunma fırsatını yaratması, küresel-yerel paradoksunu doğurdu ve bu paradoksal süreç özellikle kültürel anlamda

öne çıktı. Postmodernizmin modernizme getirdiği eleştirilerinde önemli yeni açılımlar sağlaması bu süreci kaçınılmaz kıldı.

Yerelleşme ve küreselleşme dünya ölçeğinde toplumsal ilişkilerde ve insani gelişmede mekâna bağlı iki gerçekleşme düzeyi olarak görülebilir. İnsan toplumunun yerleşik yaşam üzerinde uzun süreci kapsayan bir gelişmesi olduğundan dolayı yerleşik yaşama geçiş bu sürecin mekâna bağlı bir düzey kazanması anlamına gelmektedir [Baran, 2003: 72]. Bu bağlamda yerellik dar anlamıyla mekâna bağlılık ve aidiyeti, küresellik ise insanın gelişmelere uyum gösterme çabası olarak düşünülebilir.

Yerelliğin bir aidiyet düzeyi olarak küreselleşmeyle birlikte yeniden öne çıkan önemi küreselleşmeyle karşıtlık oluşturduğundan değil, tam tersine yerellik, küreselliğe katılan bir renk olarak zenginleştirici bir etkiye sahiptir [a.g.e., s. 76]. Küreselleşme süreciyle birlikte yerelin küresel ölçekte yeniden üretilmesi ve canlanması bu zenginliği göstermesi bakımından önemlidir. Dünya ölçeğinde uyum ve gelişmenin sağlanması için küresel-yerel paradoksunun uyumlu ve dengeli birlikteliği gerekmektedir.

“Son yirmi yıl içinde ortaya çıkan ve kısaca modernite sonrası yaklaşımlar olarak isimlendirilen bakış açıları için, modernist dönemde birlik, bütünlük, eşitlik, adalet ve benzeri, evrensel olduğu varsayılan değerler savunulurken, birey başta olmak üzere ‘sosyal’ın kendi içindeki farklılaşmaları ihmal edilmişti. Oysa sosyal ilişkiler kendi içinde çok önemli farklılaşmalar içeriyordu. Tam da bu noktada, yerelin bir mekânsal birim olarak popüler hale gelmesi şaşkıncı gelmemelidir. Çünkü, mekâna duyarlılık, aslında sosyal ilişki ve süreçlerin farklılaşmasına duyarlılıktan başka bir şey değildir... Bu ‘farklılıkların farkına varılması’ ve altının çizilmesi ise yerel ölçeğin önem kazanması anlamına gelmektedir” [Şengül, 2000: 121-122]. Giddens’a göre, “dünyanın farklı yerlerinde yerel kültürlerin yeniden canlanmasının nedeni küreselleşmedir” [Giddens’tan aktaran Nye, 2003: 118]. Bu süreçte küreselleşme, ulus-devletlerin tek ve homojen kimlik dayatmasını sorunsallaştırmıştır. Çok

kimlikli, melezleşen kozmopolit bir dünyada, bireyler farklı kimlikleri bir arada ve eş zamanlı olarak sahiplenebilmektedirler [Duran, 2003: 88].

Günümüzün çağdaş dünyası, küreselleşmenin ulus-devletlerin, ulusal ekonomilerin, ulusal kültürlerin egemenliğinde olduğu dönemi geride bırakmış ve küresel ve yerelin iç içe olduğu yeni bir döneme girmektedir [Hall, 1998: 47]. Wallerstein'e göre, "modern dünyanın milliyetçilikleri artık geçmişin o görkemli, muzaffer uygarlıkları değil. Onlar hem evrensele dahil olma hem de eş zamanlı olarak tikele, farklılıkların yeniden keşfine bağlı kalma isteğinin muğlak bir ifadesidirler. Gerçekte bu, tikelcilik yoluyla evrenselcilik ve evrenselcilik yoluyla tikelciliğe başka bir şey değildir" [Wallerstein'den aktaran Robertson, 1999: 161]. Bu anlayıştan hareketle Robertson çağdaş küreselleşmeyi en genel anlamında hem tikelciliğin evrenselleştirilmesini hem de evrenselciliğin tikelleştirilmesini içeren ikili sürecin kurumsallaşma biçimi olarak düşünülebileceğini vurgulamaktadır [a.g.e., s. 170]. Küyerelleşme diyebileceğimiz bu karmaşık süreç, hem yerellik ve farklılığa hem de küresellik ve türdeşliğe dengeli bir yaklaşımı gerektirmektedir. Yani küresel ile yerel arasındaki bu devamlı diyalektik insanların küresel bir bilince sahip olmaları ve birbirlerine karşı daha toleranslı ve hoşgörülü davranmalarını gerektirir. Bir başka anlatımla küreselleşme sürecinin getirdiği yeni zihniyetle artık ötekini gözardı edemeyeceğimize göre onu anlamaya ve ona hoşgörülle yaklaşmaya özen göstermeliyiz.

Yerelin de toplumsal fail olarak görüldüğü günümüz anlayışına göre, yerel olan, içerdiği sosyal ilişkiler temelinde yerel bağımlı aktörleri çıkarları etrafında birleştirebilmekte ve ortak mücadeleye taşıyabilmektedir. Bu çerçevede bir toplumsal fail olarak ortaya çıkan yerel, sosyal-ekonomik süreçleri değiştirip dönüştürecek temel aktör olmaktadır [Cox, Mair'den aktaran Gündoğdu, 2002: 174]. Bu bağlamda küreselleşmeyle gelen olumsuzlukların (yolsuzluk, yoksulluk, eşitsizlik, çevresel tahribat gibi) ortadan kaldırılması için de yerelleşmeden yararlanılabilir.

Siyasal anlamda yerelleşme, son zamanlarda güç kazanan ve daha çok yönetimin, aşırı merkeziyetçi bir yapıdan kurtulması, bölgesel ve yerel hizmetlerin yerinden

yönetilmesi ve toplumların daha özerk, demokratik, saydam ve verimli bir yönetime kavuşmaları olarak küreselleşme ile birlikte yeni bir içerik kazanmıştır.

Yerelin yeniden kavramsallaştırılmasına yönelik bakış açıları genellikle, ulus-devletlerin egemenlik anlayışlarındaki değişim, sivil toplumun önem kazanması, katılımcı demokrasi anlayışının yaygınlaşması, postmodernizm ve özellikle çok kültürlülük tartışmalarıyla paralel olarak gelişmektedir. Önceleri bir çatışma alanı olarak görülen küresel ile yerelin, günümüzde birlikteliği ve uyumu vurgulanmaktadır.

“Küreselleşme ile yerelleşme talepleri arasında, hem bunu talep eden gruplar hem de bu talebin gerekçesinde bir paradoks olduğu açıktır. Bununla birlikte küreselleşme sürecinin ulusal ve yerel olanlara olumsuz bir etkide bulunduğu ve kültürü, kurumları, siyaset ve ekonomiyi homojenleştirdiği kabul edilse bile yerel olanın kendisini ifadesine imkan vermesi bakımından evrenselleşmenin yolunu açmaktadır... Küreselleşme süreci, evrenselleşebilme başarısı gösterecek yerel değerler için bir tehdit değil tam aksine önemli bir imkan sunmaktadır” [Dursun, 1999: 186].

Yerelliğin önemsenmesinin önemli bir boyutunun, Batı değerlerinin ve kültürünün kendisini tüm dünyaya dayatmasına karşı verilen Batı dışı toplumların mücadelesi ile gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim, Dursun’un da belirttiği gibi, bir yandan küreselleşme ile batılı kurumlar, yapılar ve değerler dünya ölçeğinde yaygınlaşırken diğer yandan yerel değerler yeniden yaşama imkanı bulmaktadır. Ona göre, bu paradoksal durum şaşırtıcı değil. Küresel saldırılar ve hegemonik dayatmalar karşısında kimliğini ve özgün varlığını kaybetme tehlikesiyle yüz yüze gelen Batı dışı toplumlar kendi tarihlerine, geleneklerine, kültür ve medeniyet dünyalarına yeniden bakma ihtiyacı duymakta ve kendi kimliklerini kendi dünyalarında aramaktadırlar [a.g.e., s. 196]. Buna benzer Han da şu tespiti yapar: Globalleşme bilhassa belli güçlü aktörlerin globalleşmesi su yüzüne çıktıkça, bir kimlik, farklılık, tarih ve mahalli olan ne varsa hepsinin anlamını muhafaza etme mücadelesini dile getirir [Han, 2002: 107]. Bu bağlamda, kendi dünyalarını hem küresel alan hem de

yaşadıkları yerel alan birlikte oluşturmaktadır. Küreselleşmenin, ikisinden birini tercih etme durumunu ortadan kaldırdığını söylemek mümkündür. Yani küresel ile yerelin içiçeliği vurgulanmalıdır.

Eğer yaygın bir “kökenleri arayış” diye bir şey varsa, bu en iyi, ilk anda küreselleşmenin bir boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. En temel anlamda küreselleşmeyi dünyanın küçülmesi şeklinde tanımlarsak, onun en ilginç özelliğinin, “kökenleri arayış”ın küreselliği olduğunu ısrarla belirtmemiz gerekir. Bu arayış dünyanın değişik bölgelerinde ve çeşitli toplumlar içinde, gelenek, kimlik, yurt, yerlilik, yerellik, topluluk ve benzerlerine ilişkin küresel düzeyde yayılmış fikirler açısından sürdürülmektedir [Robertson, 1999: 269]. Bu bağlamda küreselleşmenin kendisinin farklılık ve çeşitlilik yarattığını ve bu sürecin küresel standartlaşma da göz önüne alındığında aynı zamanda bir paradoksal görünüm arz ettiği söylenebilir.

Robertson’da yerelin önem kazanmasının, küreselleştirici eğilimlere karşı yerel talepler dünyasında, yerellik fikrinin kendisinin bazen tahakkümcü küresele bir direnç veya karşıtlık biçimi olarak ortaya koyduğu bir eğilimle gerçekleştiğini söyler [Robertson, 1996: 121]. Bu küresel ile yerelin eşzamanlılığını da ortaya koymaktadır. Küresel ile yerelin bu eşzamanlılığını ve biraradalığını yani karşılıklı birbirini meşrulaştırma aracı olduklarını belirtmek için Robertson ve Swyngedouw “glokalleşme” kavramını kullanmaktadırlar [Robertson, 1996; Erik Swyngedouw’dan aktaran Han, 2002: 102]. Bu yazarlar global ve lokalın iki ayrı süreç değil, daha çok birbirlerini biçimlendiren ve bütünleyen süreçler olduğunu ve dolayısıyla da bu süreçlerin iç içe geçmiş olduklarını vurgulamaktadırlar. Hatta günümüzde bir çok yazar yaşanan sürecin tam olarak anlaşılması için küreselleşme yerine glokalleşme kavramının kullanılmasını daha kapsayıcı bulmaktadırlar.

Glokalleşme, yerel farklılıkları global içinde meşru gören bir tutumu yansıtır gibidir: fakat son tahlilde lokal’in global’e eklenmesinden başka bir şey değildir. Üstelik “yerel düşün global davran” söyleminin bir kimlik dayatıcı yanı vardır ve bu globalleşmenin doğal bir sonucudur. Yani glokalleşme, yerel olanın globale dahil olması, global olanın da yerele uygun tanımlanarak meşrulaştırılmasıdır [Sarıbay,

2002b: 47]. Bir başka deyişle, sosyolog Ulrich Beck'in belirtmiş olduğu “ya o ya da o” mantığından “hem o hem de o” mantığına geçilmiş olmasıdır [Beck'ten aktaran Sarıbay, a.g.e., s. 47]. Bu anlayışın, günümüz demokratik toplum anlayışını güçlendiren çok kültürlü toplum yapısının benimsenmesine önemli bir katkısının olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu anlayış aynı zamanda kavramsal karşıtlıkları eriten bir etken olarak görülebilir ve bir madalyonun iki yüzü şeklinde düşünmemizi mümkün hale getirmektedir.

Yerel dönüşüm küreselleşmenin bir parçasıdır. Bu ise zaman mekân içindeki bağlantılarla ilgilidir ve yerelliğin keşfini de içinde taşımaktadır [Aslanoğlu, 1998: 127]. Özellikle kültürel boyuttaki çözümlenelerde modern/geleneksel ayrımına dayanan ulus ölçekli toplumsal yapılanma anlayışı terk edilmekte, ulus-ötesi aktörlerle, mikro ölçekli yerel oluşumlar arasındaki ilişkilenebilirliği güçlendiren yeni örgütlenmeler, insani gelişme anlayışları hakim olmaya başlamaktadır [Yetim, 2002: 132]. Toplumsal uyum ve istikrarı sağlamanın farklı politikalarını geliştirme yönündeki arayışlarının ulaştığı bugünkü son aşama ise “farklılıklar zeminindeki birlik” anlayışına dayanan “çok kültürlülük”tür. Bu politika, bugünün dünyasında toplumsal uyum politikalarının modeli haline gelmiştir [Vatandaş, 2002: XV].

Keyman'a göre, “globalleşme küçülen bir dünyayı yaratırken aynı zamanda parçalanmış bir dünyayı da yaratıyor. Evrenselleşme, kimlikle fark, modernlikle ötekilik, liberal demokrasiyle milliyetçilik gibi karşıtlıklar globalleşme sürecinin küçültücü ve parçalayıcı niteliğinin kurucu öğeleri olarak kullanılıyor” [Keyman, 2000a: 3]. Bu bağlamda, Appadurai'nin vurguladığı gibi globalleşme, “kültürel homojenlikle, kültürel heterojenlik arasındaki gerilimi simgelemektedir, daha doğrusu kimliğin ya da topluluğun tanımlayıcı öğesi olmak için aynılık ve farklılığın verdiği mücadeleyi nitelemektedir” [Appadurai'den aktaran Keyman, 2002a: 3]. Bu mücadelenin çağdaş katılımcı bir demokrasi anlayışının oluşturulmasına büyük katkılar sağladığı söylenebilir.

Sonuç olarak yaşanan glokalleşme süreciyle yerelin öneminin artmasını, ulusal ölçeğin ortadan kaldırılması olarak görmemek gerekir. Global/ulusal/yerel ölçekte

ilişkilerin yeniden tanımlanması olarak görmek daha doğru olur kanaatindeyiz. Bu bağlamda ulus-devletlerin hala önemli birer iktidar yatağı olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim, hem global aktörlerin hem de yerel aktörlerin önemleri ve etkileri ulus-devletler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, ulus-devletler, hem global hem de yerel anlamda başat rolü oynamaktadırlar ve yerelliğin öneminin artması çerçevesinde de küreselleşme sürecinin en önemli aktörüdürler.

3.6. Küresel Yönetim (Yönetişim) Anlayışı

Küreselleşmeyle birlikte hemen her alanda yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm yönetim anlayışını da etkilemiştir. Geleneksel yönetim anlayışının sorunsallaştırılmasıyla, küreselleşmenin getirdiği sorunlara cevap verme ihtiyacı üzerine yeni yönetim anlayışı ortaya çıkmakta ve yönetim kavramı yeniden kavramsallaştırılmaktadır. Bu çerçevede, yaygın olarak yeni yönetim anlayışı, şirket yönetişimi, minimal devlet, stratejik yönetim anlayışı, küresel yönetim, yönetişim (governance) kavramları bu yeni anlayış için kullanılmaktadır. Geleneksel yönetim anlayışındaki yetersizlikler ve bilgi çağının ihtiyaçlarına yeterli düzeyde cevap vermemesi köklü değişimleri kaçınılmaz kılmaktadır. Bu durum yönetimin toplumla paylaşılması veya toplumun da yönetimin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği yeni bir anlayışı dayatmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte yönetim tek aktörlü değil çok aktörlü bir yapıda düşünülmekte, yönetilenlerin de yönetim sürecine katılmaları ve sorumluluğu paylaşmaları gerektiğine inanılmaktadır.

Bir iktidar modeli olarak yönetişim, “devlet toplumu yönetir” savını terk ederek, devletin dışındaki örgütlerin de devlet yönetimine eşit şekilde katılımını önermektedir. Devlet-toplum arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesinden yola çıkan model, küreselleşmenin zorunlu bir süreç olduğu argümanından hareketle, küreselleşen bir dünyaya uygun bir iktidar tarzı, yeni bir devlet anlayışı ve yeni bir yönetim üslubu geliştirmeyi hedeflemektedir [Bayramoğlu, 2002: 85]. Bu bağlamda, yönetişim toplumsal ihtiyaçların karşılanması için kolektif bir tutumun gerekliliği ve küresel sorunların birlikte çözümünün arandığı bir süreçtir. Yani çok aktörlü yönetime geçişin uygun yönetsel

modeli olarak öngörülen yönetim anlayışının, yönetim erkinin tek elde toplanması yerine kolektif bir işleyişe kavuşturulmasını ve yönetimde katılımcı demokrasiyi gerçekleştirmeyi öngördüğünü söylemek mümkündür.

Eryılmaz'a göre, "yeni yönetim düşüncesi, bürokrasi temelli rasyonellik anlayışı yerine, piyasa mekanizmalarına dayalı yeni bir rasyonellik anlayışını savunmaktadır. Devletin yapısı giderek küçülmekte ve faaliyet alanları daraltılmakta; piyasaya, sivil topluma ve bireye doğru bir yetki kayması yaşanmaktadır. Piyasa mekanizmasına yapılan vurgu, devletin kamusal sorumluluğunu zayıflatmamalıdır. Piyasa temelli yönetim anlayışında devletin yeni rolü, hakemlik ve hizmetler konusunda garantörlük biçimine dönüşmek durumundadır. Hükümet, piyasa ve sivil toplumun belirli bir denge içinde işlediği yeni bir yönetim anlayışına ihtiyaç bulunmaktadır" [Eryılmaz, 2002: 242-243]. Yönetişimin kamu yönetimi ve devletin yetki alanı bakımından içeriğini oluşturan temel özellikler ise, genel olarak kamu yönetiminin alanını daraltma, harcamalarını kısıtlama, personeli azaltma, hizmetlerini özelleştirme ya da piyasa mantığına tabi kılma uygulamaları oluşturmaktadır [Güler'den aktaran Bayramoğlu, 2002: 88].

Küreselleşen bir dünyanın karmaşıklığı, yoğun ilişki düzeyi, uluslararası etkileşimi ve gidişatın belirsizliği bir küresel yönetimi zorunlu hale getirmektedir. Öke'ye göre, "dünyayı yeniden inşa etme ve bu doğrultuda insanlığın kolektif gücünü kullanma gereksiniminin acilliği ortadadır. Bu ideali 'küresel yönetim' (global governance) diye tanımlıyoruz. Yönetişim, yönetmek ve yönetimden farklı olarak, ortak sorun, konu ve çıkarların halinde, resmi ve özel kuruluşların, kişilerin birlikte davranmalarıdır. Küresel düzlemde ise yönetişim, devletle beraber uluslararası kurumlaşmaların, hükümetler dışı kuruluşların, yurttaş platformlarının, çok uluslu şirketlerin de uluslararası sistemin karar verme mekanizmasına katılmaları demektir" [Öke, 2001: 13]. Bu çerçevede yönetişim ve katılımcı demokrasi anlayışlarının birbirlerini tamamlayan ve güçlendiren bir etkileşime sebep oldukları söylenebilir.

Yönetişim, 1980'lerde ekonomik alanda yaşanan krizlerden ve bunun yol açtığı tartışmalardan önemli ölçüde beslenmiştir; hatta ilk ortaya çıkışında meşruiyetini

buna dayandırmıştır. Dünya Bankası'nın raporları ve borç verdiği ülkelere dayattığı "reformlarla" yönetim siyasal yaşama da girmiştir [Bayramoğlu, 2002: 112-113]. Al'a göre, gücün nasıl kullanıldığını, kararların nasıl alındığını ve vatandaşların yönetim sürecine nasıl katıldığını belirleyen bir süreç olarak yönetişimin unsurları, esneklik, katılımcı demokrasi, yerellik, yönetimde şeffaflık, çoğulculuk, hesap verebilirlik, sonuca yönelimlilik, performans ve toplam kaliteyi önemsemeyi içermektedir [Al, 2002: 236].

1995 raporunda Küresel Yönetişim Komisyonu, "siyasetin gereklerinin, insan hakları, demokrasi, BM, uluslararası hukuk, insani müdahale ve küresel sivil toplumun rolünün geliştirilmesiyle bağlantılandırılması gerektiği fikrindedir" [Rapordan aktaran Falk, 2003: 168]. Buradaki vurgu ortak bir küresel yönetim anlayışıdır. Yani yeni siyaset anlayışı, yönetimin paylaşılmasını gerektirmektedir.

Held'e göre, "ulusal ve küresel yönetimi birleştirmek artık ütopya olmaktan çıkmıştır. Çünkü bu iki yönetim biçimi uygulamada zaten birarada işlemektedir. Piyasalardaki hareketliliğin ve teknolojik yeniliğin itici gücünün arkasında küresel düzeyde işbirliğine dayalı şekilde faaliyet gösteren organizasyonların sayısındaki büyük artış yatmaktadır. Örneğin XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçilirken yaklaşık 20 uluslararası devlet organizasyonu ve 180 uluslararası özel sektör organizasyonu vardı. Günümüzde devlet organizasyonlarının sayısı 300'e ve özel sektör organizasyonlarının sayısı ise 5000'e çıkmıştır. Bu ortamda zaten küresel yönetim ve küresel sivil toplum varlığını göstermektedir" [Held'den aktaran Giddens, 2000b: 156]. Bu bağlamda, "küresel yönetişimin temel şartı olarak, insan dayanışmasının medeniyet çeşitliliği ile tamamen tutarlı olduğunun ve medeniyetler arası diyalogun öneminin kabul edilebilir bir normatif (hukuki ve ahlâkî) düzenin temeli olduğunun anlaşılması gereklidir" [Falk, 2002:5]. Nitekim, günümüzde yeni bir küresel işbirliği düzenine duyulan ihtiyacın, uluslararası toplumu bir küresel yönetişim sistemi kurmaya zorladığını gözlemlemekteyiz. Ancak bu konuda örnek olabilecek yeterlilikte bir kurumsallaşma henüz oluşturulamamıştır.

Yönetişim kavramının yaygın kullanımını Dünya Bankası'nın (DB) belli raporlarına

bakarak incelemek mümkündür. DB raporlarından hareketle yönetişimin bugüne kadar ki gelişimi üç evrede ele alınabilir: Birinci evre; Afrika ülkelerindeki krizin yönetim krizi olduğunu ortaya koyan 1989'daki raporda somut olarak görülür. "İyi yönetim" ve minimal devlet vurgusu öne çıkar. İkinci evre; 1994 yönetim raporudur; yönetişimin yeşermesi ve canlanması için sivil toplumun gelişmesi gerektiği vurgulanır. Üçüncü evre ise 1997'deki rapordur. Raporda, küresel ekonominin gereklerine cevap verebilecek, teknolojik değişimlere hızla uyum sağlayabilecek daha etkin ve güçlendirilmiş bir devlet hedeflenir. Ancak DB'nin daha önceki raporlarından ve temel politikalarından da anlaşıldığı üzere, daha etkin ve güçlendirilmiş bir devlet, devletin kapsamının genişletilmesi, işlevlerinin artırılması, kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması anlamına gelmemektedir [Bayramoğlu, 2002: 88-93].

Hirst ve Thompson'a göre, uluslararası ekonomiden endüstriyel alana doğru beş düzeyde yönetim mümkündür. Bunlar:

1. Belli başlı endüstrileşmiş ülkeler, özellikle G3 (Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika) ülkeleri arasında anlaşma yoluyla;
2. Önemli sayıda devletin, WTO gibi, ekonomik faaliyetin belirli bir yönünü düzenleyen uluslararası ajanlar yaratması yoluyla;
3. Geniş ekonomik alanların AB ya da NAFTA gibi ticaret bloklarıyla kontrol edilmesi yoluyla;
4. Şirketler ve başlıca sosyal çıkarlar arasındaki işbirliği ve rekabeti dengeleyen ulusal düzeyli politikalar yoluyla;
5. Endüstriyel alanlara kolektif hizmetler sağlayacak bölgesel düzeyli politikalar yoluyla. Böyle kurumsal ayarlamalar ve stratejiler, en azından başlıca gelişmiş endüstriyel uluslar yararına olmak üzere, bazı minimal uluslararası ekonomik yönetim düzeylerini güvence altına alabilir [Hirst, Thompson, 2000: 224]. Bu bağlamda, yönetime stratejik yaklaşımın küresel yönetim açısından çok önemli yararlar sağlayacağını ve yeni yönetim anlayışı çerçevesinde yönetim anlayışının gelişmesine olumlu etkide bulunacağı düşünülebilir.

Rekabet üstünlüğü elde etmeyi amaçlayan gelecek referanslı entegre bir yönetimi

ifade eden stratejik yönetim anlayışı, diğer yönetim anlayışlarından farklı olarak, devleti uluslararası güçlere karşı konumlandırarak ve uluslararası platformda emsallerine göre uzun dönemde avantajlı kılacak yolları tartışmaya odaklandığı için günümüzün ve görünen geleceğin içsel bağımlılıklar yaratan küreselleşme sürecine ve yoğun rekabetçi koşullarına, diğer yönetsel yaklaşımlarla karşılaştırıldığında, daha iyi yanıt verdiği söylenebilir [Barca, 2003]. Stratejik yönetim anlayışı gelecek yönelimli, vizyon belirleyen ve insan kaynaklarını geliştiren, katılımcı bir anlayışı simgeler. Küreselleşme sürecinin yarattığı yeni dünya düzenine uyum sağlamayı amaçlayan yeni yönetim anlayışlarının birbirlerine yakın olduklarını söylemek mümkündür. Hatta çoğu yazar bu yaklaşımları kavramlaştırırken birbirlerinin yerine kullanmaktadırlar.

Jessop'a göre, yönetişimin yeni dünya düzeni için geliştirmiş olduğu mekanizmaların özellikleri:

1. Acil sorunlara, dünyanın karmaşıklığını basitleştiren model ve pratikler içinde, yan etkileri ve bağımlılık ilişkilerini de hesaba katarak çözümler geliştirmek.
2. Böyle bir modeli, neden-sonuç ilişkisi içerisinde, yeni bir anlayış ve sorumluluk geliştirmek ve bununla birlikte yeni bir eylem kapasitesi oluşturabilmek için dinamik interaktif öğrenme kapasitesini geliştirmek.
3. Farklı kimlik, çıkar ve anlam dünyalarına sahip toplumsal grupların eylemlerinin eşgüdümünü sağlayacak yöntemler geliştirmek.
4. Bireysel eylem ve toplumsal sistem çerçevesinde yönetimin, beklentilerin ve etkili aktörlerin yönlendirilmesini belli bir istikrar içinde sağlayabilecek ortak bir dünya görüşünü kurmak olarak sıralanabilir [Jessop'tan aktaran Bayramoğlu, 2002: 107]. Burada önemli olan nokta yönetişimin küreselleşme süreciyle değişen toplumsal gelişmelere karşılık verebilme iddiasında olmasıdır.

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan küresel nitelikli sorunların ortadan kaldırılması için küresel yönetişimin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Aksi takdirde küresel sorunların sonuçlarına katlanmak dünya toplumları için çok zor gelebilir, hatta yeni krizler, yeni savaşlar ve küresel boyutta büyük toplumsal çatışmalara sebep olabilir. Günümüz dünyasında bu sorunların çözümünde en önemli

aktör olarak ulus-devletler kabul edilmekte ve devletlerin işbirliği ile birçok sorunun üstesinden gelinmektedir.

Bozkurt'un belirttiği gibi, "sosyal sorumlu küreselleşme sürecinde hala ulusal kurumlara önemli bir işlev düşmekle birlikte, küresel düzeydeki etkin düzenlemeler, ancak, güçlendirilmiş meşru bir küresel yönetim ile gerçekleştirilebilecektir" [Bozkurt, 2000b: 113]. Bu yönetimin meşruiyetini de dünya ölçeğinde bütün ulus-devletlerin katılımı sağlayacaktır. BM vb. organizasyonlar bu bağlamda küresel ölçekte meşrulaştırılabilir.

3.7. Yeni Dünya Düzeni

Evrensel normların küreselleşme süreciyle birlikte yaygınlaşması, hem dünyayı bir üst kültür altında bütünleştirmek yönünde, hem de yerel ve global ölçekte bir özgürleşme eğilimini yaratması yönünde paradoksal bir süreç oluşturmaktadır. Bu süreçte karmaşık bir hal alan uluslararası ilişkiler kimsenin kontrolünde olmayan, ancak herkesin gücü oranında kontrol etmeye ve etkinliğini arttırmaya çalıştığı bir küresel ortam yaratmıştır. Bu ortamda, doğal olarak Batı dünyası ve ABD'nin Soğuk Savaş sonrası rakipsiz kalmalarının da verdiği güçle yeni dünya düzeni arayışı içine girmiş bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle Batı normlarının evrenselleşmesi yeni dünya düzenin belirleyici unsuru anlamına gelmektedir. Bu çerçevede yeni dünya düzeni, soğuk savaş sonrası uluslararası sistemde küreselleşme sürecinin de etkisiyle meydana gelen büyük değişim ve dönüşümle dünyanın arz ettiği görünümü ifade etmektedir.

Yeni dünya düzeni açısından vurgulanması gereken önemli bir nokta, bunun soğuk savaş sonrası süreci ve henüz oluşum halinde olan yeni bir denge arayışını simgelemesidir. Yakın çağ dünya tarihine baktığımız zaman dünyayı etkileyen büyük savaşlar sonunda dünya düzenini yeniden oluşturmak için anlaşmalar yapılmış ve bu anlaşmalarla bir güven ortamı yaratılmıştır. Bu anlaşmalarla belirlenen düzen uluslararası ilişkiler ve devletlerin iç politikalarıyla ilgili yükümlülükler getirmekte ve böylece dünya düzeni korunmaya çalışılmaktaydı.

Otuz Yıl Savaşlarının ardından 1648 Vestfalya antlaşması, Napolyon Savaşlarından sonra 1815 Viyana Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1919'da Milletler Cemiyeti ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise 1945 Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması dünyada savaş sonrası düzeni koruma işlevi görmüşlerdir. Bu düzenin oluşumunda uluslararası sistem, güçlü devletlerin belirleyiciliğinde bazen çok kutuplu, bazen çift kutuplu, bazen de tek kutuplu bir hal almıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sovyetler Birliği'nin dağılmasına dek süren iki kutuplu sistemin çöküşü ile birlikte yeni dünya düzeni arayışları, dünya gündeminde önemli bir yer işgal etti.

Bu bağlamda, savaşlar sonrası dünya düzeninin oluşturulması kaçınılmaz görülmektedir. Dolayısıyla, Soğuk Savaş sonrası dünya düzenini sağlayacak bir yapılanmanın zorunluluğu ortadadır. Bunun için küresel ölçekte uluslararası örgütlerin işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler Örgütü'ne tüm dünya devletlerinin aktif ve eşit katılımı sağlanabilirse yeni dünya düzeninin oluşturulabilmesi mümkün hale gelebilir veya buna benzer yeni bir yapılanmaya gidilebilir. Dünya parlamentosu ve dünya vatandaşlığı anlayışını oluşturmak gibi.

Dursun'a göre, "dünya iki kutuplu bir yapıda iken karşıtlar arasında bir denge vardı ve bu dengenin korunmasıyla barış sağlanıyordu. Savaş sonrasının kurumları olan BM, Güvenlik Konseyi (GK), Avrupa Konseyi (AK), NATO vb. kurumlar bu yapıya uygun şekilde oluşturulmuştu. Kutuplardan biri çökünce bu kurumların eski işlevlerini görmesi zorlaştı ve bugün çatırıyorlar" [Dursun, 20.02.2003]. Nitekim BM'nin etkinliğini yitirdiği, ABD'nin isteklerine göre hareket ettiği, çıkabilecek savaşları engelleyemeyeceği ve bu bağlamda meşruiyetini yitirdiği yönünde dünya toplumunda yaygın bir kanaat oluşmaya başlamıştır.

Yeni dünya düzeni, içinde devletlerin ve insanların ideolojilerini bir yana bırakarak, evrensel değerleri benimseyerek, diğerlerinin hak sınırını gözeterek ve kolektif güvenlik çıkarlarını oluşturarak birbirleriyle barış içinde yaşayacağı bir kolektif dünya güvenliği sistemini anlatır [Farazmand, 2001: 248-249]. Ancak, SSCB'nin çöküşü ile birlikte yeni dünya düzeni bir bitişin ve yeni bir başlangıcın önkabulü

anlamında kullanıldı. Bitişin öznesi Marksizm iken, yeni başlangıcın taşıyıcısı olarak liberalizm sunulmaktaydı [Coşar, 2000: 194]. Yeni dünya düzeninin ABD liderliğinde oluşum sürecine girdiği 90'lı yıllarda liberalizmin zaferi olarak, Batı değerlerinin evrenselleşmesi ve alternatifsizliği dünya gündeminin önemli tartışma konusu haline geldi. O yıllarda yeni dünya düzeninin belirleyici unsurları olarak liberalleşme ve küreselleşme vurgusunun artması da bu durumun göstergesi olarak sunulmaktaydı. Oysa son birkaç yıldır liberalizm ve küreselleşmeye kapitalist dünya ekonomisinin yarattığı olumsuzluklardan hareketle kuşkuyla bakanların, hatta karşı çıkanların sayısının gittikçe artması ve bunların etkili toplumsal örgütlenmelere dönüşmeleri, liberalizmin zaferinden çok yeni dünya düzeni oluşturulmasının belirsizliği gerçekliğine dikkatleri çekmektedir.

Yeni dünya düzeninin önemli belirleyicileri olarak liberalleşme ve küreselleşme sürecinin en önemli sorunu gelir dağılımındaki eşitsizliklere bağlı olarak zengin ve yoksul arasındaki farkın giderek artması ve eşitsiz ve adaletsiz bir yapının ortaya çıkmasıdır. Dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunda yoksulluk yaşanırken çok az bir kesimde zenginlik yaşanmaktadır. Dünyanın bu bölünmüşlüğü birçok yeni sorunlar da doğurmaktadır. Karaman ve Altay'a göre, dünyanın gelişmişlik/az gelişmişlik ikilemi çerçevesinde bölünmüşlüğü eşitsiz ve adaletsiz bir dünya düzeni yaratmakta, bu da herkesi ilgilendiren bir süreç olarak, ortak barış ve güvenliği sağlamayı ve insanlığın saygınlığını tehlikeye düşürmektedir [Karaman, Altay, 1996: 360]. Nitekim günümüzde özgürlük ve demokrasi, eşitlik ve adalet, dünya düzeni için önemli olan bunlara benzer birçok evrensel değerlerin yoksullar ve zenginler için aynı şeyleri ifade ettiğini söylemek çok zordur. Dolayısıyla bu değerleri bütün toplum kesimleri için anlamlı kılmamanın, yeni dünya düzeninin sağlanmasında büyük bir önem ve önceliğe sahip olduğu söylenebilir.

İnsanların güvenlik ve özgürlük arayışının sonucu olarak da yeni dünya düzeni arayışlarını ele alabiliriz. Yukarıda görüldüğü gibi savaşlar sonrası düzen arayışı hep olmuştur ve bu düzen belli antlaşmalarla sağlanmıştır. Ancak bu çerçevede bakıldığında zaman soğuk savaş sonrası düzen arayışlarının devam ettiğini, yani MC, BM gibi savaş sonrası bir dönüşümün ve düzenin oluşturulmadığını söylemek mümkündür.

Bu belirsizlik durumunun dünyanın gidişatı için olumsuz sonuçlarını hesaba katarak biran evvel dünya düzenini sağlayacak bir yapılanmaya gidilmesi zorunluluğunu gözlemlemekteyiz. Yeni dünya düzeninin oluşturulması bu bağlamda, dünya barışının da sağlanmasını beraberinde getirecektir. Bu aynı zamanda güçlü devletlerin keyfi politika ve girişimlerini de büyük oranda engelleyecektir. Böylece dünya toplumu için daha güvenli ve özgürlükçü bir ortam oluşacaktır.

Davutoğlu'nun da Küresel Bunalım adlı kitabında 11 Eylül sonrası yeni dünya düzeni ile ilgili açıklamalarında belirttiği gibi, “dünyanın yeni bir açılıma ihtiyacı var. Buna paralel olarak da bir uluslararası düzen problemi var... Küreselleşme bütün toplumları kendi süreci içinde etken kılan bir şey... Dolayısıyla uluslararası düzen için öylesine ilkeler geliştirilmelidir ki, bu ilkeler her topluma maksimum düzeyde güvenlik ve özgürlük alanı tanınsın” [Davutoğlu, 2002]. Bu bağlamda, evrensel ilkeler oluşturulmazsa yeni dünya düzeninin oluşturulması için alınan tedbirler, çözümü zorlaştırıcı sonuçlar doğurabilir. Yani küreselleşme sürecini de adaletli, uyumlu ve istikrarlı kılacak bir yapılanma benimsenmelidir.

Dünya Düzeni Modelleri Projesi (DDMP) çerçevesinde 1960'lardan beri, kültürel ve ideolojik farklılıkları kabul temeline dayalı adil ve hakkaniyetli bir dünya düzeni geliştirmek üzere çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Falk bu proje ile, mevcut dünya düzeni sisteminin, savaş sistemi, küresel yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlik, baskıcı yönetim biçimleri ve çevrenin tahribi gibi olumsuzluk veya dünya düzeni eksikliklerine cevap olarak siyasi şiddetin asgariye indirilmesi, ekonomik refahın azamiye çıkarılması, sosyal saadetin ve insan haklarının geliştirilmesi ve çevre korumacılığının geliştirilmesinin tasarlandığını vurgulamaktadır [Falk, 2003: 166].

Yeni dünya düzeni için belirlenen hedeflere ulaşmak için ulusal aktörler kadar uluslararası aktörlerin de uzlaştığı bir ortamın yaratılması gerekmektedir. Hem ulusal hem de uluslararası aktörlerin katkısı bağlamında en önemli rol devletlere düşmektedir. Nitekim uluslararası sistemin temelini oluşturan baş aktörün devlet olduğunu belirten Ghali'ye göre, “küreselleşmenin baskıları sonucu, mevcut dünya düzeninin kaotik bir şekilde yıkılmasını ancak devlet önleyebilir” [Ghali'den aktaran

Sertel, 1999: 152]. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası aktörlerin başta ulus-devletler olmak üzere, yeni dünya düzeni için gerekli olan küresel ölçekte bir toplumsal bütünleşme modeli geliştirmeleri gerekmektedir.

Siyasal, askeri ve ekonomik anlamlarıyla “yeni dünya düzeni” düşüncesinin yaptığı gibi, küresellik sorununun da yirmi birinci yüzyılın başlıca ideolojik ve analitik çalkantılarına yol açma olasılığı oldukça yüksektir. Buradaki temel nokta, kesinlikle ilginç bir dünya düzeni ile dünya düzensizliği imgeleri çeşitliğinin bulunmasıdır [Robertson, 1999]. Bu açıdan olumlu ve olumsuz yaklaşımların olduğunu belirtmek gerekir. Dünyanın gidişatı üzerinde söz sahibi olanlar, yani yeni dünya düzeninin oluşum sürecine katılanlar genellikle olumlu bir tavır takınırken, bunun dışında kalanlar da olumsuz bir tavır takınmaktadırlar. Yeni dünya düzeninin oluşumunda bu gruplaşmanın da önlenmesi gerekmekte ve gerçek anlamda küreselleşmenin gerçekleşmesi ve kalıcı bir dünya düzeninin oluşturulması için bütün dünya toplumlarının sürece eklenmeleri ortamı yaratılmalıdır. Bu aynı zamanda küresel ölçekte katılımcı demokrasiyi de güçlendirecektir.

Robertson’un “dünya düzeni” ile “dünya düzensizliği” imgelerinin çeşitliliği ve mevcudiyetine yaptığı vurguya paralel olarak Falk’ın da belirttiği gibi, yeni “dünya düzeni” boyutları tartışılırken, küresel ve bölgesel nüfuz ve otorite gruplaşmaları ile ilgili olarak ‘pozitif’ ve ‘negatif’ arasında bir ayırma vurgu yapılmıştır. ‘Pozitif’, siyasi şiddetin azalması, iktisadi refaha kavuşma, insan haklarının ve insancıl yönetişimin desteklenmesi, ekolojik zenginliklerin korunması, sağlığın ve yenilenebilir kaynakların muhafaza altına alınması türünden hedeflere işaret eder. ‘Negatif’ ise savaş, fakirlik, ırkçılık, çevre tahribi, zulüm, kaos ve suç oranının artması gibi yollarla bu hedeflerden uzaklaşmaya işaret eder” [Falk, 2002: 89-90]. Gerçek hayatta pozitif ve negatif yönlerin içiçeliğini görmek gerekir. Bu anlamda, dünya düzenini oluşturmada sağlanacak başarı negatif yönleri ortadan kaldırmak ya da en aza indirmekle mümkün hale gelebilir.

Yeni dünya düzenini sağlamak konusunda aşılması gereken önemli sorunlardan biri de kapitalist dünya ekonomisinin yarattığı yapısal gerilimlerdir. Wallerstein’e göre,

“kapitalist dünya ekonomisi tarihsel bir toplumsal sistem olarak krizdedir” [Wallerstein, 2004: 110] dolayısıyla dünyanın, yapısını önceden bilemeyeceğimiz fakat biçimlendirilmesi konusunda aktif bir katılımımızın olacağı yeni bir tarihsel sisteme geçiş sürecine girmekte olduğunu iddia etmektedir [a.g.e., 153]. O, dünyanın mevcut durumunu: büyük ekonomik güçler (ABD, AB Japonya) arasındaki mücadele, Kuzey ile Güney arasındaki, ya da dünya ekonomisinin çekirdek bölgeleri ile diğer bölgeleri arasındaki mücadele ve küreselleşmeyi yönlendiren büyük çokuluslu şirket örgütlenmeleri (Dünya Ekonomik Forumu vb.) ile küreselleşme karşıtı hareketler (Dünya Sosyal Forumu vb.) arasındaki mücadele gibi üç farklı jeopolitik bölünmenin kabul edilmesiyle analiz edilebileceğini vurgulamaktadır [a.g.e., 241]. Bu bağlamda yeni dünya düzeninin nasıl şekilleneceği bu üçlü bölünme arasındaki mücadelenin nasıl sonuçlanacağıyla da ilgili gözükmektedir. Gerilim ve mücadele devam mı edecek? yoksa bir eklemlenme ve uzlaşma mı sağlanacak? Yeni dünya düzeni ile dünya düzensizliğinin bu anlamda da iç içe olduğu söylenebilir.

Falk’a göre yeni dünya düzenini sağlayacak bir çözüm, “barış, refah, sosyal adalet ve çevre koruma arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgulayacak şekilde belirlenmiş dünya düzeni değerlerine duyarlı insani emeller bütünü” içeren normatif bir projeye dayanır [a.g.e., s. 46]. Böyle normatif bir projenin dayanağı olabilecek, hakikat ile iyinin dengelendiği küresel ölçekte geniş kapsamlı bir sosyal bilim tartışması yapılırsa yeni dünya düzeni arayışlarına büyük katkı sağlanabilir. Bu bağlamda proje savaş, yoksulluk, eşitsizlik ve güvensizliği ortadan kaldıracak kurumsal bir yapıya kavuşturulabilse olumlu sonuçlar doğurabilir.

Ancak, Bauman’ın da belirttiği gibi, kontrolü sağlayabilecek ve bütün dünyayı etkileyecek ve itaat ettirecek bir yapı yok, hatta büyük bir belirsizlik durumu mevcut. Herkesin rıza göstereceği, küresel işlerin bütünselliğini kavrayıp açıklayabilmemizi sağlayacak tek bir olgu da kalmadı [Bauman, 1999: 69]. Dolayısıyla yeni dünya düzeninin temelini oluşturacak insan hakları, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi gibi evrensel değerlerin küresel anlamda yeniden tanımlanması gerekir.

Yeni dünya düzenini oluşturacak ortak zihniyetin birbirini tamamlayan dört belirgin

ögesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, dış politikadaki etkileriyle gözlemlenebilen, ancak Batının içsel dinamiğini de etkisi altına alan bir demokratlaşma baskısıdır. Bu açıdan yeni dünya düzeni, Batının siyasi yaşam biçiminin tüm dünyaya yaygınlaştırılması hareketidir. İkincisi, tüm ülkeler ve toplumlar arası siyasi dengelerin oluşturulması çabasıdır. Bu dengeler sadece ulus-devletler arasında değil, ulus-devletlerin kapsadığı toplumları da dikkate almak zorundadır. Aksi halde uzun vadeli bir dengenin oluşturulması mümkün olmaz. Üçüncüsü, bir güvenlik ağının oluşturulması ve uzun süreli barış koşullarının garantiye alınmasıdır. Sonuncusu ise, diğer üç ögenin üzerine bina edilecek olan, genişleyen ve süreklilik arzeden tek bir pazarın oluşturulmasıdır [Mahçupyan, 2000: 205-207]. Görüldüğü gibi, küreselleşme süreciyle birlikte oluşan günümüzün dünya politikasında, ulus-devletlerin etkili olmaları ve sürecin dışında kalmamaları gerekmektedir.

“Dünya düzeninin gerçek anlamda evrensel olabilmesi için, insani gereksinimlerin dikkate alındığı, özellikle de dünya nüfusunun dörtte üçünün yaşadığı bölgelerde yoğunlaşan sorunlara barışçı çözümlerin hayata geçirildiği, ekonomik ve sosyal refahın adil dağıtıldığı bir modelin esas alınması gerekir... Yeni dünya düzeni, güç kullanımını klasik Makyavelist anlayışla sürdürülmesini teşvik etmeyecek tarzda evrensel/beşeri değerleri referans aldığı ölçüde, uluslararası barış ve güvenlik için bir anlam ifade edecek, aksi halde dünyanın tehlikeli istikrarsızlığı ‘küresel’ boyutta genişleyecektir” [Canbolat, 2002: 29]. Bu istikrarsızlığı ancak devletlerin işbirliği önleyebilir. Dolayısıyla yeni dünya düzeni de ulus-devletler bağlamında mümkün olabilecektir. Yani, ulus-devletlerin küresel ölçekte uzlaşmaları yeni dünya düzeni için önemli bir etkidir.

Yeni bir dünya düzeninin oluşturulması, gelecekte çok sayıda aktif unsur ve sosyal güç arasında cereyan edecek yoğun bir siyasi mücadelenin neticesinde belirlenecektir. Güçlü devletler daha etkili olmak üzere, bu oluşumda muhakkak devletlerin önemli bir rolü olacaktır. Soğuk savaş sonrası yeni dünya düzeni arayışları: silahsızlanma, demokratikleşme, hakkaniyetli ve sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması, kültürel çoğulculuk, insan hakları, küresel yönetim ve sivil

toplumun güçlendirilmesi gibi evrensel değerlerin üzerine bina edilecektir. Bu anlamda dünya ölçeğinde bir çabanın gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Ve bu çabada ulus-devletlerin diğer aktörlerle birlikte en önemli aktörler olarak sorumluluk yüklendikleri görülmektedir.

3.7.1. Dünya Devleti Oluşturulabilir mi?

Küreselleşme süreciyle beraber dünya vatandaşlığı, dünya toplumu, evrensel hukuk, dünya pazarı ve evrensel değerlere dünya ölçeğinde bir duyarlılığın oluşması gibi yönelimlerin artması bir dünya devleti oluşabilir mi? sorusunu akla getirmektedir. Bu değerlerin küreselleşmesi ve ekonomik yaklaşımla duruma bakanlar ulus-devletin aşındığı ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu tezinden hareketle dünya devletinin oluşmasına olumlu yaklaşmaktadırlar.

Fakat yukarıda çalışma boyunca ulus-devletlerin önemlerinin arttığı, işlevlerinin değiştiği yönündeki açıklamalarımızdan çıkan sonuç bu yaklaşımın önümüzdeki yüzyılda da gerçekleşmesinin güç olduğunu göstermektedir. Nitekim Keyman'ın da belirttiği gibi, globalleşmenin dünya ölçeğinde bir birlikteliğe ya da tek bir dünya yaratmaya yol açmadığını, aksine birleştirici/yıkıcı ve bütünleştirici/parçalayıcı nitelikleri içinde taşıyan çelişkili bir süreç olduğunu görmekteyiz [Keyman, 2000a: 21]. Böyle bir süreçte yeni dünya düzeni açısından karmaşıklığın ve belirsizliğin nasıl çözülebileceği? öncelikle ulus-devletlerin, uluslararası örgütlerin, sivil toplum örgütlerinin, aydınların ve bireylerin üzerinde düşünmesi gereken önemli bir sorun olarak durmaktadır. Ancak bu belirsizliğe rağmen hiç kimsenin kenara çekilip gidişatı izleme lüksü de olmamalıdır. Nasıl bir yapıya kavuşacağını öngörmemizin mümkün olmadığı yeni dünya düzeni için, mücadelenin içinde aktif olarak yer almalıyız. Bu açıdan bakıldığında yeni dünya düzenine geçiş sürecinde bütün aktörlerin eylemlerinin etkili olacağını söylemek mümkündür. Küreselleşme bu anlamda olumsuzluklardan çok, olumlu etki alanları konusunda aktörlere büyük fırsatlar sunmaktadır.

Küreselleşmenin bu paradoksal yapısı, özellikle kültürel çoğulculuk, sivil toplumun gelişmesi ve global-yerel etkileşim boyutlarıyla belirginlik kazanmaktadır. Bu paradoksal görünümünden de anlaşılacağı üzere dünya devletinin oluşması ihtimali bugün için bir ütopya olarak görülmekte, ancak bu yönde bir gidişatın önemli adımları da gözlemlenmektedir. Hatta sosyal bilimciler kurulacak yeni dünya düzeninin geçmişteki hiyerarşik ve eşitsizlikçi yapıyı nasıl demokratik ve eşitlikçi hale dönüştüreceğini yoğun bir şekilde tartışmaktadırlar. Bu tartışma sonuçlarının toplumsal yansımaları bir dünya devletinin kurulup kurulmayacağı ile ilgili bize önemli sayılabilecek ipuçlarını sunacağı düşünülebilir.

Chossudovsky'e göre, "dünyanın tüm önemli bölgelerindeki toplumsal hareketleri, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve kalıcı bir dünya barışının sağlanması ortak hedef ve kararlılığı ekseninde bir araya getiren büyük bir hamleye ihtiyaç var" [Chossudovsky, 1998: 31]. Arrighi de, kapitalizmin dünya devleti fikrinin sadece olanaklı değil, olası olduğunu da düşünmekle birlikte bunun gerçekleşmesi için uzun bir süre beklenmesi gerektiği fikrinde ve bu fikrini, ulus-devletin gittikçe dünya kapitalizminin örgütlenmesinde belirleyici form niteliğini kaybettiğine dayandırmaktadır [Arrighi'den aktaran Kozanoğlu, 2002: 57]. Ulus-devletlerin günümüz dünyasında oynadıkları rolü dikkate aldığımızda yakın gelecekte bu beklentinin oluşması söz konusu değildir. Ancak, bu ihtiyacın karşılanması için önemli çabaların olduğunu da söylemek mümkündür.

Bölgesel bütünleşmelere, özellikle Avrupa devletlerinin siyasi bir birlik halinde birleşmelerinin önemli olduğunu vurgulayan ve bundan daha zor olan, dünya devletinin oluşturulabilmesi için önemli bir adım da Habermas'a göre, "kapsamı sadece pazarların kurulması ve hukuki müesseseler haline getirilmesinden ibaret olmayan aynı zamanda dünya çapında bir siyasi irade tesisini sağlayan unsurlar oluşturabilecek ve küresel pazar ilişkilerinin yarattığı istenmeyen kötü neticeleri yumuşatabilecek nitelikte bir dünya iktisat düzeni projesi üzerinde ittifak sağlanmasıdır" [Habermas, 2002b: 67].

Günümüzde ulus-devletler daha büyük birlikler etrafında bir araya gelmekte ve

önemli bölgesel bütünleşmeler gerçekleşmektedir. Dünyada büyük bölgesel ekonomiler oluşmakta NAFTA, AB, Japonya'nın da içinde bulunduğu APEC ve ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) gibi. Gelecekte bu bölgesel bütünleşmelerin de birleşerek dünyasallaşması ve küresel ölçekte bir dünya devletini oluşturabilecekleri öngörülebilir. Başka bir ifadeyle dünya devletinin oluşturulması bölgesel bütünleşmelerin kendi sorunlarını çözme kapasitesine ulaşmaları ve olumlu bir ön model olmalarıyla gerçekleşebilir. Burada önemli olan dünyadaki mevcut küresel sorunların çözümünde ortak bir zihniyetin oluşmasıdır. Bu aynı zamanda dünya devleti anlayışının gerekliliği bilincinin oluşmasına da hizmet edecektir.

Hardt ve Negri "İmparatorluk" adlı kitaplarında, küreselleşmenin yeni imparatorluğun bir belirtisi olduğunu ve yeni imparatorluğun da ulus-devlet egemenliğinin ölümünün bir sonucu olduğunu belirterek egemenliğin küreselleşmesine imparatorluk adını verdiklerini söylemektedirler [Hardt, Negri, 2001]. Onlara göre, "imparatorluğun bu pürüzsüz uzamında, hiçbir iktidar mekânı yoktur; iktidar her yerde ve hiçbir yerdedir. Zira 'imparatorluk' bir *ou-topia*, daha doğrusu bir yok-yerdir" [a.g.e., s. 205]. Onlar, emperyal iktidarı, içleyici, farklılık üretici ve idari yollarla çalışan, başka bir deyişle, içine alan, farklılaştıran ve farklılığı tanıyarak yöneten bir iktidar olarak görürler [a.g.e., s. 214].

Bu yaklaşımlarıyla ulus-devletlerin egemenlik alanının ortadan kalktığına ve egemenliğin dünya ölçeğinde imparatorluğa geçtiğine işaret eden yazarların yanıldığını ve bu yaklaşımlarının bir hayal ürünü olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü, ulus-devletler henüz ortadan kalkmamış aksine dünyanın geçerli sisteminin hala ulus-devletler sistemi olduğunu hatırlamak gerekir. Canbolat'ın belirttiği gibi, "bireysel ve toplumsal anlamda beşeri davranışlar, 'dünya toplumu olarak dünya' modelinin kalkış noktasını oluşturur. Bu model, pratikte uluslararası ilişkiler ve dünyayı sahici biçimde kavramayı amaçlasa da, bir çok durumda henüz mevcut yapıya alternatif sayılabilecek yetkinlikte değildir. Ulus-devletle karşılaştırıldığında, dünya toplumu kavramının daha çok mecazi anlam taşıdığı görülür" [Canbolat, 2002: 10]. Dolayısıyla, dünya devletinden bahsetmek için şartların yeterince olgunlaşmadığını söylemek mümkündür. Bu aynı zamanda, yeni dünya düzeninin

belirsizliğiyle de ilgilidir. Yeni dünya düzeninin belirlilik kazanması, dünya devletinin oluşup oluşmaması konusunda bize bir fikir sunabilir.

3.7.2. Yeni Dünya Düzeninde Bölgesel Bütünleşmeler

Küreselleşme sürecini simgeleyen önemli oluşumlardan biri de bölgesel bütünleşmelerdir. Günümüz dünya sisteminin örgütlenme biçimi genel olarak ulus-devletlerdir. Ancak, küreselleşme süreciyle birlikte tarihi süreçte gelişen yoğun uluslararası ilişkiler, sürece uyum ve etkin rekabet için yeni küresel ve bölgesel örgütlenme modellerini de yaratmıştır. Uluslararası bu örgütlenme modelleri bölgesel entegrasyonlar şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Burada asıl amaç bu entegrasyonların oluşturulmasıyla uluslararası düzeyde eklenmiş bir küresel düzenin sağlanmasıdır. Bir başka anlatımla ulus-devletler küreselleşme sürecine katılma ve aktif rol alma istekleri doğrultusunda bölgesel entegrasyonlara katılmakta ve kendilerini küreselleşme sürecinin olumsuzlukları karşısında güvene almaktadırlar. Nitekim ulus-devletlerde siyasi iktidarların en önemli amaçlarından biri de, küreselleşme sürecine uyum politikaları geliştirerek bölgesel entegrasyonlara katılmaktır.

Bulaç'a göre bölgesel entegrasyonlar, örgütlenme yapılarını ulus-devlet örgütlenme yapılarına benzer bir şekilde oluşturmaktadırlar. Yani örgütlenme biçimi açısından ulus-devletlere bakıp kendilerine daha kapsamlı faaliyet alanları açmaktadırlar [Bulaç, 1995: 211-212]. Bu bağlamda ulus-devlet örgütlenmesinin büyük ölçüde bölgesel bütünleşmelere kurumsal yapısı bakımından model olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim en önemli bölgesel bütünleşme örneği olan AB'nin de ulus-devletlerde olduğu gibi yasama (Avrupa Parlamentosu), yürütme (Bakanlar Kurulu) ve yargı (Adalet Divanı) gibi kurumsal organları bulunmaktadır.

Bölgesel bütünleşme ya da bölgesel entegrasyon kavramı, geniş anlamda, belirli bir coğrafyayı paylaşan ülkelerin; pazarlarını, ekonomilerini, üretim süreçlerini, siyasi ve stratejik güçlerini birleştirme yönünde harcadıkları çabaları tanımlamak için kullanılmaktadır [Yüksel, 2001: 13]. Buna örnek olarak AB, NAFTA, ASEAN vb. bölgesel bütünleşmeler verilebilir. Bölgesel bütünleşme olgusunun

kurumsallaşmasını anlamamız için en önemli örnek AB'dir. AB en geniş ve en kapsamlı bölgesel entegrasyon olarak örgütlenme yapısındaki uyumlulukla bu çerçevede önemli bir örnek teşkil etmektedir. AB deneyiminden hareketle bölgesel bütünleşme olgusunu anlamaya çalışmak konuyu daha açıklayıcı kılmakta yardımcı olacaktır.

Genişleyen dünya pazarından daha güçlü rekabet olanaklarıyla daha fazla pay almak amacıyla, bölgeselleşme eğilimi de küreselleşme süreciyle paralel gelişen bir olgudur. İlk ekonomik bütünleşme hareketleri olarak görülen bölgeselleşme, AB örneğinde de görüldüğü gibi hemen hemen her alanı kapsayacak şekilde genişlemiş ve etkinliği artmış bir kurumsallaşmaya dönüşmüştür.

Bölgesel birleşme süreçleri incelendiğinde, bu sürecin beş grupta analiz edilebileceği görülür. Bunlar: serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve tam ekonomik bütünleşmedir [Balassa'dan aktaran Ay, 2002: 59]. Bunlara, küreselleşmenin getirdiği belirsizlik ortamından korunmak için oluşturulan siyasi birlik sağlama gerekliliğini de eklemek mümkündür. Dünya ticaretinin küresel bir biçim alması için geliştirilen mekanizmaların etkin sonuçlar üretmemesi (MAI gibi), bölgesel bütünleşme eğilimlerini arttırmıştır. Günümüzde Batılı devletler ulus-devleti aşan yapılanmalar içinde uluslarüstü yetkilere sahip bölgesel örgütlenmeyi tercih etmektedirler. Batı'da, AB'ye girmeyi istemeyen bir devletin olmaması da bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Nitekim, çok kutupluluğun önemine vurgu yapan Samir Amin, kapitalizmin üzerine oturduğu ve güçlendirdiği yeni teknolojiler tekeli, dünya ölçeğinde finansal akımlar, gezegenin doğal kaynaklarına ulaşmanın denetlenmesi, iletişim araçlarının ve medyanın kontrolü ve kitlesel imha silahları tekelleriyle mücadelenin, büyük bölgesel işbirliğini dışlamadığını; aksine, büyük bölgesel bütünleşmeleri özendirmediğini belirtmektedir. Amin'e göre, bölgesel bütünleşmeler, sözünü ettiği beş tekelle mücadele etmenin önkoşuludur [Amin, 1997: 34-36]. Bu bağlamda bölgesel bütünleşmelerin çoğalmaları ve güçlenmelerinin, çok kutuplu bir dünya sistemini oluşturabileceğini söylemek mümkündür.

Bölgeselleşmenin ardında dört ana politik neden olduğu söylenebilir: Bunlardan birincisi, bölge içi ve dışı güvenliği sağlamaktır. İkincisi, ticaretle başlayan bölgesel işbirliği, çevre kirliliğiyle mücadele, doğal kaynakların paylaşımı ve ticaret için altyapının tamamlanması gibi konularda işbirliği yapılması için zemin hazırlamaktadır. Üçüncüsü, bölgesel ticaret anlaşmaları vasıtasıyla iç politika bakımından sıkıntı yaratabilecek pek çok konuda daha kolay karar alınabilmesi mümkün olabilmektedir. Dördüncüsü de, bölgeselleşme ile, uluslararası arenada artan pazarlık gücüdür [Ay, 2002: 63]. Bu politik gerekçelerin yanında belirtilmesi gereken önemli bir husus da ulus-devletlerin, bölgesel ticari ve siyasi anlaşmalar yaparak, küreselleşmeyle paralel olarak gelişen bölgesel bütünleşme yönündeki gidişata önemli bir katkılarının olmasıdır. Bölgeselleşme bu bağlamda, küreselleşmeyle eklemlenmek için devletlerin başvurduğu bir strateji olarak görülebilir. Nitekim bölgesel bütünleşmelerin kurucu aktörlerinin ulus-devletler olduğu da bunu açık olarak göstermektedir.

Devletler, bölgesel bütünleşmeler içindeki daha güvenli konumlarından yararlanarak dünya çapında ki küresel rekabete daha kolay katılıp uyum sağlayabilmektedirler. Bölgeselleşme aynı zamanda küresel krizlere karşı, üyelerinin krizden olumsuz etkilenmelerini de azaltmakta ve üye devletlere bu çerçevede önemli güven sağlamaktadır. Bu yüzden devletler bölgesel bütünleşmelere katılmayı önemsemekte ve uyum sağlamak için büyük çaba göstermektedirler. AB'ye katılım için üyelik müzakerelerinde Birliğe katılım için ulusal programlarını Birlik müktesebatıyla uyumlu hale getirme zorunluluğundan kaynaklanan çabalar devletlerin bu anlamdaki istekliliklerini ve bölgesel bütünleşmelerin önemini ortaya koymaktadır.

Ancak, bölgesel bütünleşmeler açısından uyum problemlerinin varlığı da bir gerçekliktir. Kurubaş'a göre, "dünyada mevcut bulunan kaynak ve nüfus dağılımındaki dengesizlikler, kültürler arası gelişmişlik düzeylerinin farklılığı, arzu edilen toplum yapısı ve hayatı algılama felsefesindeki farklılıklar toplumların, küreselleşmenin ve değişim güçlerinin zorladığı tipte bir bütünleşmeye gitmelerini engellemektedir" [Kurubaş, 1998: 16]. Bu çerçevede bölgesel entegrasyonlara girebilmenin standartlarını yakalamak pek kolay olmamaktadır. Bütünleşmenin,

ekonomik boyutta sağlanması belki kolay olabilir ama aynı kolaylığın siyasi ve kültürel boyutlar açısından da geçerli olması zor gözükmektedir. Yani, bu alanlardaki uyumun ekonomik alana göre daha zor olduğunu söylemek mümkündür.

Falk'a göre, "bir dünya düzeni perspektifinde bakılırsa, bölgeselciliğin rolü küreselleşme ile neşvünema olan bütünleştirici teknolojik dinamiğe karşı zayıfları ve bir bütün olarak gelecek nesiller dahil bütün insanları korumada yardımcı olan yeni bir siyasi dengenin meydana gelmesine katkıda bulunmaktadır. İnsan hakları ve çevre ile bağlantılı uluslararası sosyal güçler bir tür denge oluşturmaktadırlar, fakat bölgeselcilik de bir başka denge olabilir... Eğer demokratik olarak belirlenirse, bölgeselcilik bütünün hiç olmazsa bazı parçalarını, yani devletçilik ile (bazı yeni tehlikeler kadar, insanlık için vazgeçilmez yararları bulunan) küreselleşme arasında bir dünya düzeni uzlaşması sağlanabilir" [Falk, 2002: 105-106].

Görüldüğü gibi bölgesel bütünleşmelerde de önemli aktörler olarak ulus-devletler öne çıkmakta ve bu oluşumlar ulus-devletler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu çerçevede de ulus-devletlerin işlevsel olduklarını belirtip dünya sisteminin örgütlenme modeli olarak önemlerini arttırarak koruduklarını söylemek mümkündür. Nitekim yeni dünya düzeninin oluşturulması çabaları da ulus-devletler veya onların oluşturduğu örgütlenmeler tarafından yürütülmektedir.

3.7.3. Küreselleşmeye Model Olarak Avrupa Birliği

Küresel ölçekte etkin bir örgütlenmenin oluşmamış olması ciddi arayışlara sebep olmakta ve bu konuda küreselleşme süreciyle işlevsel hale gelen ve önemli bir başarı sağlayan bölgesel bütünleşmelere bakılarak küresel bir entegrasyon sağlanması yönünde bir eğilimin olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda gerek ekonomik, gerekse sosyal, kültürel, askeri ve siyasi anlamda etkin bir kurumsallaşmayı sağlamış olan AB önemli bir model olarak görülmektedir.

İşlevsel, bölgesel ya da global düzeyde entegrasyonu amaçlayan siyasal stratejilerin tümünün eleştirdiği kavram, ulus-devlettir. Bunlar, transnasyonal (uluslararası) bir

yaklaşım, ulus-devletteki barışı tehdit edici unsurların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla uluslarüstü örgütlenme ve böylece ulus-devlet üzerinde siyasal etki oluşturma yolunu benimsemektedirler [Canbolat, 1998: 82-83]. Ancak, bundan ulus-devletin öneminin bittiği ve son bulacağı yönünde bir sonuç çıkarmamak gerekir. Aksine, ulus-devletler bu entegrasyonlar içinde daha işlevseldirler.

Bir çok yazar bölgesel entegrasyonları daha büyük ve geniş entegrasyonlar için bir geçiş aşaması olarak görmektedirler. Nasıl ulus-devletler bölgesel bütünleşmeleri oluşturduklarsa bölgesel entegrasyonların da küresel bir entegrasyon oluşturmaları mümkün görülebilir. Dolayısıyla bütün dünyayı kapsayacak bir entegrasyonda, bölgesel bütünleşmelere önemli bir rol düşmektedir. Yani global bir entegrasyonun bölgesel entegrasyonlar aracılığıyla kurulacağı söylenebilir.

Geniş birlikteliklere model olabilecek yeterlilikte olan Avrupa Birliği, küreselleşme bağlamında ele alındığında da, ekonomik olduğu kadar siyasal rolü açısından da önem taşıyan bir kurumdur. Çünkü bu bağlamda dünyaya öncülük etmektedir. Birliğe üye ülkeler Avrupa bağlamında olduğu kadar birlik dışında da kozmopolit ulus niteliğini devam ettirebilecek güçlü bir motivasyona sahiptirler [Giddens, 2000b: 158-159]. Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısı (parlamento, komisyon ve adalet mahkemesi) daha geniş ve kapsamlı küresel bir örgütlenme ve yönetim için model olma konusunda çok önemlidir. Çünkü yeni arayışlara bu anlamda bir kolaylık sağlayabilir. Özyurt'un da belirttiği üzere, "AB bir taraftan yeni demokratikleşme, insan hakları ve sosyal bütünleşme modeli sunarken, diğer taraftan ulus-devletlerin yalnız olarak korumakta güçlük çektikleri çıkarları ulus-üstü ekonomik ve siyasal güç birliği içinde elde etme fırsatları sunmaktadır" [Özyurt, 2002: 133]. Küreselleşme sürecinin aynı zamanda bu entegrasyonların ortaya çıkmasıyla birlikte, ulus-devletlerin uluslararası ilişkiler çerçevesinde birbirleriyle olan ilişkilerini de yeniden biçimlendirdiğini söylemek mümkündür.

Dünyanın siyasal anlamda küresel ölçekte bir örgütlenmeye acil olarak ihtiyaç duyduğu gerçeğini görmek gerekir. Küreselleşme süreciyle oluşan yeni dünya düzeni oluşturma belirsizliğine son vermek, dünya ölçeğinde bir koordinasyon

sağlamak, kalıcı bir dünya barışı sağlamak, yoksulluğu ortadan kaldırmak gibi çözüm talepleri de bu gerçekliği ortaya koymaktadır. Bu bağlamda da bu gibi sorunlarını önemli ölçüde çözen AB önemli bir model olarak görülmektedir.

Hem küresel düzeyde hem de Avrupa ölçeğinde olmak üzere, ülkeler arasında gelişen ekonomik ve siyasal ilişkiler, dünya toplumunda gerçek anlamda bir dayanışma bilinci yaratmalıdır. Bu bağlamda da Avrupa Birliği'nin Avrupa toplumuyla özdeşleştiğini gözlemlemekteyiz. Dünya toplumuyla özdeşleşecek bir global örgütlenmeye bu açıdan da AB önemli bir modeldir.

Birleşmiş bir Avrupa, demokratik yapı üzerinde barış ve sosyal adaleti öngören bir Topluluk olarak görülüyor [Canbolat, 1998: 79]. Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Bütünleşmesi daha ileri boyutlara taşınmıştır. Bu antlaşma, “Ekonomik ve Parasal Birlik” ile “Siyasal Birlik” yanında, ortak “Dış Politika ve Güvenlik Politikası”na ilişkin hükümlerde içermektedir [Yüksel, 2001: 210]. Bu anlaşma metni incelendiğinde, neredeyse hayatın her alanını düzenlediği görülmektedir.

Avrupa ölçeğinde yapılmayanın küresel ölçekte gerçekleştirilmesi daha zor olduğu için, Avrupa, birlikte ve etkin biçimde hareket etmeyi başarmak zorundadır. Bunu başardığında, küresel ölçekte de sermaye piyasalarının yönetilmesi olanaklı hale gelecektir. Dünya finans piyasalarının istikrarını sağlayıp yönetilmelerini olanaklı kılacak bir ulusüstü otoriteye gereksinim duyulmaktadır [Çoban, 2002: 141-142]. AB kendi bünyesinde bunu başararak bu anlamda da önemli bir model görünümündedir.

Görüldüğü gibi yeni dünya düzeni oluşturma çerçevesinde küresel ölçekte tüm dünyayı kapsayacak bir örgütlenme modeli ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın giderilmesi çalışmaları yoğun bir şekilde özellikle ulus-devletler ve uluslararası örgütlenmeler tarafından yürütülmektedir. Bu çerçevede bölgesel entegrasyonların, özellikle AB'nin, iyi bir model olabileceği düşünülebilir.

3.8. Küreselleşme ve Türkiye

Türkiye'nin küreselleşme süreciyle eklemlenme çabasının çok uzun bir tarihinin olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı'nın 18. yüzyılda başlattığı batılılaşma hareketine kadar geri götürülebilir. Hatta Osmanlı'nın uzun süre ve geniş bir coğrafyada hükümlanlık sürdürdüğü dikkate alındığında kendisinin küresel dünyanın önemli bir parçası veya aktörü olduğu söylenebilir. Bu eklemlenme süreci Birinci Dünya Savaşı sonrası yıkılan Osmanlı Devleti'nin ardından, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla da devam etmiştir. Nitekim çağdaş medeniyetler seviyesi hedefinin de bu bağlamda düşünülmesi yani çağdaş dünyanın değerleriyle bütünleşme hedefi bunu göstermektedir. Türkiye bu sürece dünyadaki gelişme ve modernleşme hareketine ayak uydurma zorunluluğundan dolayı ilgisiz kalamazdı. Ancak buna rağmen “tam bağımsızlık” teziyle kapalı bir sistemin dizayn edilmesi önemli bir çelişkidir ve bu çelişki cumhuriyet tarihi boyunca etkili oldu. Bu çelişkidenden dolayı Batı'ya karşı kuşkulu ve bazen kararsız bir tavır sergilendi.

Giddens'in yaklaşımıyla küreselleşmeye, modernleşme sürecinin bir sonucu ve toplumsal yaşamı kuşatan bir olgu olarak baktığımızda, Türk toplumunun uzun bir tarihi geçmişten beri, küreselleşme süreciyle yüzleştiği ve bu etkileşimin özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra arttığı ve 1980'li yıllarda da hızlandığını söylemek mümkündür. Yüksel'e göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'nin küresel nitelikli oluşumlardan daha fazla etkilenmeye başladığı ve bunlara üye olmaya giriştiği görülmektedir. Bu dönemde Türkiye, siyasal, ekonomik, kültürel ve güvenlik gibi alanlarda hizmet vermek üzere kurulan bir çok uluslararası örgüte üye olmuş ve çok taraflı uluslararası anlaşmalara taraf olmuştur [Yüksel, 2001: 3]. Bu bağlamda Türkiye, BM, IMF, DB, NATO, Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü (OECD), Avrupa Konseyi (AK) gibi birçok uluslararası örgüte üye olmuş, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), AİHS, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) gibi birçok uluslararası anlaşmaya taraf olmuştur.

Küreselleşme süreci ve bu sürecin önemli bir boyutunu oluşturan bölgesel entegrasyon oluşumları bütün dünya ile birlikte Türkiye'yi de önemli ölçüde etkilemektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte yaygınlaşan serbest piyasa

ekonomisi, demokrasi, insan hakları, çevresel duyarlılık, hukukun üstünlüğü gibi değerlerin küresel bir boyut kazanması; bilgi ve iletişim teknolojilerinin küresel ölçekte yaygınlaşması ile mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek uluslararası bir nitelik kazanması; küresel sorunların çözümünde küresel ölçekte bir uzlaşma ve işbirliğinin gerektirdiği günümüz dünyasında, devletler kendilerini bu sürecin dışında tutmakta zorlanmakta ve dünyadaki gelişmelerden soyutlamaları adeta imkânsız hale gelmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin de sürece eklenmesi dünyadaki gelişmeler bağlamında değerlendirilmelidir. Nitekim Türkiye, 1950'li yılların sonundan itibaren günümüzde önemli bir bölgesel entegrasyon haline gelen Avrupa Birliği'ne girme süreci yaşayarak küresel sürece eklenme çabası içinde olmuştur.

Türkiye küreselleşme sürecine eklenme yolunda öncelikle ekonomik çıkar ilişkisine dayalı siyasi ve sosyal amaçları da olan entegrasyon hareketleri içinde yerini almaktadır. Türkiye yeni oluşan dünya düzenine, stratejik konumu nedeniyle önemli katkılarda bulunabilecek potansiyele sahip bir ülke konumundadır. Bu konumunu iyi kullanması büyük ölçüde iyi bir gelecek vizyonuna sahip istikrarlı siyasi iktidarların varlığını gerektirmektedir. Türkiye'nin önemi özellikle Avrasya ve Ortadoğu'da siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etki alanlarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, 1980'li yıllardan beri küreselleşme süreciyle eklenme adına giriştiği, döviz giriş çıkışlarının önündeki engellerin kaldırılması, dış ticaretin libere edilmesi, fiyatların ve faizin serbest bırakılması, finans piyasalarının liberalizasyonu, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirme vb, ekonomik ve mali uygulamalarda çeşitli sorunlar yaşasa da küreselleşme sürecini gözardı etmemiş ve politikalarını bu yönde oluşturma çabası içinde olmuştur.

1979 yılında Türkiye'nin ekonomik ve siyasi alanlarda iyi durumda olmayışı ve yol açtığı enflasyon, üretim düzeyinin düşüklüğü, işsizliğin artması, siyasi istikrarsızlıklar vb, sorunlar IMF destekli 24 Ocak 1980 istikrar paketinin uygulanmasını zorunlu kılmıştır. IMF programıyla ekonomik liberalleşme, dışa açılma, özelleştirme kısaca büyüyen piyasa ekonomisi, küçülen kamu ekonomisi hedeflenmiştir. İlk dönemlerde özellikle dışa açılma da büyük başarılar sağlandı ancak, uzun yıllar süren enflasyon, ülkede siyasi istikrarsızlık ve sıklıkla seçim

ekonomisi uygulamaları piyasa ekonomisi kurum ve kurallarının sağlıklı işletilmesini önlemiş, bu da beraberinde büyük bütçe açıkları ve kamu borçlanmasını getirmiştir. Böylece kaynakların çoğu borç ve borç faizi ödemelerine gidince yatırımlar düşmekte, ekonomi canlanmamakta ve dışa bağımlı hale gelmektedir [Karaman, Altay, 1996: 354-356]. Türkiye toplumunun yıllarca karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunların üstesinden gelemeyen iktidarlardan ziyade, umudunu AB'ye girmeye bağladığı söylenebilir. Bu bağlamda küreselleşmeyle eklemlemeye de olumlu bakıldığını söylemek mümkündür.

Küreselleşme konusunda Türkiye'de iki eğilimin olduğu söylenebilir. Bunlardan biri küreselleşmeyi kaçınılmaz bir süreç olarak görüp teslimiyetçi olan eğilim, diğeri de bunun tam tersine küreselleşmeyi dışsal bir olgu olarak görüp Türkiye'yi zayıflatacağını düşünerek içe kapanmayı ve modern toplumun geleneksel kavramlarına sarılmayı yeğleyen eğilim. Türkiye'nin, coğrafyasında, büyük bir derinliğe sahip olduğunu belirten Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin içine kapanması mümkün değildir. Bu iki eğilimin de yanlış olacağını belirttikten sonra üçüncü bir yol öneren Davutoğlu, bu yolu, "Türkiye'nin kendi yerel değerlerini, kendi içindeki değerleri, kendi parçalardan oluşan bütünlüğünü iyi kavrayıp, zaman ve mekân, tarih ve coğrafya derinliklerini iyi anlayıp bir pozisyon belirlemesi ve dünyaya alabildiğine açılması" [Davutoğlu, 2002: 195] şeklinde belirtmektedir.

Küreselleşen dünyamızda gerçekleşen hızlı değişim ve dönüşüm önceki yüzyıllarla kıyaslanmayacak bir boyut kazanmıştır. Bu çağda kaybedilecek birkaç yılın devletlerin geleceğini olumsuz etkileyeceği kaçınılmazdır. Dolayısıyla doğru yönetim ve yöneticilere ulaşılmadığı takdirde devletlerin çağdaşlaşma konusunda geri kalacağı söylenebilir [Kantur, 2002: 304]. Bu anlamda Türkiye'nin de böyle bir süreç yaşadığı görülmektedir. Gerçekten Türkiye 1980'li yıllarda yakaladığı gelişme trendini 1990'lı yıllarda sürdüremedi ve 2000'li yıllarda bile 90'lı yılların ürettiği sorunları çözme noktasında Türkiye'nin büyük sıkıntılar yaşamakta olduğunu gözlemlemekteyiz. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, küreselleşme sürecine eklemleme sorunları yaşamaktadır. Bu bağlamda alternatif düşünce alanları oluşturulması bu sorunların çözümüne önemli katkılar sağlayabilir. Örneğin IMF,

DB ve DTÖ'nün gözetim ve denetimi altında küresel ekonomiye dahil olmak zorunda kalmak ile bunlar olmadan ülkenin kendi dinamikleri ile dahil olma durumunun olup olmadığı tartışılmalıdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Türkiye'nin çevresindeki hiçbir ülkenin Türkiye ölçeğinde olmadığını, dolayısıyla çevresinde oluşturacağı barış ve güvenlik ortamıyla bölgeye öncülük ederek, insan ve tarih gerçekliğiyle “küresel bir güç” olabileceğini belirten Davutoğlu'na göre, “Türkiye hem coğrafi, hem de tarihi açıdan bölgesinin merkez ülkesidir. Bunun özgüveni içinde davranıp kendi projemizi, kendi paradigmamız içinde harekete geçirebilirsek, dışarıdan bir ihale olmaksızın kendi bölgemizde ciddi dönüşümlerin önünü açabiliriz. Komşu ülkelerin tümüyle gelinecek sıfır problem noktası, bu dönüşümün habercisidir” [Davutoğlu, 2004: 42-44]. Bu bağlamda böyle bir dönüşümün, Türkiye'yi geçmişte olduğu şekliyle aşırı güvenlik endişesi psikolojisi ve savunmacı refleksle davranmaktan kurtarıp, küreselleşme süreciyle eklemlenmesini hızlandıracağını söylemek mümkündür.

Türkiye küreselleşme sürecine, olumlu etkilenmesinin yanı sıra, büyük sorunlarla katılmaktadır. Buna karşılık küreselleşme süreci de bu sorunları etkilemekte ve şekillendirmektedir. Küreselleşme süreci içerisinde Türkiye-Batı ilişkilerine çağdaş bir gözle bakıldığında, Batılı değerlerin benimsenmesi anlamında küreselleşme açısından Türkiye'de egemen eğilimin teslimiyetçilik ve taklitçilik olduğu söylenebilir [Eroğlu, Albeni, 2001: 55-56]. Türkiye'nin uzun modernleşme veya Batılılaşma sürecinde de bu eğilimin hakim özellik olduğu görülmektedir. Ancak küreselleşen dünyamızda Türkiye, sorunlarını teslimiyetçi bir anlayışla değil, küresel vizyona sahip güçlü siyasal iktidarların inisiyatif ve iradelerini kullanmasıyla çözebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin öncelikle kendi içindeki sorunlarını çözmesi, küreselleşmeyle eklemlenme ve dış sorunlarını daha kolay çözmeye büyük katkı sağlayabilir.

Türkiye'nin kendi iç sorunlarını çözme ve dünyayla eklemlenmesi noktasında yaşadığı önemli yapısal sorunlardan biri de ulusalcı anlayışın her konuda ağırlığının olması ve çoğu kez çağdaşlaşmayla çelişmesidir. Demokratikleşmenin önündeki en

büyük engelin de bu anlayıştan ve bu anlayışın dayandığı statükoculuktan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ulusalcı anlayışın Türkiye’yi çağın gerekleri dışında yönlendirmesi, hatta çoğu kez kendini topluma dayatması, bütün sorunlara kuşkuyla yaklaşılmasını ve içe kapanmacı bir tutum doğurmaktadır. Uzun yıllar bu siyasetin Türkiye’yi olması gerektiği yere taşıyamadığı gerçeğinden hareketle Türkiye toplumu ve siyasi elitleri açısından, ulus-devlet anlayışının geleneksel kavrayışından sıyrılıp, yeni dünya değerleriyle, çağdaş bir şekilde yeniden yorumlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca iktidar-özgür toplum ya da merkezi otorite ile yerelleşme arasındaki dengenin kurulması ve birbirini bütünlemesiyle karşılıklı yeni bir tanımlamasının yapılması gereklidir.

Yeni yönetim anlayışı paradigmasının veya yönetişim anlayışının benimsenmesi ulus-devlet anlayışının geleneksel kavrayışını dönüştüreceği söylenebilir. Nitekim Türkiye’nin AB’ye giriş çerçevesinde, uyum sürecinde yapılan değişiklikler ve getirilen yenilikler de bunu göstermektedir. Normatif düzenlemelerin yeterli olmayacağını düşünerek, bu düzenlemelerin pratiğe geçirilmesine de büyük bir çaba gösterilmelidir. Türkiye, küreselleşmeyle eklemlenme ve çağdaşlaşma bağlamında demokratikleşmeli, yerelleşmeli, ayrılıkçı milliyetçilikten kaçınmalı, sivil toplumu geliştirmeli, kültürel hoşgörü ve çeşitliliği benimsemeli ve zenginlik olarak görmeli, insan haklarına ve çevreye duyarlı olmalı ve hukukun üstünlüğüne önem vermelidir. Türkiye’nin bu konulardaki kararlılığı onu güçlü kılacaktır.

Türkiye’de küreselleşme-yerelleşme tartışmaları çerçevesinde, yerelleşme ve demokratikleşme açısından önemli kazanımların olduğu söylenebilir. Yerelleşmenin önemli bir boyutunun onun demokrasiyle kurulan ilişkisinin oluşturduğunu belirten Şengül’e göre, “Türkiye’de güçlü merkezi otorite varsayımı çerçevesinde, yerelleşme ile demokratikleşme arasında doğrudan bir ilişki kurulması yaygın bir eğilimdir. Yerelleşme, bir yandan merkezi otoritede yoğunlaşmış gücün dağıtılması anlamında savunulurken, diğer yandan yerelin güçlendirilmesinin, katılımı destekleyici bir unsur olarak bu sürece ekleneceği varsayılmaktadır. Son dönemde ortaya çıkan yerelleşme eğilimleri, bu nedenle önemli bir fırsat olarak görülmektedir [Şengül, 2000: 145]. Nitekim çoğu yazar ve siyasetçinin Türkiye bağlamında yerelleşmeyi,

küreselleşme ve demokratikleşmenin önemli bir unsuru olarak gördükleri söylenebilir. Türkiye açısından, dünyadaki demokratik gelişmelere ayak uydurabilmek ve küreselleşmeyle eklemlenmeyi kolaylaştırmak için “kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması” ve “yerel yönetimlerin” bu yapılanmayla uyumlu bir şekilde katılımcı demokrasi değerleriyle yeniden düzenlenmesi çalışmaları, siyasal ve yönetsel gündemin önemli konularındandır.

Küreselleşme, Türkiye’ye hem olumsuz hem de olumlu katkılar sağlamaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri bakımından çok önemli gelişmelerin yaşanması en başta gelen olumlu katkısıdır. Türkiye küreselleşmenin yarattığı gelişmişlikten yararlanmayı bildiği ölçüde olumlu etkilenecektir. Ancak buna rağmen Türkiye yıllardan beri, istikrarsızlık kısır döngüsünü kıramayan, yüksek enflasyondan kurtulamayan, tatminkar bir gelir artışı ve istihdam sağlayamayan, gelir dağılımındaki adaletsizliği önleyemeyen, geniş bir kesimin refahını arttıramayan ve ancak IMF’nin desteğiyle ve reçetesiyle ayakta durabilen bir süreci yaşamaktadır [Ulagay, 2001: 47]. Türkiye’de, bu tabloya küreselleşmenin sebep olduğunu savunan ve ipe kapanmanın gerekliliğine inanan kesimler de mevcuttur.

Manisalı’ya göre, küreselleşmenin 1990-2000 yılları arasında Türkiye’ye büyük ekonomik yük yüklediğini, dış ticaret açığının yıllık 30 milyar dolara dayandığını ve dış borcun dolar bazında çok hızlı bir şekilde arttığını, bunun da ülkeyi tamamen bağımlı hale getirdiğini belirterek küreselleşmeyi eleştirmektedir [Manisalı, 2002: 6]. Yine Türkiye’nin dünyayla eklemlenmesinde en büyük sorunlarından birinin de eğitim ve nüfusunun yarısını oluşturan köylülük olduğunu belirten Altan’a göre, köylülük sadece ekonomik fakirlik değil, aynı zamanda bir zihniyettir ve bu, dünyayı algılamakta zorlanma anlamına gelmektedir. Bu zihniyeti aşmadan Türkiye sorunlarını çözemez [Altan, 2004: 178]. Çağdaş bir eğitim anlayışıyla, Türkiye’nin öncelikle zihinsel bir devrimle kendi alt yapısını oluşturması gerekiyor [a.g.e., s.41].

Küreselleşme gelişmekte olan ülkelerde devletin piyasa mekanizmasına müdahale etme gücünü azaltmışsada tamamen ortadan kaldırmamıştır. Hatta bu devletlerde serbest piyasayı dengeleyecek sermaye gücü ve orta sınıfın oluşmamış olması

devletin bazı alanlarda piyasaya öncülük etmesini ve bilinçli temel müdahaleler yapma gereksinimini yaratmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde devletin bilinçli, tutarlı, stratejik nitelikte müdahalesi olmadan istikrarlı bir büyüme, bölgeler ve sınıflar arasında adil bir gelir dağılımının sağlanması zordur. Dolayısıyla ulus-devletin sonunun geldiği iddiası geçersiz bir abartıdır [Şenatalar, 2003: 86]. Dışa açılmanın ve küreselleşmeyle eklemlenmenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde devlete çok önemli bir rol düşmektedir.

Aşırı milliyetçi anlayışa sahip kesimlerle, aşırı solcular Türkiye'nin küreselleşmeyle eklemlenmesine ve Avrupa Birliği'ne girmesine karşı çıkmaktadırlar, milliyetçiler kendi duyarlılıkları açısından küreselleşmenin, milli kültürleri yıpratıklarını, milli kimlikleri zayıflatarak alt kültür ve kimlikleri öne çıkarmaya çalıştığını, yani, milli yapılar ve kimliklerin parçalanma tehdidi altında olduğunu belirtirler [Kösoğlu, 2002: 65]. Bu anlayışı yansıtan İskenderoğlu'na göre, Avrupa Birliği'ne giriş şartı olarak gündeme getirilen Kopenhag Kriterleri ileri sürülerek, Türkiye'de demokrasi ve insan haklarının genişletilmesi adına, ülkenin bölünmesine giden yol açılmaktadır. Türkiye'nin belirli bir bölgesinde yaşayan halk topluluğunun alt kimliği gündeme getirilerek, kendi dillerinde eğitim ve kültür çalışmalarına öncelik verilmesi talep edilmektedir. Türkiye böylece demokrasi adına "dağılmaya" ve insan hakları adına da "parçalanmaya" mahkum edilmektedir [İskenderoğlu, 2001: 205]. AB'nin demokrasi ve insan haklarını bahane ederek Türkiye'ye büyük bir oyun oynadığı şeklindeki bu düşüncelerin sübjektif bir yaklaşımın ürünü olduğu söylenebilir. Kaldığı bütün devletler bölgesel entegrasyonlara giderek küreselleşmeyle eklemlenme mücadelesi verirken bu anlayışın bu süreçle olan çelişkisi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Nitekim Dağı'nın da belirttiği gibi, "günümüzün meşru devleti, egemenliği mutlak değil sınırlı bir devlettir. Küreselleşme, hukuksal, toplumsal, iktisadi ve teknolojik düzeylerde ulus-devletlerin egemenliğini giderek daha fazla sınırlamaktadır... Yani küreselleşme devletin kontrol yeteneğini daraltırken, öte yandan da devleti hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde 'sosyalleşmeye' zorluyor" [Dağı, 1999: 270-271]. Dolayısıyla böylesi bir yapı içinde, ulus-devlet egemenliğinin mutlak olduğuna inananlar, küreselleşme sürecinin dışında kalmayı savunarak içe kapanmaya hizmet etmektedirler.

Küreselleşirken bölgesel oluşumların da şekillenmesine imkân tanıyan yeni dünya ekonomisinde, Türkiye'nin coğrafi konumu gereği AB yoluyla küreselleşmeye katılması gerekmektedir. AB'nin kolektif yapısı küreselleşmeden kaynaklanan riskleri azaltıcı bir etkiye sahip olması Türkiye için cazip bir ortam sayılmalıdır. Günümüzde giderek netleşen yönelimlere bakıldığında küreselleşen dünyayla bütünleşmek bir dizi idari reformun gerçekleştirilmesini de demokratik bir rejime ve piyasa ekonomisine sahip olmak kadar önemli kılıyor. Günümüzün yeni yönetim anlayışları (yönetişim) tarafından sıklıkla gündeme getirilen yönetebilirlik, yönetimde şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık gibi kavramlar 21. yüzyılda bu bağlamda önem kazanmakta ve sürece katılmayı kolaylaştırmaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye'nin refahı küreselleşme karşısında bu bağlamda alacağı tavırla yakından bağlantılıdır. Olumlu bir tavır geliştirilecekse piyasa odaklı, teknolojiye ağırlık veren şeffaf bir ekonomik yapılanma, eşitliği sağlayacak demokratik bir siyasi ve idari yapı şarttır [Özel, 2000: 115-116]. Türkiye de çağdaş dünyayla uyumlu olmak adına yönetim anlayışını bu yönde dönüştürmek durumundadır.

Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin ekonomik olarak bağımsız yaşayamama ve kendi ayakları üzerinde duramama veya kalkınamama çıkmazından kurtulmalarının yolu küreselleşmeye ayak uydurmalarıyla yakından ilgilidir. Ve bu ülkeler bir an önce üretimlerini modernleştirmeyi sağlayıp, gittikçe artan miktarda teknolojik içeriğe sahip mal ihraç etmelerini olanaklı hale getirmelidirler. Kendilerini sadece maden, tarımsal ürün, ağaç, deri, içecek ve tekstil gibi ürünlerin ihracatının yanı sıra, ticaretlerini elektronik araç, yarı iletken, biyoteknoloji, ilaç, petro kimya ve daha da ötesi yazılım, uluslararası telekomünikasyon ekipmanları, ulaşım araçları ve havacılık sanayisi alanlarına kaydırmaları gerekmektedir. Aynı zamanda rekabetçi ulusal hizmetlere, modern altyapıya, özellikle de bilimsel, teknolojik araştırma ve gelişime daha fazla yatırım yapmaları adeta bir zorunluluk haline gelmiştir [Rivero, 2003: 105]. Bunun gerçekleşmesi için önemli ölçüde çokuluslu yatırımların yapılmasına ve teknolojiye büyük gereksinim vardır. Ülkelerin kendilerini bu seviyeye çıkaracak miktarda yatırım almaları çok zor olmakla birlikte, en azından güvenli bir ortam yaratmaları bu yatırımları cezbedebilir.

Günümüzde ulusların geleceği gittikçe artan bir şekilde bilgiye, yani bilim insanı ve mühendis sayısına, bilimsel ve teknolojik araştırmalara harcanan paraya ve yazılım üretimine bağlıdır. Artık bir ülkenin istikrarsızlık belirtileri gösterip göstermediğinin anlaşılması GSMH'nın artışıyla belli olmamakta. Bunun yerine küreselleşme sürecinde asıl ölçü, bilimsel ve teknolojik araştırmaların artması, ihracatın modernleştirilmesi, kişisel gelirlerin yükselmesi ve yoksulluğun her geçen yıl kayda değer ölçüde ve devamlı bir şekilde düşmeye başlaması söz konusuysa ülkede istikrardan söz edilebilir. Çünkü küreselleşmenin belirleyici bir özelliği de dünyanın geliştirilmiş mal hizmetleri ihtiyacının her geçen gün artmasıdır. Yüksek teknolojik içerikteki ürünlere ve hizmete duyulan talep, hammaddeye olan talepten çok daha hızla büyümektedir. Yüksek teknolojik içerikteki mallara olan talep yılda %15 oranında artarken, düşük teknolojik ürünlerde %5 ve hammadde de %2-3 arasında gerçekleşmektedir [Rivero, 2003]. Bunu gerçekleştirmeyen ekonomiler gittikçe küresel pazarın dışında kalacaklardır. Nitekim dünyadaki yoksulluğun oranı dikkate alındığında dünya nüfusunun büyük bir bölümünün küresel pazarın dışında kaldığı görülmektedir. Yoksulluğun fazla olduğu ülkelerin ekonomilerini düzeltmeleri için orta sınıflarını geliştirmeleri gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunları teknolojiyi üretme ve kullanmadaki gerilikleri, ihracatlarının ilkel ürünlere dayalı olması, yoksulluk ve işsizliğin fazla olması ve kentli nüfus patlamasının yaşanmasıdır. Bu devletlerin ilk etapta ülke genelinde ekonomilerini düzeltmeleri zor olabilir. Bu çerçevede şehir ekonomileri yaratılarak küresel ekonomiye eklemlenmeyi gerçekleştirmelerinin işlerini kolaylaştıracağı düşünülebilir. Birçok gelişmekte olan ülke bu fonksiyonu yerine getirecek stratejik şehirlere sahiptir. Özellikle Türkiye'nin bu konuda çok şanslı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin İstanbul, İzmir, İzmit, Bursa, Edirne, Samsun, Antalya, Mersin, Adana, Gaziantep, Diyarbakır ve Van gibi şehirler böyle bir işlev görebilir ve Türkiye bundan yararlanmalıdır. Bu aynı zamanda Türkiye'nin önemli bir sorunu olan gelir dağılımındaki eşitsizliği ve yoksulluğun giderilmesine de önemli katkı sağlayacaktır.

Küreselleşme sürecinin getirdiği faydalar kadar, dezavantajları da bulunmaktadır.

Türkiye ekonomisi finansal/spekülatif nitelikli dış kaynaklara bağımlı hale getirilmiş ve kendi öz kaynakları ve kendi kurumsal yapıları ile büyümenin altyapısını oluşturamaz duruma sürüklenmiştir. Biran önce bu yapıdan kurtulması gereken Türkiye, kendi kaynaklarına dayanan bir ekonomi oluşturmak durumundadır. Küreselleşmenin faydalarından istifade edip, dezavantajlarından en az zararla kurtulabilmek için devletin her kademesinde, sivil kuruluşların da katılımı ile çok iyi planlama yapması, ekonomi, siyaset ve dış politika sahnesinde etkin ve doğru kararlar alması ve titizlikle uygulaması gerekmektedir. Türkiye, yeni dünya düzeni oluşturulurken bu düzen içinde bölgesinde, Avrupa’ da ve dünyada sağlam bir yer edinmelidir. Bunun için, içte yaşanan sorunların etkin ve kalıcı bir şekilde çözülmesi, dışta ise yeni dünya düzeni gereklerine uygun ilişkiler geliştirmesi gerekmektedir.

Küreselleşmeye yöneltilen en büyük eleştirilerin ve yaşanan sorunların merkezinde çokuluslu sermayenin küreselleşme sürecinde kuralları koyduğu ve bu kurallar karşısında ulusal hükümetlerin politika oluşturmakta yetersiz kaldığıdır. Böyle bir durumda devletler büyük bir demokrasi krizi yaşamakta, halkın iradesi ülkenin kaderini belirlemede zayıf kalmakta, Aynı zamanda enformasyon ağlarıyla finans piyasalarının birbirine bağlı olduğu bir küresel ekonomide uluslar üstü sermayenin çok kısa zamanda mevcut ülkeyi terk etmesi Rusya ve Asya krizlerinde görüldüğü gibi küresel krizlere neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin de buna çok dikkat etmesi gerekir. Kalkınmaya ve gelişmeye dayalı kendi ekonomisini kurup, IMF’nin etkisinden kurtulmalıdır [www5: Mece, 13.05.2004].

Türkiye, AB’nin sağladığı birikimlerden yararlanmak, kolektif güvenceye kavuşmak ve küreselleşmeyle eklemlenmek için birliğe girmeyi zorlamalıdır. Bu Türkiye’nin çıkarlarıyla da önemli ölçüde örtüşmektedir. Nitekim Akdoğan’ın belirttiği gibi, “Avrupa Birliği sosyal dayanışma, sosyal adalet, serbest piyasa mantığı, demokratik çoğulculuk ve katılım, temel hak ve özgürlükler, hukuk devleti, sürdürülebilir kalkınma ve güvenlik, fırsat eşitliği, azınlıkların korunması gibi değerleri önplana çıkarmaktadır” [Akdoğan, 2004: 9]. Bu değerler Türkiye’nin gelişmesi için de ideal değerlerdir. Türkiye, küreselleşmeyle eklemlenmek adına birliğe girmek için çok

önemli bir mücadele vermekte ve bu çerçevede uyum paketleriyle getirilen düzenlemelerle dönüşmektedir.

Sonuç olarak küreselleşme sürecinde dünya üzerinde sınırların ortadan kalkmaya başlaması, karşılıklı bağımlılığın artması ve dış politikada küresel stratejilerin benimsenmesi önemli hale gelmiştir. Bu küresel stratejiler çerçevesinde bölgesel entegrasyonlar önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye oluşturulan yeni dünya düzeninde önemli bir güç olması için, çok yönlü politikalar ve stratejiler oluşturmak zorundadır. AB'ye önem vermeli ve aynı zamanda alternatif entegrasyonlar üretebilmelidir. Türkiye hedeflerini büyütüp 21. yüzyılın küreselleşen dünyasında küresel bir güç olarak kendine yer edinmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde küreselleşme, günlük yaşantımızda bile en çok kullandığımız ve bütün tartışmalarda atıfta bulunduğumuz en önemli kavramlardan biri haline geldi. Çok yaygın kullanımına rağmen herkesin üzerinde uzlaştığı bir anlamının olmadığını söylemek mümkündür. Herkes kendi dünya görüşü ve düşünce perspektifine göre kavramı farklı anlamlandırmaktadır. Kavramın en iyi bilinen anlamı 1960'lerden günümüze dek meydana gelen hızlı değişim ve dönüşüme işaret etmesidir.

Tüm boyutları göz önüne alındığında küreselleşmenin, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslar arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen, ancak birbirleriyle bağlantılı konuları içeren bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Genel anlamda en kısa ve öz şekliyle küreselleşmeyi, dünya toplumunu ve dünya düzenini yeniden biçimlendiren hızlı toplumsal, siyasal, kültürel, teknolojik ve ekonomik etkileşim, değişim ve dönüşümlerin arkasındaki temel itici güç olarak tanımlamak mümkündür.

Küreselleşme sürecinde etkin olan aktörlerin sürece katkıları çok önemli hale gelmektedir. Küreselleşme aktörlerinin en önemli katkıları, bizzat küreselleşme sürecinin gidişatı üzerindeki etkileridir. “Ulus-devletler”, “çokuluslu şirketler”, kendi alanlarında etkili olan “uluslararası örgütler”, toplumsal dinamikleri temsil eden “sivil toplum örgütleri” ve “bireyler” küreselleşme sürecinin birer parçasıdır ve her birisinin faaliyetinin sürecin oluşumunu etkilediğini söylemek mümkündür. Özellikle küresel sistemi yönetme kaygıları iktidar yapılarını büyük bir değişime zorlamakta ve yeni yönetim anlayışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Uluslararası ilişkilerin karşılıklı bağımlılığı göz önüne alındığında bu yeni yönetim anlayışının sadece ulus-devletleri temsil eden siyasal iktidar tarafından yönetilmesinin nerdeyse imkansızlaştığı söylenebilir. Bundan dolayı sürece, yönetimi paylaşmak ve katılımcı bir yönetim oluşturmak adına yeni birçok aktör katılmaktadır.

Küreselleşme, toplumsal yaşamı bütünüyle kapsayan bir süreç olarak

düşünüldüğünde, birbiriyle bağlantılı ekonomik, kültürel, teknolojik, hukuki ve siyasi farklı boyutlarının olduğu görülmektedir. Günümüze dek daha çok öne çıkarılan ekonomik boyutu olmakla birlikte, küreselleşme sadece bu boyutuyla ele alınamaz. Çünkü küreselleşme bütün boyutlarıyla anlaşılması gereken bir süreçtir. Küreselleşmeye yönelik eleştirilerin çoğu ekonomik boyutuyla ilgilidir. Özellikle yoksulluk, işsizlik, adaletsizlik ve yoksullar ile zenginler arasındaki uçurum gibi ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikli sorunlar çözüm beklemektedir. Bu sorunların çözümsüzlüğü toplumsal anlamda büyük bir güvensizlik yaratmaktadır.

Küreselleşmenin siyasal boyutu daha çok, ulus-devlet mantığındaki değişimler, sivil toplumun öneminin artması, vatandaşlık statüsünün farklılıkları benimseme temelinde yeniden yapılandırılması, yeni yönetim anlayışının ortaya çıkması, katılımcı demokrasi anlayışının küresel bir boyut kazanması, yerelliğin önemsenmesi ve insan haklarının evrensel bir boyut kazanması çerçevesinde kendisini toplumlara dayatmakta ve bu alanlardaki dönüşümü adeta zorunlu hale getirmektedir. Bu gelişmelerin, yerleşik ulus-devlet yapılarını etkileyip egemenlik anlayışını ve örgütlenme yapısını dönüştürdüğü görülmektedir.

Küreselleşme tartışmalarında, küreselleşme sürecinde aktif rol alan kesimler daha çok gelecekte nasıl bir dünya arzuladıklarıyla ilgili düşünceler üretmekte ve toplumları bu düşünceler paralelinde etkilemeye çalışmaktadırlar. Sürecin dışında kalan veya süreçte etkinliği az olan kesimler de mevcut durumdan duydukları rahatsızlık ve gelecekle ilgili endişelerinden hareketle küreselleşmenin olumsuzluklarını öne çıkarıp bu olumsuzlukların giderilmesi perspektifiyle tartışmayı etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda tartışmaların, küreselleşmeden memnun olanlarla memnun olmayanlar arasındaki etkileşimi ifade ettiği yada daha genel anlamda ele alırsak tartışmaların gelecekte dünyanın nasıl şekilleneceği ve nasıl bir dünya arzulandığı ile ilgili tasavvurlardan ve taleplerden oluştuğunu düşünmekteyiz.

Küreselleşme tartışmalarında ABD hegemonyasının eleştirisi konusu olması küreselliğin ABD hegemonyasının dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına hizmet eden bir süreç olarak anlaşılmasıyla ilgilidir. ABD hegemonyasına karşı eleştirel bir tavır

takılmaktan çok sürecin daha iyi anlaşılması önemlidir. Bilgi devrimi ve küreselleşmenin etkisiyle dünya politikası, ABD'nin tüm uluslararası amaçlarına tek başına hareket ederek ulaşmasını engelleyecek şekilde değişiyor. Küreselleşmenin sağladığı olanaklardan da yararlanarak güçlenen yeni bölgesel güçler ve uluslararası örgütlenmeler de yavaş yavaş ABD'nin bu gücünü sınırlandıracak konuma gelmektedirler. ABD'nin keyfiliklerine karşı küresel ölçekte bir tahammülsüzlük oluşmaya başlamaktadır. Dünya kamuoyunda, savaş karşıtlığı ve daha adil bir dünya duyarlılığının artması da ABD hegemonyasını aşındıracak önemli gelişmeler üretebilir. 21. yüzyılda ABD'nin istediği gibi davranma özgürlüğünün önüne bir set çekme potansiyeline sahip gelişmeler yaşanacaktır. Bir başka anlatımla, ABD hegemonyası, kendisinin uyguladığı yanlış politikalar ve küreselleşmenin de etkisiyle sürdürülemez bir konuma doğru gitmektedir.

Küreselleşmenin siyasal boyutu üzerinde yoğunlaşabilmek için küreselleşme süreci ile birlikte siyasal anlamda meydana gelen derin değişim ve dönüşümün ulus-devlet yapısı, insan hakları, sivil toplum, yeni demokrasi anlayışı, yeni yönetim anlayışı, yerelliğin küreselleşmeyle eş zamanlı öneminin artması ve bütün bu gelişmeler ışığında yeni dünya düzeninin nasıl oluşturulacağına etkilerinin ortaya konması gerekmektedir. Biz de çalışmada küreselleşmenin bu kavramları nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalıştık. Bu bağlamda siyasal anlamda küreselleşme, bu olgularda ve daha çok ulus-devlet yapısında ve işlevlerinde meydana gelen değişim ve dönüşümün günümüz şartlarında yeniden anlamlandırılması ve eski yapı ve işleyişlerinin sorgulanması anlamına gelmektedir.

Küreselleşme sürecinin ulus-devletler üzerindeki en büyük etkisi, onların mutlak egemenlik ve bağımsızlıklarını aşındırması ve sürecin diğer aktörleri ile birlikte paylaşmasını zorunlu hale getirmesidir. Bu çerçevede ulus-devlet egemenliğini zorlayan şartların iyi irdelenmesi ve küreselleşme süreciyle oluşan değişim ve dönüşümün dikkate alınarak doğru anlaşılması gerekmektedir. Ulus-devletler egemenlik ve bağımsızlıklarını küresel sistemin diğer aktörleri ile paylaşmakta ve küreselleşme süreciyle birlikte yeni nitelikler ve işlevler kazanmaktadır. Nitekim geleneksel ulusal egemenlik anlayışının geçmişte dünya toplumlarını büyük

savaşlarla karşı karşıya getirdiği ve yaşanan savaşlarda insanlığın geçirdiği tahribat göz önüne alındığında geleneksel mutlak egemenliğe dayanan ulus-devlet anlayışının değişmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır.

Küreselleşme, ulus-devletlerin sorun çözme pratiklerini uluslararası örgütlenmeler ve yerel yönetimlerle paylaşımlarına olanak sağlamakta ve egemenliklerinin bir kısmını bunlarla paylaşımlarını gerektirmektedir. Bu onların önemlerinin azaldığı anlamına gelmez. Ulus-devlet globalleşmiş dünya toplumunda kurallara bağlılığı sağlamanın kaynağı olarak önemini korumaktadır. Ulus-devlet üstü yapılanmaların küreselleşme sürecindeki önemleri ve bu önemlerine bağlı olarak etkin kurumsallaşmaları söz konusudur. Ulus-devlet üstü örgütlenme modelleri, yeni dünya düzeninin işlevsel örgütleri olmaya aday gözükmektedirler. Bu çerçevede gerek bölgesel entegrasyonlar gerekse dünya ölçeğinde bir örgütlenme olan BM'nin ulus-devlet üstü örgütlenmeler olarak küresel sorunların çözümü için daha etkili olmaları ve ulus-devletlere öncülük etmeleri gerekmektedir. Uluslararası kurumların hesap verecek bir konuma getirilmeleri, şeffaf yönetilmeleri ve çalışmalarının gizliliğinin mümkün olduğunca önlenmesi gerekir.

Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin, yaşanan bu büyük değişim ve dönüşüm sürecinde merkeziyetçi yönetim yapılarından kaynaklanan geleneksel işlevlerinin büyük çoğunluğunu yitirdikleri, çok uluslu şirketlere bağımlı kaldıkları, eskisi kadar güçlü olmadıkları, siyasetin ekonomi karşısında etkinlik ve yönlendiriciliğini kaybettiği ve ekonomiye bağımlı hale geldiği iddialarına karşılık, günümüzün bu denli yoğun ilişkiler ağının belli bir düzen kazanmasında ulus-devletlerin sigorta işlevi gördüklerini, gerek yapısı gerekse işlevlerinde meydana gelen değişimler hangi boyutlarda olursa olsun ulus-devletlerin içinde olmadığı bir dünya siyasetinin düşünülmemeyeceğini, dünya siyasetinin ulus-devletler üzerinde işlediği gerçeğini ve ulus-devletlerin hala uluslararası ilişkilerin ve dünya siyasetinin en önemli aktörü olduğu ve dünyaya yön veren temel kurumun siyaset kurumu olduğu açıklık kazanmıştır. Bu çerçevede siyasal anlamda küreselleşmeyle gelen değişim ve dönüşümün vurgulanması gerekiyor. Küreselleşme sürecinin ulus-devleti ortadan kaldırmadığı, önemini daha da artırdığı ve işlevsel kıldığı, ulus-devlete alternatif

olabilecek bir örgütlenme formunun henüz oluşmadığı düşüncesi doğrulanmaktadır. Bu bağlamda ulus-devletlerin 21. yüzyılın da temel belirleyicileri ve en önemli aktörleri olma konumlarını sürdüreceği düşünülmektedir.

Küreselleşme süreci ve bu sürecin önemli bir boyutunu oluşturan bölgesel entegrasyon oluşumları bütün dünya ile birlikte Türkiye'yi de önemli ölçüde etkilemektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte yaygınlaşan serbest piyasa ekonomisi, demokrasi, insan hakları, çevresel duyarlılık, hukukun üstünlüğü gibi değerlerin küresel bir boyut kazanması; bilgi ve iletişim teknolojilerinin küresel ölçekte yaygınlaşması ile mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek uluslararası bir nitelik kazanması; küresel sorunların çözümünde küresel ölçekte bir uzlaşma ve işbirliğinin gerektirdiği günümüz dünyasında, devletler kendilerini bu sürecin dışında tutmakta zorlanmakta ve dünyadaki gelişmelerden soyutlamaları adeta imkânsız hale gelmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin de sürece eklemlenmesi dünyadaki gelişmeler bağlamında değerlendirilmelidir. Nitekim Türkiye, 1950'li yılların sonundan itibaren günümüzde önemli bir bölgesel entegrasyon haline gelen Avrupa Birliği'ne girme süreci yaşayarak küresel sürece eklemlenme çabası içinde olmuştur.

Küreselleşme sürecinde, toplumsal talepleri dile getiren ve takip eden en önemli kuruluşlar sivil toplum örgütleridir. Dünya toplumu sivil örgütlenmelerle sesini daha çok duyurmakta ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla uluslararası ilişkilere yeni aktörler olarak katılmaktadırlar. Dolayısıyla sivil toplumun demokratikleşme sürecinin devamı ve kalıcılığı için önemsenmesi gerekmektedir.

Dünyada gelişen küresel sivil toplumun tepkisi önemsenmeli ve daha adil bir dünya için küresel bir işbirliği ve uzlaşma zeminine ortam hazırlanmalıdır. Böylece hem katılımcı demokrasiyi küresel ölçekte işlevsel kılmak, hem de sorunların kaosa dönüşmesini engellemek mümkün hale gelebilir. Bu aynı zamanda insanların hayatı birlikte yaşamalarının bir biçimi olarak ve insani değerleri öne çıkaran bir anlayışla, yeni dünya düzeninin kurulmasına da önemli bir katkı sağlayabilir.

Demokrasinin en önemli işlevlerinden biri, dünya toplumunun evrensel bir uyum

içinde yaşamı geliştirmesinin önünü açması ve bu bağlamda yönetim pratiklerini geliştirmeye hizmet etmesi olarak görülmelidir. Demokrasinin demokratikleştirilmesi sadece yerel ya da ulusal düzeyde gerçekleştirilemez. Kozmopolit ulus, küresel planda uygulanan kozmopolit demokrasiyi gerektirmektedir. Kozmopolit demokrasi anlayışı, insan haklarına ve kültürel zenginliğe duyarlı, ekolojik hassasiyete sahip katılımcı bir demokrasi anlayışıyla geliştirilmelidir.

Küreselleşme sürecinin olumlu sonuçları yanında, mevcut haliyle özellikle ekonomik boyutuyla yarattığı güvensizliği, eşitsizliği, toplumsal adaletsizliği arttırmakta ve toplumsal dayanışma ve düzeni zayıflatmaktadır. Bu olumsuzluklarını ortadan kaldırmak için sosyal sorumlu bir küreselleşme anlayışı geliştirilmelidir.

Dünya ölçeğinde uyum ve gelişmenin sağlanması için küreselleşme-yerelleşme paradoksunun uyumlu ve dengeli birlikteliği gerekmektedir. İnsan haklarına dayalı demokratik bir yönetim anlayışı hem ulusal, hem de uluslararası meşruiyetin temeli sayılmalıdır.

Küreselleşme süreciyle oluşan yeni dünya düzeni oluşturma belirsizliğine son vermek, küresel ekonomiyi yönetmek, dünya ölçeğinde bir koordinasyon ve kalıcı bir dünya barışı sağlamak, yoksulluğu ortadan kaldırmak gibi çözüm taleplerini yerine getirmek için dünyanın siyasal anlamda küresel ölçekte bir örgütlenmeye gitmesi gerekmektedir.

Yeni dünya düzeni arayışları, silahsızlanma, demokratikleşme, hakkaniyetli ve sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması, kültürel çoğulculuk, insan hakları, küresel yönetim, uluslararası uzlaşma ve diyalog, küresel ahlâk ve sivil toplumun güçlendirilmesi gibi evrensel değerlerin üzerine bina edilmelidir.

Küreselleşmenin yarattığı sorunlara karşı herkesin sorumluluk duyması ahlâki bir ilke olmalıdır. Güçlü devlet iktidarları ve uluslararası kurumlar, karşı küreselleşme hareketinin taleplerini anlamalı ve küreselleşmenin yarattığı sorunların çözümü için onlarla işbirliği yapmalıdır.

Geçmişte, devletin bireylere ve topluma karşı keyfi tutumunun denetlenmesi mücadelesi gibi, günümüzde de kapitalizmin ve küresel sermayenin yarattığı sorunlar ve sosyal adaletsizlikten dolayı denetlenmesi mücadelesi verilmelidir.

Türkiye, yeni dünya düzeni oluşturulurken bu düzen içinde bölgesinde, Avrupa' da ve dünyada sağlam bir yer edinmelidir. Bunun için, içte yaşanan sorunlarını etkin ve kalıcı bir şekilde çözmesi, dışta ise yeni dünya düzeni gereklerine uygun ilişkiler geliştirmesi gerekmektedir.

Türkiye, AB'nin sağladığı birikimlerden yararlanmak, kolektif güvenceye kavuşmak ve küreselleşmeyle eklemlenmek için birliğe girmeyi zorlamalıdır. Bu Türkiye'nin çıkarlarıyla da önemli ölçüde örtüşmektedir.

Küreselleşme sürecinde dünya üzerinde sınırların ortadan kalkmaya başlaması, karşılıklı bağımlılığın artması ve dış politikada küresel stratejilerin benimsenmesi önemli hale gelmiştir. Bu küresel stratejiler çerçevesinde ulus-devletler önemlerini korumakla birlikte, bölgesel entegrasyonlar da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye oluşturulan yeni dünya düzeninde önemli bir güç olması için, çok yönlü politikalar ve stratejiler oluşturmak zorundadır. AB'ye önem vermeli ve aynı zamanda alternatif entegrasyonlar üretebilmelidir. Türkiye hedeflerini büyütüp 21. yüzyılın küreselleşen dünyasında küresel bir güç olarak kendine yer edinmelidir.

Ulus-devletlerin geleneksel egemenlik biçimlerinin aşınması onların küreselleşme sürecinde önemlerinin azaldığı anlamına gelmemektedir. Ulus-devletler siyasi temsil ve siyasi örgütlenmenin en önemli meşru formu olarak varlıklarını sürdürmekte ve uluslararası ilişkilerde küresel ölçekte ortaya çıkan sorunlar ve yeni dünya düzeni belirsizliğinde diğer ulus-devletlerle işbirliği ve arayış içine girmektedirler. Sorunların çözümünde en etkili aktörler hala ulus-devletlerdir. Ancak ulus-devlet anlayışında ciddi değişim ve dönüşümler yaşanmakta ve yeni işlevler yüklenmektedirler. Küreselleşme sürecine uyumdan dolayı gerçekleşen bu değişim ve dönüşümü ulus-devlet anlayışının aşınması olarak görmemek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AKDOĞAN, Yalçın, Kırk Yıllık Düş Avrupa Birliği'nin Siyasal Geleceği ve Türkiye, Alfa Yayınları, İstanbul-2004.

AL, Hazma, Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, Bilimadamı Yayınları, Ankara-2002.

ALİ, Ferhat, Küreselleşme ve Üretim Sürecinde Teknolojinin Rolü, Umut Yayıncılık, İstanbul-2001.

ALTAN, Çetin, Kahrolsun Komünizm Diye Diye Globalleşme, İnkılap Yayınları, İstanbul-1999.

ALTAN, Mehmet, vd., Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, Ufuk Kitapları, İstanbul-2002a.

ALTAN, Mehmet, II. Cumhuriyet, Demokrasi ve Özgürlükler, Birey Yayıncılık, İstanbul-2004.

ARIBOĞAN, Deniz Ülke, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Der Yayınları, İstanbul-1996.

ASLANOĞLU, Rana A, Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Asa Kitabevi, Bursa-1998.

AYDIN, Mehmet S., vd., Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, Ufuk Kitapları, İstanbul-2002.

BARAN, Sarya, Demokrasi Mücadelesinde Yerel Yönetimler, Aram Yayıncılık, İstanbul-2003.

BAŞKAYA, Fikret, Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara-2000.

BAUMAN, Zygmunt, Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, Çev., Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1999.

BAUMAN, Zygmunt, Siyaset Arayışı, Çev., Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul-2000.

BORATAV, Korkut, Yeni Dünya Düzeni Nereye, İmge Kitabevi, İstanbul-2000.

BOXBERGER, Gerald, vd., Globalleşme Bir Aldatmaca mı?, Çev., Mustafa Güney, vd., İnkılab Yayınları, İstanbul-2002.

BRECHER, Jeremy, vd., Aşağıdan Küreselleşme Dayanışmanın Gücü, Çev., Berna Kurt, vd., Aram Yayıncılık, İstanbul-2002.

BULAÇ, Ali, Modern Ulus Devlet, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul-1998.

BULAÇ, Ali, Avrupa Birliği ve Türkiye, Eylül Yayınları, İstanbul-2001.

CANBOLAT, İbrahim S., Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği Bir Dönüşümün Analizi, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul-1998.

CANBOLAT, İbrahim S., Küreselleşen Dünya ve Türkiye, Vipaş Yayınları, Bursa-2002.

CHOMSKY, Noam, Amerikan Müdahaleciliği, Çev., Taylan Doğan, Barış Zeren, 4. Baskı, Aram Yayıncılık, İstanbul-2002.

CHOMSKY, Noam, İmparatorluğa Karşı Durmak, Çev., Nuri Ersoy, 6. Baskı, Aram Yayıncılık, İstanbul-2003.

CHOSSUDOVSKY, Michel, Yoksulluğun Küreselleşmesi, Çev., Neşenur Domaniç, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul-1998.

COŞKUN, Recai, Küreselleşme Türkiye Eksenli Analizler, Beta Yayınları, İstanbul-2002.

DAĞI, İhsan D., İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye, Boyut Kitapları, İstanbul-2000.

DAĞI, İhsan D., Batılılaşma Korkusu, Liberte Yayınları, Ankara-2003.

DAHL, Robert A., Demokrasi Üstüne, Çev., Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara-2001.

DAVUTOĞLU, Ahmet, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul-2001.

DAVUTOĞLU, Ahmet, Küresel Bunalım, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul-2002.

DRUCKER, Peter F., Yeni Gerçekler, Çev., Birtane Karanakçı, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara-2000.

DULUPÇU, Murat Ali, Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Nobel Yayınları, Ankara-2001.

DURSUN, Davut, Demokratikleşemeyen Türkiye, İşaret Yayınları, İstanbul-1999.

ELLWOOD, Wayne, Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu, Çev., Betül Dilan Genç, Metis Yayınları, İstanbul-2002.

ENSAROĞLU, Yılmaz, Tamamlanmamış Bir Değer İnsan Hakları, Şehir Yayınları, İstanbul-2001.

ERDOĞAN, Mustafa, vd., Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, Ufuk Kitapları, İstanbul-2002.

EROĞLU, Ömer, Mesut ALBENİ, Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta-2001.

ERYILMAZ, Bilâl, Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, Birleşik Yayıncılık, İstanbul-1997.

ERYILMAZ, Bilâl, Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime, Alfa Yayınları, İstanbul-2002.

FALK, Richard, Yırtıcı Küreselleşme Bir Eleştiri, Çev., Ali Çaksu, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul-2002.

FALK, Richard, Küreselleşme ve Din İnsani Küresel Yönetişim, Çev., Hasan Tuncay Başoğlu, Küre Yayınları, İstanbul-2003.

FOX, Jeremy, Chomsky ve Küreselleşme, Çev., Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul-2002.

FRIEDMAN, Thomas, Lexus ve Zeytin Ağacı, Küreselleşmenin Geleceği, Çev., Elif Özsayar, Boyner Holding Yayınları, İstanbul-1999.

FUKUYAMA, Francis, Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev., Zülfü Dicleli, Simavi Yayınları, İstanbul-1993.

GALTUNG, Johan, Bir Başka Açıdan İnsan Hakları, Çev., Müge Sözen, Metis Yayınları, İstanbul-1999.

GARAUDY, Roger, Amerika Efsanesi ABD'nin Dünyayı Yönetme Felsefesi, Çev., Cemal Aydın, 2. Baskı, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul-2002.

GIDDENS, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev., Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1994.

GIDDENS, Anthony, Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Çev., Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000a.

GIDDENS, Anthony, Üçüncü Yol Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi, Çev., Mehmet Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul-2000b.

GIDDENS, Anthony, Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği, Çev., Müge Sözen, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul-2002.

GİRGIN, Kemal, Işık BİREN, 21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti, 2. Baskı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul-2002.

GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz, A. Şeref GÖZÜBÜYÜK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara-1998.

GREFE, Christiane, vd., Attac: Küreselleşmeyi Eleştirenler Ne İstiyorlar?, Çev., Ülkü Hastürk, Çitlembik Yayınları, İstanbul-2003.

HABERMAS, Jürgen, Öteki Olmak, “Öteki”yle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları, Çev., İlnur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2002a.

HABERMAS, Jürgen, Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, Çev., Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul-2002b.

HAN, M.A. Muktedir, vd., Globalleşme Bir Aldatmaca mı?, Çev., Halil İbrahim Yenigün, vd., İnkılab Yayınları, İstanbul-2002.

HARMAN, Willis, Küresel Zihniyet Değişimi, Çev., Muhammed Şeviker, İz Yayıncılık, İstanbul-2000.

HARVEY, David, Postmodernliğin Durumu, Çev., Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul-1999.

HAYEK, Friedrich A., Hukuk, Yasama ve Özgürlük Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni, Çev., Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara-1997.

HARDT, Micheal, Antonio NEGRI, İmparatorluk, Çev., Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-2001.

HIRST, Paul, Grahame THOMPSON, Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev., Çağla Erdem, Elif Yücel, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara-2000.

KABOĞLU, İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, 5. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul-1999.

KEYDER, Çağlar, Ulusal Kalkınmacılığın İflası, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul-1996.

KEYMAN, E. Fuat, Türkiye ve Radikal Demokrasi, Alfa Yayınları, Bursa-2000a.

KEYMAN, E. Fuat, Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek, Çev., Simten Coşar, Alfa Yayınları, İstanbul-2000b.

KIR, Adil, Globalizasyon Küreselleşme Ulus-Devletin Sonu mu?, Eylül Yayınevi, Ankara-2002.

KONGAR, Emre, Küresel Terör ve Türkiye, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul-2002.

KOÇDEMİR, Kadir, Küreselleşme Koordinatları Okumak, Ötüken Yayınları, İstanbul-2002.

KÖSOĞLU, Nevzat, Küreselleşme ve Milli Hayat, Ötüken Yayınları, İstanbul-2002.

MAHÇUPYAN, Etyen, Osmanlı'dan Postmoderniteye, 3. Basım, Patika Yayıncılık, İstanbul-2000.

MANİSALI, Erol, Yirmi Birinci Yüzyıl'da Küresel Kıskaç Küreselleşme, Ulus Devlet ve Türkiye, 2. Basım, Otopsi Yayınları, İstanbul-2001.

MANİSALI, Erol, Türkiye ve Küreselleşme, 2. Baskı, Derin Yayınları, İstanbul-2002.

MARDİN, Şerif, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-2000.

MATTELART, Armand, İletişimin Dünyasallaşması, Çev., Halime Yücel, İletişim Yayınları, İstanbul-2001.

MORIN, Edgar, A. Brigitte KERN, Dünya Vatan, Çev., Melike Hammami Kır a , İletişim Yayınları, İstanbul-2001.

MÜFTÜOĞLU, Atasoy, Küresel KuŐatma ve Küresel İhtiraslar, İnsan Yayınları, İstanbul-2002.

NYE, Joseph S., Amerika Gücünün Paradoksu, Çev., Gürol Koca, Literatür Yayınları, İstanbul-2003.

ORAN, Baskın, Küreselleşme ve Azınlıklar, 4. Basım, İmaj Yayınevi, Ankara-2001.

ÖKE, Mim Kemal, Küresel Toplum, Asam Yayınları, Ankara-2001.

ÖZDEK, Yasemin, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları,  teki Yayınları, Ankara-2000.

ÖZEL, Mustafa, Küresel Rekabet, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul-1998.

PETRAS, James, Küreselleşme ve Direniş, Çev., Ali Ekber, vd., Adonis Yayıncılık, İstanbul-2002.

RIVERO, Oswaldo de, Kalkınma Efsanesi: XXI. Yüzyılın Bağımsız YaŐayamayan Ekonomileri, Çev., Ömer Karakurt,  itlenbik Yayınları, İstanbul-2003.

ROBERTSON, Roland, Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, Çev.,  mit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-1999.

RODRIK, Dani, Küreselleşme Sınırı AÇtı mı?, Çev., İzzet Akyol, Fatma  nsal, Kızılelma yayıncılık, İstanbul-1997.

SARIBAY, Ali Yaşar, vd., ., Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, Ufuk Kitapları, İstanbul-2002a.

SELÇUK, Sami, Türkiye'nin Demokratik Dönüşümü, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-2001.

SERTEL, Yıldız, Savaş Rüzgarları Savaşlar Küreselleşen Emperyalizm, Bunalım, Belge Yayınları, İstanbul-1999.

ŞENATALAR, Burhan, vd., Sosyal Demokrat Yaklaşımlar, Sosyal Demokrasi Vakfi Yayınları, İstanbul-2003.

TİMUR, Taner, Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara-2000.

TOPRAK, Metin, Küreselleşme ve Kriz Türkiye ve Dünya Deneyimi, Siyasal Kitabevi, Ankara-2001.

TOURAINÉ, Alain, Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?, 2. Baskı, Çev., Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2002.

TURHAN, Mehmet, Siyaset ve Anayasa, Gündoğan Yayınları, Ankara-1995.

ULAGAY, Osman, Küreselleşme Korkusu, Timaş Yayınları, İstanbul-2001.

ÜLGER, İbrahim, Küreselleşme, Etki Yayınları, İzmir-2000.

ÜLSEVER, Cüneyt, 21. Yüzyılda Küreselleşen Dünya ve Türkiye Perspektifi, Timaş Yayınları, İstanbul-2000.

VATANDAŞ, Celalettin, Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çokkültürlülük, Değişim Yayınları, İstanbul-2002.

WALLERSTEIN, Immanuel, Amerikan Gücünü Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD, Çev., Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul-2004.

WRISTON, Walter B., Ulusal Egemenliğin Sonu, Çev., Mehmet Harmancı, Cep Kitapları, İstanbul-1994.

YELDAN, Erineç, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-2002.

YILMAZ, Aytekin, Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-2000.

YILMAZ, Aytekin, Çağdaş Siyasal Akımlar, Vadi Yayınları, Ankara-2001.

YILMAZ, Aytekin, İkinci Küreselleşme Dalgası, Vadi Yayınları, Ankara-2004.

YÜKSEL, Mehmet, Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye, Siyasal Kitabevi, Ankara-2001.

MAKALELER

ACAR, Mustafa, “21. Yüzyılı Şekillendirecek İki Anahtar Kavram Olarak Küreselleşme ve Sivil Toplum”, Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1, Sayı:4, Ekim 2003, ss.75-83.

ADANIR, Oğuz, “Kültür İle Zihniyet”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:6, Sayı:23, Aralık 2003, ss.23-34.

AGUIRRE, Mariano, “21. Yüzyıl Medeniyet Savaşlarının Yüzyılı Olarak Anılacak”, Medeniyetler Çatışması içinde, Derleyen: Murat Yılmaz, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara-1997, ss.201-207.

AKBAŞ, Emre, “Küreselleşen Dünyada Hegemonik Güç Arayışlarının Yansımaları: Küresel Enerji Politikaları”, Küreselleşme içinde, Derleyen: Aklan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul-2002, ss.155-210.

ALBERT, Micheal, “Biz Ne İstiyoruz?-I”, Küreselleşme Karşıtları Ne İstiyor? İçinde, Derleyen: Yeni Hayat Kütüphanesi, Çev., Bilal Çölgeçen, Yeni Hayat Yayınları, İstanbul-2002, ss.60-68.

ALTAN, Mehmet, “Taliban ile İnternet Birlikte Yaşayabilir mi?”, Karizma Dergisi, Sayı:9, Ocak 2002b, ss.113-116.

AMIN, Samir, “Kapitalizm, Emperyalizm, Küreselleşme”, Özgür Üniversite Forumu Dergisi, Çev., Fikret Başkaya, Yıl:1, Sayı:1, Ekim 1997, ss.25-37.

AMIN, Samir, “Mutsuz Bir Son”, Cosmopolitik Dergisi, Çev., Ali Ekber, Yıl:1, Sayı:1, Ekim 2001, ss.96-105.

ASLAN, Adnan, “Yirminci Yüzyıl, Küreselleşme ve Din”, Bilgi ve Düşünce Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Ekim 2002, ss.64-71.

ASLANOĞLU, Rana A., “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme”, Global Yerel Eksende Türkiye içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.331-349.

ATAR, Yavuz, “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı:18, Kasım 1997, ss.98-101.

AY, İsmail Cem, “Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerinin Dinamikleri”, Küreselleşme içinde, Derleyen: Aklan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul-2002, ss.51-98.

AYDIN, Mustafa, “Küresel Kültüre Karşılık Evrensel İslam”, Umran Dergisi, Sayı:97, Eylül 2002, ss.36-39.

BARCA, Mehmet, Kamu Yönetimine Nasıl Stratejik Yaklaşılabilir?, Yayınlanmamış Makale, Sakarya-2003.

BAŞKAN, Filiz, “Küreselleşme, Sivil Toplum ve Fethullah Gülen”, Global Yerel Eksende Türkiye içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.273-293.

BAYART, Jean-François, “İdeoloji Olarak Kültürcülük Üzerine”, Medeniyetler Çatışması içinde, Çev., Ruşen Çakır, Derleyen: Murat Yılmaz, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara-1997, ss.221-240.

BAYRAMOĞLU, Sonay, “Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim”, Praksis Dergisi, Sayı:7, Yaz 2002, ss.85-116.

BİRDAL, Akın, “İnsan Hakları Günü”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:4, Sayı:21, Mayıs 1998, ss.40-42.

BOZKURT, Veysel, “Küreselleşme Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü içinde, Derleyen: Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, İstanbul-2000a, ss.18-31.

BOZKURT, Veysel, “Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü içinde, Derleyen: Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, İstanbul-2000b, ss.93-114.

BULAÇ, Ali, “Modernliğin Kalbinde Çatallaşma: Geleneksel-Küresel Modernleşme”, Karizma Dergisi, Sayı:4, Ekim 2000, ss.95-104.

BURGI, Noelle, Philip S. GOLUP, “Küreselleşme Gerçekten Ulus-Devletleri Lüzumsuz Hale Getirdi mi?”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Çev., Abdulkadir Atalık, Sayı:64, Kış 2001, ss.44-48.

CANGIZBAY, Kadir, “Globalleşme ve Kamusal Alan”, Global Yerel Eksende Türkiye içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.141-169.

COŞAR, Simten, “Küreselin Neo-Liberal Görüntüleri: Tarihin Sonu mu?”, Global Yerel Eksende Türkiye içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.189-212.

ÇAHA, Ömer, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı:18, Kasım 1997, ss.28-64.

ÇOBAN, Aykut, “Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar”, Praksis Dergisi, Sayı:7, Yaz 2002, ss.117-164.

DAĞI, İhsan D., “Demokratikleşmenin Önşartı: Küreselleşme”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:5, Sayı:29, Eylül 1999, ss.267-271.

DAVUTOĞLU, Ahmet, “Türkiye Küresel Güçtür”, Anlayış Dergisi, Sayı:10, Mart 2004, ss.40-45.

DURAN, Burhanettin, “Siyasette Değişen Parametreler”, Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1, Sayı:4, Ekim 2003, ss.85-104.

DURSUN, Davut, “Türk Demokrasisinin Demokratikleşme İhtiyacı”, Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi içinde, Derleyen: Davut Dursun, Şehir Yayınları, İstanbul-2001, ss.289-297.

ERBAŞ, Hayriye, “Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Şubat 2002, ss.173-191.

ERDUĞAN-TOSUN, Gülgün, “Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık”, Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1, Sayı:4, Ekim 2003, ss.59-73.

ERGİL, Doğu, “Demokrasi Yoluyla İnsan Haklarının Garanti Altına Alınması”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:4, Sayı:21, Mayıs 1998, ss.428-434.

EROĞLU, Nadir, “Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri”, Küreselleşme içinde, Derleyen: Aklan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul-2002, ss.13-50.

FARAZMAND, Ali, “Küreselleşme ve Kamu Yönetimi”, Mülkiye Dergisi, Çev., Sevilay Kaygalak, Cilt:XXV, Yıl:35, Sayı:229, Temmuz 2001, ss.245-272.

GRAY, John, “Serbest Pazarın Çöküşü ve Yeni ‘Devlet Gücü Çağı’nın Gelişi”, Umran Dergisi, Çev., Rifat Özçöllü, Sayı:97, Eylül 2002, ss.30-33.

GÜNDOĞDU, İbrahim, “Yerel, Yerel Ölçek ve Siyasal Mücadele”, Praksis Dergisi, Sayı:7, Yaz 2002, ss.165-192.

HABERMAS, Jürgen, “Avrupalı Ulus-Devlet: Başarıları ve Sınırları-Egemenlik ve Vatandaşlığın Geçmişi ve Geleceği Üzerine”, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik içinde, Çev., İsmail Türkmen, Derleyen: Mustafa Armağan, Şehir Yayınları, İstanbul-2001, ss.79-96.

HALL, Stuart, “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve etniklik”, Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi içinde, Çev., S. Hakan Tuncel, Derleyen: Anthony D. King, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-1998, ss.39-61.

HUNTINGTON, Samuel P., “Medeniyetler Çatışması mı?”, Medeniyetler Çatışması içinde, Çev., Mustafa Çalık, Derleyen: Murat Yılmaz, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara-1997a, ss.15-44.

HUNTINGTON, Samuel P., “Batı Tek’dir, Ama Evrensel Değildir”, Medeniyetler Çatışması içinde, Çev., Fazıl Osman Yıldırım, Derleyen: Murat Yılmaz, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara-1997b, ss.99-114.

İÇDUYGU, Ahmet, E. Fuat KEYMAN, “Globalleşme Anayasallık ve Türkiye’de Vatandaşlık Tartışması”, Global Yerel Eksende Türkiye içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.171-187.

İMANÇER, Dilek, “Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:6, Sayı:23, Mayıs 2003, ss.233-250.

İSKENDEROĞLU, Muharrem, “Küreselleşme, Ulus-Devletin Geleceği ve Türkiye”, Türkiye ve Siyaset Dergisi, Sayı:5, Kasım 2001, ss.191-210.

JAMESON, Fredric, “Küreselleşme ve Politik Strateji”, Birikim Dergisi, Çev., Mehmet Beşikçi, Sayı:139, Kasım 2000, ss.39-50.

JESSOP, Bob, “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Çev., Efkân Ala, Ahmet Altıparmak, Sayı:64, Kış 2001, ss.61-78.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Post-fenomenolojik Devlet Tasavvuru Hegelci ve Arendtçi Kısıtlamalar ve Yeni Bir Sivil Toplum İnşa Olanağı”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:6, Sayı:21, Kasım 2002, ss.45-60.

KANTUR, Ali, “Küreselleşme ve Türkiye’de Kriz”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Şubat 2002, ss.291-304.

KARAMAN, Zerrin Toprak, Asuman ALTAY, “Yeni Dünya Düzeninde Global Yönetim”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:2, Sayı:9, Mayıs 1996, ss.323-362.

KAYAPINAR, M. Akif, “Büyük Orta Doğu Kurtlar Sofrasında”, Anlayış Dergisi, Sayı:10, Mart 2004, ss.70-71.

KEYMAN, E. Fuat, “Küçülen ve Parçalanmış Dünyada Siyaseti Anlamak”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:68, 1995.

KEYMAN, E. Fuat, “Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Vadi Yayınları, Ankara-1998, ss.34-55.

KEYMAN, E. Fuat, “Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: ‘Türban Sorunu’nu Anlamak”, Global Yerel Ekseninde Türkiye içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000c, ss17-38.

KEYMAN, E. Fuat, Ali Yaşar SARIBAY, “Global-Yerel Ekseninde Türkiye, Siyaset ve Toplumsal Yaşam”, Global Yerel Ekseninde Türkiye içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.1-5.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Kültür Çoğunluğu Sona Ererken”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Şubat 2002, ss.81-87.

KING, Anthony, “Kültür Mekanları, Bilgi Mekanları”, Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi içinde, Çev., Gülcan Seçkin, Ümit Hüsrev Yolsal, Derleyen: Anthony D. King, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-1998, ss.17-37.

KİRİŞÇİ, Kemal, “Değişen ve Değişmeyen Dünya”, Karizma Dergisi, Sayı:9, Ocak 2002, ss.96-102.

KOZANOĞLU, Hayri, “Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Şubat 2002, ss.55-64.

KURUBAŞ, Erol, “Küreselleşme Sürecinde Yeni Toplumsal Örgütlenme ve Kimlik Modelleri”, İktisat Dergisi, Sayı:381, Ağustos 1998, ss.13-27.

KUZU, Burhan, “Demokrasi ve Gerekleri”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı:17, Eylül 1997, ss.103-110.

LÖWY, Micheal, “Küreselleşme ve Enternasyonalizm”, Cosmopolitik Dergisi, Çev., Zeynep Sezgin, Sayı:2, Kış 2002, ss.142-148.

MASSIAH, Gustave, “Küreselleşmeye Karşı Ne Yapmalı?”, Özgür Üniversite Forumu Dergisi, Çev., Hakan Arslan, Yıl:1, Sayı:1, Ekim 1997, ss.48-53.

McNALLY, David, “Kapitalizm Üzerine Düşünceler”, Cosmopolitik Dergisi, Çev., Cosmopolitik, Sayı:1, Ekim 2001, ss.106-115.

MISIR, Mustafa Bayram, Sinan Kadir ÇELİK, “İmparatorluk’un İyimser Metafiziği”, Praksis Dergisi, Sayı:7, Yaz 2002, ss.267-304.

MUTLU, Erol, “Saddam, İkiz Kuleler ve Global Medya Ahlakı”, Karizma Dergisi, Sayı:9, Ocak 2002, ss.5-28.

NEWMAN, Christopher, “Realizm: Küreselleşme ve Bağımsız Devlet”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Çev., Muammer Türker, Sayı:64, Kış 2001, ss.79-87.

ÖZDEMİR, Durmuş, “Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çok Uluslu Şirketler”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Şubat 2002, ss.235-245.

ÖZEL, Soli, “Küreselleşme, AB ve Türkiye”, Karizma Dergisi, Sayı:4, Ekim 2000, ss.109-116.

ROBERTSON, Roland, “Glokalleşme: Zaman-Mekan ve Homojenlik-Heterojenlik”, Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm içinde, Derleyenler: Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara-1996, ss.115-142.

ROY, Arundhati, “Savaş Barıştır”, ABD, Terör ve İslam 11 Eylül Üzerine içinde, Derleyen: Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları, Ankara-2001, ss.43-53.

SAID, Edward W., “Cehaletin Çatışması”, ABD, Terör ve İslam 11 Eylül Üzerine içinde, Çev., Ertan Özensel, Derleyen: Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları, Ankara-2001, ss.153-160.

SARIBAY, Ali Yaşar, “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, Global Yerel Eksende Türkiye içinde, Derleyenler: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.99-118.

SARIBAY, Ali Yaşar, “Global Kapitalizm Bağlamında Medeniyetler Çatışmasının Mantığı”, Karizma Dergisi, Sayı:9, Ocak 2002, ss.45-48.

SARTI, Roberto, “Küreselleşme Karşıtı Hareketin Bilançosu”, Cosmopolitik Dergisi, Çev., Bahadır İnanç, Yıl:1, Sayı:1, Ekim 2001, ss.144-153.

SAVRAN, Sungur, “Ulusal Sermayeler Kısılcacında Globalizm...”, İktisat Dergisi, Yıl:30, Sayı:350, Temmuz 1994, ss.60-64.

SELAMOĞLU, Ahmet, “Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü içinde, Derleyen: Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.71-92.

SHAW, Chris, Jill McEACHERN, “Taktikleri Yeniden Düşünmek”, Küreselleşme Karşıtları Ne İstiyor? İçinde, Derleyen: Yeni Hayat Kütüphanesi, Yeni Hayat Yayınları, İstanbul-2002, ss.163-176.

SOROS, George, “Açık Toplum Çağı”, Foreign Policy Dergisi, Türkçe Baskısı, Yıl:3, Sayı:9-10, Bahar-Yaz 2000, ss,50-51.

SÖZEN, Ahmet, “Küreselleşmenin Getirdikleri ve ABD'nin İkilemi”, Karizma Dergisi, Sayı:9, Ocak 2002, ss.54-58.

ŞAYLAN, Gencay, “İnsan Hakları Üzerine”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:4, Sayı:21, Mayıs 1998, ss.213-222.

ŞENER, Sami, “Medeniyetler Arası Çatışma Teorileri ve Tarihin Sonu Üzerine”, Medeniyetler Çatışması içinde, Derleyen: Murat Yılmaz, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara-1997, ss.289-305.

ŞENGÜL, Tarık, “Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, Küreselleşme içinde, Derleyen: E. Ahmet Tonak, İmge Yayınları, Ankara-2000, ss.111-158.

TONAK, E. Ahmet, “Niçin Küreselleşme Üzerine Bir Kitap Daha?”, Küreselleşme içinde, Derleyen: E. Ahmet Tonak, İmge Yayınları, Ankara-2000, ss.7-13.

TOGAN, Subidey, “Mülakat”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı:64, Kış 2001, ss.103-107.

TÖZÜM, Haluk, “Küreselleşme Gerçek mi, Seçenek mi?”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Şubat 2002, ss.151-171.

TURNER, Bryan S., “Benlik ve Düşünümsel Modernlik”, Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm içinde, Derleyenler: Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara-1996, ss.151-169.

TÜMAY, İldeniz, “Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni ve İslam”, Umran Dergisi, Sayı:97, Eylül 2002, ss.57-65.

ULUÇ, Güliz, “Medya Yapılarının Küreselleşmesi”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Şubat 2002, ss.205-225.

URRY, John, “Küreselleşme ve Vatandaşlık”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Çev., Davut Haner, Sayı:64, Kış 2001, ss.88-99.

UYGUN, Oktay, “Küreselleşme ve Özgürlük”, Felsefe Tartışmaları 28. Kitap içinde, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul-2001, ss.91-104.

WALLERSTEIN, Immanuel, “Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?”, Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi içinde, Çev., Gülcan Seçkin, Ümit Hüsrev Yolsal, Derleyen: Anthony D. King, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-1998, ss.121-137.

WOOD, Ellen Meiksins, “Mutsuz Aileler: Ulus-Devlet Dünyasında Küresel Kapitalizm”, Cosmopolitik Dergisi, Çev., Cosmopolitik, Sayı:1, Ekim 2001, ss.118-125.

YELDAN, Erinç, “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, Praksis Dergisi, Sayı:7, Yaz 2002b, ss.19-34.

YETİM, Nalan, “Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal- Yerel?”, Doğu Batı Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Şubat 2002, ss.129-140.

YILDIRIM, Engin, “Küreselleşme, Refah Devleti ve Risk Toplumu”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü içinde, Derleyen: Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, İstanbul-2000, ss.71-92.

DİĞER KAYNAKLAR

DURSUN, Davut, “Küresel Gösteriler Yeni Dönemin Habercisi”, Yenişafak, 20 Şubat 2003.

www1: <http://www.geocities.com/duypınar>, Erişim Tarihi, 29.04.2004.

www2: **SAVRAN, Sungur**, “Küreselleşme mi Uluslararasılaşma mı?”, www.işçimücadelesi.net/küresel, Erişim Tarihi, 29.04.2004.

www3: **WALLERSTEIN, Immanuel**, “Göçmenler”, <http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>, Erişim Tarihi, 29.04.2004.

www4: **İNSEL, Ahmet**, “Uluslararası Ceza Mahkemesi”, <http://www.gazetem.net/ainselyazi>, Erişim Tarihi, 30.06.2003.

www5: **MECE, Yakup**, “Globalleşme ve Türkiye”, <http://askaptan.4mg.com/globalleşme>, Erişim Tarihi, 13.05.2004.

ÖZGEÇMİŞ

1975 Yılında Van'ın Başkale İlçesinde doğdu. İlkokulu 1988'de, ortaokulu 1991'de Başkale'de, liseyi 1994'te Van'da bitirdi. 1997'de Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde lisans eğitimine başlayıp 2001'de mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalında Yüksek Lisansa başladı. 2004'te "Küreselleşmenin Siyasal Boyutu" adlı teziyle bitirdi.

